

T.C.

**NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI**

EBU'L-A'LÂ el-MEVDÛDÎ'NİN İMÂMET ANLAYIŞI

HALİL İBRAHİM COŞKUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Doğan KAPLAN

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halil İbrahim COŞKUN
	Numarası	138106051010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Mezhepleri Tarihi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Doğan KAPLAN
	Tezin Adı	Ebu'l-A'lâ El-Mevdûdî'nin İmâmet Anlayışı

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Ebu'l-A'lâ El-Mevdûdî'nin İmâmet Anlayışı başlıklı bu çalışma 03/10/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç.Dr.	Doğan KAPLAN	
2	Doç.Dr.	Mithat ESER	
3	Doktor. Öğr. Üyesi	Aytekin ŞENZEYBEK	

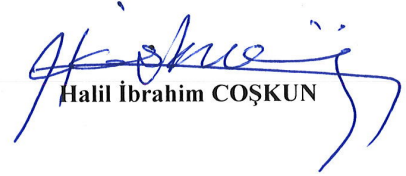
T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halil İbrahim COŞKUN		
	Numarası	138106051010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Mezhepleri Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Ebu'l-A'lâ El-Mevdûdî'nin İmâmet Anlayışı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Halil İbrahim COŞKUN

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Halil İbrahim COŞKUN		
	Numarası	138106051010		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Mezhepler Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Doğan KAPLAN		
Tezin Adı	Ebu'l-A'lâ El-Mevdûdî'nin İmâmet Anlayışı			

İslam dini insan hayatının tüm alanıyla ilgili temel kuralları belirleyen, insanın hem dünya hayatını hem de ahiret hayatını şekillendiren ve ıslah eden bir dindir. Dinin yüklendiği bu görevi yerine getiren sistem de Allah (c.c) ile kullar arasında elçi makamında olan ayrıca insanların dini yaşamasında yardımcı ve rehber olan nübüvvet makamıdır. Bu görev Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında O'nun sevk ve idaresi ile gerçekleşmekteydi. Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra bu görevi sevk ve idare edecek bir sistemin gerekliliği ortaya çıktı. Bu sistem tarih boyunca hilafet/imamet/saltanat/başkanlık kavramları ile isimlendirilmiştir. Bu gereklilikten hareketle bu sistemin temsilcisinin kim olacağı, kime emanet edileceği, nasıl belirleneceği gibi konularda tezahür etmeye başladı. İslam âlimlerimiz bu makamın devamlılığının Ümmetin ıslahı ve sürekliliği açısından zorunlu bir makam olarak dile getirdiler. Cemaat-i İslami kurucularından Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî de İmametın niyabeten olduğu, bu görevin Allah (c.c) tarafından insanlığa gönderilen bir emanet olduğu ve İslam devletinin sürekliliği için boşluk kabul etmeyen bir sistem olduğu görüşündedir. Ayrıca Ahzab Suresi 72. Ayet-i kerimede arz edilen emanetin, Hilafet/İmamet olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Çünkü din insan merkezli indirilmiştir. İnsanın ve yaşadığı toplumun ihyası ve inşası noktasında hareket noktasını belirler. İnsan, Allah'ın (c.c) verdiği bu emaneti devam ettirmesi hem aldığı sorumluluğu yerine getirmesi hem de kendi ıslahı ve yaşamı noktasında önem arz etmektedir. Toplumun ihyası ya da fesadı da aynı şekilde bu sistemin oluşması ve çalışması ile bağlantılıdır. İmamet makamının gerekliliği noktasında ise cumhur fikri olmakla birlikte hem insan ve toplum için hem de insan ve devlet için bu gerekliliğin önemi tarih boyunca süre gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: İmamet, Hilafet, Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Halil İbrahim COŞKUN		
	Student Number	138106051010		
	Department	Basic İslamic Sciens / History of İslamic Sects		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Assoc. Dr. Doğan KAPLAN		
Title of the Thesis/Dissertation	Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdi's Conception Of Imamate			

İslam is a religion that determines the basic rules related to the whole field of human life and shapes and corrects both the world and the after. The system that fulfills this duty of religion is the prophetic authority between Allah (c.c) and His servants, who also serves as a guide and guide fort he religious life of the people. This task in the time of the Hz. Prophet (s.a.s) was carried out by his direction and administration. After death the Hz.Peygamber (s.a.s), the necessity of a system to direct and manage this task emerged. This system has been named with the concepts of caliphate/ imamate/ sultanate/ presidency throughout history. Starting from this necessity, it started to manifest on the subjects such as who the representative of this system will be, whom will be entrusted, how to be determined. Our Islamic scholars have expressed the continuity of this authority as a mandatory authority in terms of the improvement and continuity of the Ummah. One of the founders of the Jamaat-i Islami Ebu'l- A'la el-Mawdudi, also considers that imamah is a deliberate duty, that this duty is a trust that is sent to humanity Hz. Allah (c.c) and that it is a system taht does not accept gaps for the continuity of the Islamic state. He also argued that the custody offered in the verse 72 of Surat al-Ahzab was the Caliphate/Imamate. Because religion is human centered. Determines the point of departure fort he revival and construction of the human being and the society in which he lives. It is important for human beings to maintain this trust given Hz. Allah (c.c) and to fulfill their responsibilities and to improve their lives. The revival or mischief of society is likewise linked to the formation and operation of this system. Although the idea of the republic is the necessity of the imamate authority, the importance of this necessity for human beings and society as well as for human beings and the state has continued throughout history.

Keywords: İmamate, Caliphate, Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdi

İçindekiler

KISALTMALAR.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
EBU'L A'LÂ EL-MEVDÛDÎ VE HAYATI.....	5
1. EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN HAYATI.....	5
2. EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN İLMİ KİŞİLİĞİ.....	7
3. YAŞADIĞI DÖNEMİN SOSYOLOJİK DURUMU.....	8
4. EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN ESERLERİ.....	12
a) <i>Kur'an ve Tefsir</i>	12
b) <i>Hadis ve Sünnet</i>	14
c) <i>Akaid</i>	14
d) <i>Fıkıh</i>	15
e) <i>Siyaset</i>	15
f) <i>Eğitim</i>	17
g) <i>Diğer Bazı Eserleri</i>	18
5. EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ VE CEMÂAT-İ İSLÂMÎ.....	19
6. EBU'L-A'LÂ EL-MEVDÛDÎ'NİN GENEL FİKİRLERİ.....	22
İKİNCİ BÖLÜM.....	26
İSLAM TARİHİNDE İMAMETLE İLGİLİ TARTIŞMALAR.....	26
1. İMAMETİN SÖZLÜK VE İSTİLAHİ ANLAMI.....	26
1.1. <i>İmametın Lügat Anlamı</i>	26
1.2. <i>İmametın İstılah Anlamı</i>	27
1.3. <i>Kur'an'da ve Hadislerde "İmamet" in Ele Alınış Biçimi</i>	28
2. İMAMETİN VACİPLİĞİ KONUSU.....	36
3. İMAMETE GELİŞ ŞEKİLLERİ.....	41
3.1. <i>İmamet Makamının/İmamın Seçimle Belirlenmesi</i>	42
3.2. <i>İmamet Makamının/İmamın İstihlâf (Tayin/Vasiyet) ile Belirlenmesi</i>	43
3.3. <i>İmamet Makamının/İmamın Şura ile Belirlenmesi</i>	44
4. İMAMET İÇİN ARANAN NİTELİKLER.....	49
4.1. <i>Müslüman Olması/İtikadi Durumu</i>	50
4.2. <i>Bilgin/Âlim, İlim Sahibi Olması</i>	50
4.3. <i>Adalet Sahibi/Adil Olması</i>	52
4.4. <i>İmamın Liyakat Sahibi / İşinin Ehli Olması</i>	53
4.5. <i>İmamın Hür ve Sorumluluk Yaşında Olması</i>	53
5. SEÇİLEN İMAMIN GÖREVLERİ.....	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	58
EBU'L A'LÂ EL- MEVDÛDÎ'NİN İMAMET ANLAYIŞI.....	58
1. MEVDÛDÎ'YE GÖRE İMAMET/HİLAFET'İN KAVRAMSAL BOYUTU.....	58

2. İMAMET MAKAMININ ZARURİ OLUŞU	61
3. İMAMA İTAAT MESELESİ	63
4. İMAMDA OLMASI GEREKENLER	67
4.1. Müslüman Olması	67
4.2. Erkek Olması	68
4.3. Akil ve Reşit Olması	68
4.4. İslam Ülkelerinin Sakini Olması	69
5. İMAMIN SEÇİLME ŞEKİLLERİ	70
5.1. Müşavere Usulü	70
5.2. Seçim Usulü	71
6. SEÇİLEN İMAMIN GÖREVLERİ	72
6.1. İlahi Kanunun Üstünlüğünü Tesis Etmesi	73
6.2. Dini Kaim Kılması	73
6.3. Adaleti Sağlaması	73
6.4. Eşitliği Sağlaması	74
6.5. Devlet Geleneğine Sahip Çıkması	74
6.6. Şura ve Müşavereyi Sağlaması	74
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	80

KISALTMALAR

a.e.:	aynı eser
b.:	İbn, bin
Bkz:	Bakınız
bnt.:	Bint
c.:	Cilt
c.c:	Celle Celaluhu
çev.:	Çeviren
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİBY:	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
Hz.:	Hazreti
r.a.:	Radiyallahu Anh
s.:	sayfa
s.a.s:	sallahu aleyhi ve sellem
Sad.:	sadeleştiren
SÜİFD:	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDVY:	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk:	tahkik eden

ÖNSÖZ

Yüce Allah (c.c), insanoğlunu başıboş bırakmamış, bir değerler manzumesi ile muhatap kılmıştır. Bu değerler manzumesini de açıklayacak rehberler göndermiştir. O rehberlerin insanoğluna Yüce Allah'ın (c.c) gönderdiği değerler manzumesini daha iyi ve daha etkili ulaştırabilmesi için kendi cinsinden göndermiştir. Bu rehberler insanlığın varoluş başlangıcından itibaren görevlendirilmiştir. Bu haseple ilk insan, aynı zamanda ilk peygamberdir.

İnsan, Peygamberler vasıtasıyla Yüce Allah'dan (c.c) gelen emir ve yasaklara uyma, ferdi ve beşeri sorumlulukları giderme ve itaat etme görevini üstlenmiştir. Son Peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.s) kadar milletler ve kavimler rehberler tarafından yönlendirilmiştir.

Yeryüzüne gönderilen son dinin Peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.s) vefatından sonra, ihtilaflar başlamış ve sorunların çözümünde problemler yaşanmaya başlanmıştır. Bu tür problemler Hz. Peygamber'in (s.a.s) sağlığında kendisi tarafından vahiy desteği ile çözüme kavuşturulmuştur. Hz. Muhammed'in (s.a.s) vefatından sonra ise ortaya çıkan problemlerin çözüme kavuşması için bir karar merciine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle Müslümanların din ve dünya işlerini sevk ve idare de bir ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Müslümanların din ve dünya işlerini yönetecek, karar alacak bir mekanizma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böyle bir ihtiyaç etrafında toplanan Müslümanlar, İmamet Makamının nasıl değerlendirileceği konusunu çözüme kavuşturmak istediler.

İnsanın ve insanın yaşamını sürdürdüğü toplumun, bir sistem tarafından yönetilmesi ihtiyacı yaşamda ayrı bir ihtiyaç haline gelmiştir. Çünkü insana Yüce Allah (c.c) tarafından sorumluluklarının olduğu ve bir amacının ve hedefinin olduğu beyan edilmiş, insan için bu amaç ve hedefin yani sorumluluğunun dini naslarla kategorize edilip uygulamasının gerçekleştirileceği de beyan edilmiştir. Bu nedendir ki insanın var oluş tarihinden bu yana insan din ve ilahi otorite ile muhatap olmuştur. Dinin

toplumsal otoriteyi teşkil ettirmesi amacıyla dini tasavvurdan uzak bir toplum düşünülemediği. Dinsiz veya dinden uzak bir toplum veya topluluk sosyal yaşamın neticesi olan insan için sağlıklı bir düşünce ve inanış değildir. İnsanın bu toplumsal özelliğinin ön plana çıkması ve dini bir arayış ve kabul içerisinde olan insan için toplumun insan eliyle yönetilmesi ihtiyacı hâsıl olmuştur.

İslam dini yaşamın her alanına hitap ettiğinden imamet gerekliliği ve imamet makamına olan ihtiyaca her zaman vurgu yapmıştır. Bu ihtiyaç Hz. Peygamber'den (s.a.s) sonra daha zaruri bir hal almıştır. Hazırladığımız "Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin İmâmî Anlayışı" başlıklı bu yüksek lisans tezinde Müslümanların imamet ihtiyacından ortaya çıkan meselelerine, imamet makamına olan ihtiyacın gerekliliği ve nedenlerine değinmeye çalışacağız. İmamet kavramı üzerine değerlendirmeler yapacağız. Bu meseleyi Pakistan'ın kuruluş aşamasında söz sahibi olan Cemâat-i İslâmî kurucusu Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin perspektifinden vermeye çalışacağız. Onun imamet ile ilgili görüşlerine, Tefhîmu'l-Kuran isimli tefsirinde imametle ilgili ayetlerin yorumuna ve Cemâat-i İslâmî ekolünün imamet ile ilgili tasavvurlarına değineceğiz. Tezin ilk bölümünde, Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin hayatı, kişiliği, eserleri ve Cemâat-i İslâmî, İkinci bölümde ise İmamet Meselesini ele alacağız. İmamet genel tanımı, mahiyeti, gerekliliği, şartları gibi konuları ifade edeceğiz. Üçüncü bölümde de Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin İmametle ilgili görüşleri ve İlk Dönem İmamet meselesi ile ilgili hususlar üzerinde duracağız.

Bu yüksek lisans çalışmasında desteğini esirgemeyen, kıymetli görüş ve önerilerde bulunan değerli hocam Doç. Dr. Doğan Kaplan'a teşekkür ederim. Çalışma bizden başarı Allah'tandır.

Halil İbrahim COŞKUN

Konya-2019

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim'de *"Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir."*¹ ayeti ile insanın hiçbir mahlukatın üstlenemediği sorumluluğu üstlendiği ifade edilmektedir. Varlık alanına gelişinden beri insan, kendisi ve çevresi ile ilişkiler içerisinde. Bu ilişkiyi kendi varlığı ve içerisinde bulunduğu toplumun varlığı için bir gereklilik olarak görmektedir. Bu gerekliliğin neticesinde insanın ilişki içerisinde olduğu toplumu yönetme ve yönlendirme ihtiyacı meydana gelmiştir. Çünkü insan, Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle "emaneti üstlenen"dir.

İnsan, tarih boyunca kendisine yüklenen emanetin verdiği sorumlulukla kendi içerisinde bulunduğu toplumun din ve dünya işlerini tezyin etme noktasında çalışmalarda bulunmuştur. Gönderilen son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.s) ile din ve devlet işlerinin hâkimiyeti tek noktadan yönetilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra da, Hz. Ebubekir (r.a) ile başlayan ve Hz. Ali (r.a) ile sonlanan Hulefa- i Raşidîn döneminde de bu durum titizlikle devam etmiş; sonra ki dönemlerde ise problemler baş göstermiştir. Toplumu yöneten sistemin, insan için gönderilen din ile ve insan hayatını sürdürdüğü dünya ile ayrı olması problem çıkarmaktadır. Bunu tarih boyunca görmekteyiz ki; din ve dünya işlerinin tek elden yönetildiği dönemlerde başarı söz konusudur.

İslam dini insan hayatının tüm alanıyla ilgili temel kuralları belirlediğinden, insanın hem dünya hayatını yönlendirilmesinde hem de ahiret hayatını yönlendirilmesinde bir sorumluluk üstlenmiştir. Bu sorumluluğu Hz. Peygamber (s.a.s) zamanında ümmetin *"Nübüvvet"* makamı etrafında kenetlenildiğini ve bu teslimiyetle hareket ettiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra da ümmetin *"Hilâfet"* makamı etrafında şekillendiğini, bu konuların ümmetin selameti açısından ne kadar ehemmiyetli bir konu olduğunu da görmekteyiz.

¹ Ahzâb Süresi, 33/72

Ümmetin Hz. Peygamber' den (s.a.s) sonra "*Hilafet*" makamı etrafında kenetlenmesi ile bu makama kimlerin geleceği, nasıl gelineceği konularında da ortaya çıkan bir takım sorunlara çözüm üretmeye başlamışlardır. Bu konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'in ve Sünnet'in ortaya koyduğu tasavvurları da göz önüne alarak Hilafet makamına geçecek kişinin belirlenmesi ile ilgili kanaatler ortaya konulmuştur.

Bu çalışmamızda da çeşitli İslam ekollerinin tecrübe ve birikimlerinden faydalanılarak, İslam Mezhepleri Tarihi kaynaklarında ele alınan imamet konusu ile ilgili kanaatleri ele almaya çalıştık. Pakistan Devletinin kuruluş zamanında birçok etkisi olan ve Cemâat-i İslâmî'nin kurucu olan Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî'nin "İslam Devleti", "İslam Hükümeti", noktasındaki değerlendirmelerinden hareketle "İmamet" ile ilgili düşüncelerine değinmeye çalıştık. Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî bir toplumu yönlendiren, karar mekanizması olmadan o toplumun o devletin; kolu bacağı kırık bir bedene benzediğinden bahseder. Din ve dünya liderliğinin aynı karar noktasından hareketle daha elverişli ve daha sağlıklı olduğuna dikkat çeker.

I. Araştırmanın Amacı ve Önemi

İmamet konusu İslam siyaset düşüncesinde büyük bir yere sahiptir. Zaman zaman farklı kavramlarla ifade edilmiş olsa da siyaset tarihi boyunca sürekli konuşulmuş ve gündemde kalmıştır. İslam Siyaset düşüncesinde böylesi yer edinmiş bir konuyu araştırmak, derinlemesine incelemek istemekteyiz. İmametnin bireysel ve toplumsal kazanımının ne olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktayız. İslam siyaset düşüncesinde, İmametle ilgili problemlerin ve bu problemlerin çıkış nedenlerini inceleyerek İslam tarihi boyunca imametle ilgili genel durumlardan ve gerçekleşen olaylardan, kavram analizinden, imametle ilgili düşünce ve tasavvurlardan, imamet makamına seçilebilmek için sahip olunması gereken niteliklere değineceğiz. Çalışmamızın temel hedefi Pakistanlı âlim Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin imamet anlayışı olduğu için öncelikle Mevdûdî'nin hayatı, yaşadığı çevresi, siyasi ve ilmi kişiliğinden bahsedip ardından imametle ilgili kanaatlerini ve düşünceleri ele alacağız. Mevdûdî'nin kurucusu olduğu Cemâat-i İslâmî'nin, Pakistan devrimi

neticesinde kuruluşunda imamın bu hareketi kurarken teorik çerçevesini İslam düşüncesindeki imamet ve halifelik fikrinden esinlendiği üzerinde duracağız.

Bu çalışmada İmamet makamıyla ilgili, İslam toplumunun ihtiyaçları, kanaatleri ve bu makama olan ihtiyacın gerekliliği, ayrıca İmamet makamına olan ihtiyacın ortaya çıkardığı problemler incelenecektir. Bu problemlerden de ortaya çıkarılacak kanaatlerle ve düşüncelerle, günümüz İslam toplumunun İmamet anlayışına bir katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

İnsanın fitri olarak yönetilme ihtiyacı vardır. Toplumsal yaşama özelliği ile yaratılan insan, kendi cinsinin devamı için başka bir insana ihtiyaç duymaktadır. Toplumların meydana gelmesinde insanların bir araya gelmesi ile olmaktadır. İnsanların bir araya gelmesi ile gruplar, kavimler kısaca toplumlar meydana gelir. Meydana gelen bu toplumlarında felaket ve fesada uğramaması için bir sistem ile bir manzume ile idare edilmesi elzemdir. Bu sistemi de var eden muhakkak ki bütün kâinatı yoktan var eden Allah (c.c)'dir. Yüce Allah (c.c) dünyayı yaratmış, insanlığın emrine vermiş ve insanın dünyada halife oluşunu bildirmiştir. İnsanın kullanımına verilen dünyada fesadın ortaya çıkarmaması için insan öbeklerinin, toplumlarının, fitratına uygun yaşayışına karşılık verecek düzenli bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bu gereklilik insanlık tarihi ile başlamıştır. İlk insan, aynı zamanda ilk Peygamberdir. Yani sorumlulukları ile var edilen insana, rehberlik yapacak peygamberlik makamı insanın varlık sahnesine çıkması ile birlikte başlamıştır. Bu gerekliliğin giderilmesi yönünde ki çalışmalara değinilecektir. Yani toplumların bir sistem tarafından, bir değer yargısı ile idare edilmesi konusu hayati önem arz etmektedir. Bu idare şeklinin nasıl olması gerektiği, idare konumuna kimlerin gelmesi gerektiği, nasıl bir durum ve şartlarda böyle bir ihtiyacın gerekliliği ve giderilmesi gibi konuları ele almak, insan ve toplum için önemlidir.

II. Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimler alanında yapılan herhangi bir çalışmanın disiplinler arası bir anlayışla hazırlanması en uygun olanıdır. Sosyal bilimlerdeki çalışmaların bir bilim dalına inhisar ettirilmesi, sosyal bilimlerde temel ilke olan; "Sosyal olayların bir tek açıklaması yoktur." anlayışıyla çelişmesi

demektir. Bu çalışma İslam Mezhepleri Tarihi bilim dalında yapılacağı için, doğal olarak bu bilim dalının yöntemine uygun bir şekilde hazırlanacaktır. Bu nedenle bu çalışmamızda, İslam Mezhepleri Tarihi'nin yöntem bilimsel yaklaşımını esas almakla birlikte diğer disiplinlerin de yöntemlerini kullanmaya çalışacağız. Konulara göre izlenen yöntemler birlikte, çalışmamızın başta tarihsel boyutunun ele alındığı yerlerde olmak üzere tamamında “betimleyici” (*descriptive/tasviri*) yöntem kullanılacaktır.

Çalışmamızda Seyyid Ebu'l-A'la el-Mevdûdî'nin ismi anılırken lâm-ı ta'rifsiz olarak “Mevdûdî” şeklinde kullanılacaktır.

III. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmamızda öncelikli olarak Mevdûdî'nin kendi eserlerini kullandık. Onun imamet kavramıyla ilgili yaklaşımını ilgili ayetlerin tefsirini yaptığı hacimli eseri *Tefhîmu'l-Kur'ân*'ından, yine imametle ilgili yaklaşımını *İslam'da Hükümet ve Hilafet ve Saltanat* kitaplarından yararlanarak yazdık. Kızı Hamîra Mevdûdî'nin babasını anlattığı *Babam Mevdûdî* isimli biyografi eseri İmam'ın hayatıyla ilgili yararlandığımız temel eser oldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'L A'LÂ el-MEVDÛDÎ VE HAYATI

Bu bölümde Cemâat-i İslâmî'nin kurucusu olan ayrıca Pakistan Devleti'nin kuruluş aşamasında birçok etkisi olan Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin hayatı, ilmi ve siyasi kişiliği anlatılacaktır. Ayrıca yazmış olduğu eserleri ve Cemâat-i İslâmî'nin kuruluş aşamaları ve bu düşüncenin ortaya çıkma nedenleri anlatılacaktır. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin doğup büyüdüğü çevrenin sosyolojik durumu incelenecek ve Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin siyasi ve dini düşüncesinin oluşmasında etkili olan sosyo-ekonomik durum irdelenecektir. Ayrıca Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî'nin genel fikirlerine de değinilecek siyasi ve dini fikriyatının oluşmasında etkilendiği alanlar ele alınacaktır.

1. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin Hayatı

İmam Mevdûdî, 25 Eylül 1903 (3 Recep 1321) tarihinde Hindistan'ın Haydarabat (şimdiki Maharashtra) eyaletine bağlı Evrengâbâd kasabasında dünyaya gelmiş olup büyük dedesi Ebu'l-A'lâ'nın ismini almıştır. Hz. Hüseyin'in (r.a) soyundan geldiği için "Seyyid Ebu'l-A'la" olarak anılmıştır. Aslen Heratlı olup soyu Çiştîyye şeyhlerinden Mevdûdî-i Çiştîyy'e ulaşmaktadır. Annesi Rukiye Begüm'dür. Annesi, Alemgir Evrengzîb zamanında Orta Asya'dan Hindistan'a göç eden Türk asıllı bir ailenin kızıdır.²

Eğitim hayatına avukat olan babası Seyyid Ahmed Hasan'dan Farsça, Urduca, Arapça, mantık, fıkıh ve hadis dersleri alarak başladı. 1914'te Batı tarzında ve geleneksel İslâmi usule göre eğitim veren Medrese-i Fevkaniyye'nin sekizinci sınıfına kaydoldu. 1915'te ailesinin Haydarabad'a taşınmasıyla birlikte eğitimini buradaki Dâru'l-Ulûm'da devam ettirdi. Kısa bir müddet sonra babasının sağlığının bozulması üzerine okuldan ayrılıp ailesinin geçimine katkıda bulunmaya çalıştı. Eğitimine kendi çabasıyla okul dışında devam etti. 1918'de Delhi'ye taşınarak burada çeşitli dergilerde yazılar yazmaya başladı. 1919'da kardeşi Ebu'l-Hayr ile birlikte Cebelpûr'da Kongre Partisi'ne yakın kişilerin çıkardığı Tâc isimli haftalık gazetenin editörlüğünü üstlendi. Böylece hayatı boyunca devam ettireceği yayın hayatına başlamış

²Hamira Mevdûdî, *Babam Mevdûdî*, (İstanbul: Mana Yayınları, 2011), 25-27.

oldu. 1920 sonlarında sömürge idaresini eleştirdiği bir yazısından dolayı gazete kapanınca Delhi'ye döndü.1925 yılından sonra büyük emek ve gayret sarf ettiği “*Cem’iyyet*” olarak isimlendirecekleri Cemiyet-i Ulemâ-ı Hind’in çıkardığı “*Müslim*” adlı gazetenin editörlüğünü yaptı. Cem’iyyet’teki bir seri yazısı “*el-Cihâd fi’l-İslâm*” adıyla kitap haline getirildi.³ Bu yazılarında Hinduizm, Budizm, Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki kutsal savaşla İslâmî cihadı karşılaştırıp cihadın güçsüzlerin sömürü, baskı ve zulümden kurtuluşunu sağlayan olumlu ve ahlaki yönlerini ortaya koydu.

1920’li yıllarda Hindistan Hilafet Hareketi'ne katılan Mevdûdî yazılarında çoğunlukla Müslümanların içinde bulunduğu kötü durumu ele aldı. Hilafet hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasının arkasından vuku bulan Hindu-Müslüman çatışmaları Mevdûdî’nin fikir hayatında derin izler bıraktı.⁴ Bir ara, İngilizlerin Hindistan’ı işgaline karşı çıkarak burada yaşayan müslümanların Afganistan’a göç etmesi gerektiğini savunan Hindistan Hicret Hareketi’ne katıldı. Bu arada Ebüzziyâd Niyâzî’den “*ders-i nizâmî*” denilen farklı bir yöntemle Arapça, fıkıh, edebiyat, mantık ve kelam okudu; ardından Fetihpûrî Medresesi’nden de icazet aldı. Ayrıca İngilizce öğrendi. 1932 yılında hayatı boyunca fikirlerini, düşüncelerini ilan edeceği “*Tercümânü’l-Kur’ân*” dergisinin editörlüğünü yaptı.⁵ 1938 yılında ise Muhammed İkbâl’in daveti üzerine Pathankod’a bağlı Cemâlpûr köyüne bugünkü (Doğu Pencap) gidip bir eğitim ve araştırma kurumu olarak düşünülen “*Dâru’l-İslâm’in*” kuruluşunda yer aldı. Bu merkezde sadece ilmi konularda değil, siyasi konularda da konuşmayı yeğledi ama bu durum vakıftaki çalışmalarını bırakmasına sebep oldu. Daha önce üyesi olduğu *Cemiyet-i Ulemâ-ı Hind*’i Hint milliyetçiliği yaptığı için eleştirmiş ve bu tavırlarına karşı çıkarak buradaki faaliyetlerine de son verdi. Daha sonra Hindistan Müslümanlar birliğine de İslâmî konularda hassasiyet göstermedikleri için mesafeli durmaya başladı. Böylece her iki grupta da fikir ayrılığına düşen Mevdûdî yeni bir oluşumun ihtiyacını hissetti

³ Veli Rıza Nasr, *Mevdûdî ve İslami İhyanın Teşekkülü*, çev. Hasan Aktaş, (İstanbul: Yöneliş Yay. , 2000), 125.

⁴ Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan’da Modernizm ve İslam*, çev. Ahmet Küskün, (İstanbul, 1990), 108-119.

⁵ Hamira Mevdûdî, *Babam Mevdûdî*, 50-58.

ve yeni bir hareket başlatmaya karar verdi. Bu kararından sonra kendisine yakın olan fikri ve siyasi arkadaşlarını toplantı yapmaya davet etti. Davete cevap veren yetmiş beş âlim ve aydınla birlikte 25 Ağustos 1941’de Lahor’da “*Cemâat-i İslâmî Teşkilatı*” nı kurdu.⁶ 24 Haziran 1956’ da hac yolculuğuna çıkan Mevdûdî, Beyrut ve Dımaşk’a uğrayarak İhvan-ı Müslimin’in önderleri ve bazı âlimlerle görüş alışverişinde bulundu. 3 Kasım 1959 tarihinde, yazmakta olduğu tefsir için bilgi toplamak ve Kur’an-ı Kerim’de adı geçen yerleri görmek üzere Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Mısır’ı kapsayan üç aylık bir seyahate çıktı. Bu seyahati “*Sefernâme-i Arz el-Kur’an*” adıyla kitap haline getirildi (Lahore 1962). 1960’lı yılların başında Suudi Arabistan kralı tarafından henüz kuruluş aşamasında olan Medine’deki el-Câmiatü’l-İslamiyye’nin akademik yapısıyla ilgili görüşleri istendi. 1962’deki açılışından itibaren de üniversitenin ilim heyetinde yer aldı. Her zaman sömürgeci düzenin karşısında duran Mevdûdî, zaman zaman yerleşik mevcut yönetimle ters düşmüştür.⁷ 1961’de Lahor’da çıkarılan aile hukuku konusunda ki kararnameyi Kur’an-ı Kerim ve Sünnet’e aykırı bulduğu için reddetmiştir. Bu tür tavırlarından dolayı birçok Cemâat-i İslâmî toplantılarında suikast girişiminde bulunulmuştur.⁸ 1975’de sağlık problemleri yaşayan İmam Mevdûdî, Cemâat-i İslâmî’nin liderliğini Miyân Tufeyl Muhammed’e bırakmıştır. Bu süreçte İmam Mevdûdî, Cemâat şurasına Cemâat-i İslâmî’nin politikadan çekilmesini tavsiye etmiş ancak kabul etmemişlerdir. 1979 yılının Mayıs ayında ilerleyen rahatsızlığının tedavisi için ABD’de doktor olan oğlunun yanına gitmiş ve aynı yılın 22 Eylül’ünde New York Buffalo’da vefat etmiştir. Naaşı Lahor’a getirilen İmam Mevdûdî milyonların omzunda Lahor da bulunan evinin bahçesine defnedilmiştir.⁹

2. Ebu’l-A‘lâ el-Mevdûdî’nin İlmi Kişiliği

Ebu’l-A‘lâ el-Mevdûdî, gönderilen son din olan İslam’ın, insan yaşamının her alanı ile muhatap olan bir din olarak görmüştür. Genel olarak da

⁶ Hamira Mevdûdî, *Babam Mevdûdî*, 75- 92.

⁷ Anis Ahmad, *Mevdûdî*, DİA, (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29: 434.

⁸ Mevdûdî, *İslam’da Hayat Nizamı*, çev. İbrahim Düzen, Mustafa Topuz, Bekir Başarıcı, (Ankara: Hilal Yayınları, 1965), 53.

⁹ Anis Ahmad, “Mevdûdî”, 437.

ilmi kişiliğini ve yazmış olduğu eserlerin muhtevisini bu yönde oluşturmuştur. İmam Mevdûdî, sahip olduğu düşünce itibari ile geçmiş dönem âlimleri ile bağını koparmamış, birçok âlimi kendisine yoldaş edinmiştir. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin geçmişe yönelik eleştirilerinde ve yenilenme düşüncesinin ortaya çıkmasında etkilendiği isim Seyyid Ahmet Han'ın olduğu görülmektedir.¹⁰Müslümanların tekrar öz güven kazanması, İslam devlet özlemi, yeniden diriliş çağrısı ve ihyacılık gibi konularda ki düşüncelerine baktığımız zaman da Muhammet İkbal'in etkisini görmekteyiz. Klasik literatürü yeniden değerlendirirken fihhi düşünceden yararlanılması gerektiği düşüncesinde Şiblî Nu'mani'nin etkisinde kaldığını görmekteyiz. Teorik bağlamda ise Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin dilinden düşürmediği Kur'an'a ve Sünnet'e dönüş çağrılarının başucunda İbn Teymiyye'nin etkisi olduğu aşikârdır. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, ilk bakışta farklı özellikleriyle temayüz etmiş bulunan bu düşünce önderlerinden de istifade ile seçmeci bir yol geliştirmiştir.¹¹Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî yazarlık hayatına on sekiz yaşında başlamış ve ömrünün sonuna kadar da yazmıştır. Bu zaman zarfında ilmi, tarihi konularda; dini ve siyasi konularda 120 kadar kitap ve risale yazmıştır. Eserlerinin hemen hemen tamamında kendi ana dili olan Urduca dilini kullanmıştır.

3. Yaşadığı Dönemin Sosyolojik Durumu

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin doğduğu yer olan Hindistan, dünyanın en eski yerleşim yerlerinin ve medeniyetlerin olduğu yerlerdendir.¹² Hindistan'da İslam'ın yayılması XII-XVI. yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde İslam'ın yayılması belli başlı tarikatlar eşliğinde olmuştur. Bunlar Çiştîyye, Sühreverdiyye, Firdevsiyye, Kadiriyye ve Şüttariyye tarikatlarıdır. İslam'ı anlatma noktasında mutasavvıflar farklı bir yol izlediler. Çünkü tarikat şeyhlerinin Vahdet-i vücud anlayışına olumlu bakmaları Hindularla iyi ilişkiler kurmalarını sağladı. Hinduların inanç ve anlayışı ile sufilerin yaşam tarzlarının benzer ve yakın olması, sufilerin işini kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla bazı

¹⁰ Abdulhamit Birişik, *Mevdûdî Hayatı ve Eserleri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 16.

¹¹ Birişik, *Mevdûdî*, 65.

¹² K.A. Nizami, *Hindistan*, DİA, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 85.

tasavvufi uygulamalar ile Hindu ritüellerinin benzerliği İslam'ın kolay anlaşılmasını sağlamıştır.¹³

XII. ve XIII. yüzyıllarda Hindistan'da öne çıkan kaynak mahiyetinde ki kitaplar şunlardır: tefsir alanında, Zemahşeri'nin *el-Keşşaf'ı*; hadis alanında, Radyüddin es-Sağani'nin *Meşâriku'l-envâri'n-Nebeviyye'si*; fıkıh alanında, Kudûri'nin *el-Muhtasar'ı* ile Merğınani'nin *el-Hidaye'si*; tasavvuf alanında, Gazali'nin *Kimya-ı Saadet'i* ve Şehabeddin es-Sühreverdi'nin *Avarifü'l-mearif* klasik kaynakları oluşturuyordu. Bu dönemde İslami düşüncenin genel eğilimi, klasik kaynakları korumadan yanaydı.¹⁴ XIII. y.y' da Muhyiddin İbn Arabi'nin *Fusûsu'l-Hikem* adlı eseri Hindistan'a girmiş ve dini düşüncede dalgalanmalar meydana gelmişti. Ayrıca Mevlana'nın Mesnevisi de tasavvufi düşüncenin yayılmasına katkı sağlamıştır.

Hindistan'da XVI. yüzyıla girildiğinde çoğu Müslümanın zihni, ahir zamanda yeniden gelecek Mehdi fikrine odaklanmıştı. Çünkü Mehdi'ye kurtarıcı olarak bakılıyordu. Bu durum aynı zamanda İslam dinine bir canlılık kazandıracak ve İslam dinini durağanlıktan kurtaracaktı. O dönemde sufilik yaygın bir konumdaydı. Bunun sonucu olarak da, Cevanpur şehrinde medrese hocası olan Seyyid Muhammed mehdilik iddiasında bulundu. Sünnî ulema tarafından Seyyid Muhammed'in daveti reddedilmekle kalmayıp o, göç etmek zorunda bırakıldı ve sürgünde iken öldü. Bu olay Hindistan'da tasavvuf ilminin ve tarikatların etkisini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁵

Hindistan düşünce tarihinde yer edinen bir diğer önemli isim de İmam-ı Rabbani'dir. İmam-ı Rabbani Hindistan'ın Sirhind şehrinde doğmuştur. Kendisi iyi bir tasavvufçudur. Aynı zamanda Kadiriyye ve Çiştîyye tarikatlarından icazet almasına rağmen Nakşibendiyye'nin Müceddidiyye kolunun kurucusu olarak anılır. Yapmış olduğu bu mücadelede ortaya attığı yeni fikirler ve düşünce hayatına kazandırdığı köklü yenilikler dolayısıyla kendisine. "Müceddid-i elfi sani" (ikinci bin yılın yenileyicisi) denilmiştir. İmam-ı Rabbani'nin, "*Risaletü't-Tahliye*", "*Reddu'r-Ravafiz*" ve "*İsbatü'n-*

¹³ Nizami, *Hindistan*, 89.

¹⁴ Nizami, *Hindistan*, 91.

¹⁵ Ethem Ruhi Fıglalı, *XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Dergisi*, I: 16.

Nübüvve” gibi eserleri de mevcuttur. Ayrıca İmam-ı Rabbani “*Vahdet-i Vücut*” anlayışını reddetmiş “*Vahdet-i Şuhud*” tezini ortaya atmış ve geliştirmiştir.¹⁶

XIX. yüzyılda Hindistan’da yaşanan diğer önemli bir konu da İslami gruplar arasında yaşanmış dini ve siyasi tartışmalardır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz. Hadislerin dinin temel kaynağı olduğu tezini sunan ve bunun kabul edilmesi için savunan; Ehl-i Hadis hareketi, karşılaşılan sorunlarda ve yaşam içerisinde bütün meseleleri doğrudan Kur’an’a başvurulması gerektiğini savunan; Ehl-i Kur’an hareketi, bu hareket hadislere ve fikhî mezheplere değer vermiyorlardı.¹⁷

Ayrıca Hindistan’da bu yüzyılda “Vehhabilik Hareketi” de etkisini göstermeye başlamıştı. Bu hareket Feraizi hareketi olarak bilinir. Bu hareket Hacı Şeriatullah tarafından başlatılmıştır. Bu hareketin kabiliyet noktası feraizin veya dini mükellefiyetin usul ve icrasından kaynaklanıyordu. Hacı Şeriatullah; Hicaz da kaldığı süre zarfında Vehhabilikten etkilenmiş olacak ki bu mezhebi benimser olmuştu. Sonucunda kendisini İslam’ın saf geleneğine adadı. Ayrıca Bayram ve Cuma namazlarını eda şartlarının bulunmadığını dolayısıyla Hindistan’ı “*Darü’l-Harp*” olduğunu söylüyordu. Bunun neticesinde Müslüman köylüler, bunları radikal olarak tanıyıp onların yolundan gitmeyi yasak etmişler ve düşman olmuşlardır. Hindular da köylülerden yana tavır takınca 1831’de taraflar arasında çatışma oldu. Neticesinde taraflarıyla bozguna uğrayan Şeriatullah faaliyetlerini bıraktı ve inzivaya çekildi. Davayı oğlu Hacı Muhsin diğer ismi ile Dudu Mian devraldı. 1862 yılında vefat etmesiyle bu davaları da bitti.¹⁸

Yine Hindistan’da bu dönemde XIX. Yüzyılın sonlarına doğru “*Ahmediyye*” diye bilinen bir hareket başlatıldı. Bu hareket Mirza Gulam Ahmed tarafından başlatıldı. Gulam Ahmet, kendisini Hz. İsa’nın yeryüzündeki ruhu ve Hz. Muhammed (s.a.s)’ in tezahürü diye tanıttı. Ancak

¹⁶ Fığlalı, *XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan*, 21.

¹⁷ Birişik, *Kur’ânîyyun*, DİA, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 428-429.

¹⁸ Fığlalı, *XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan*, 20.

Ahmediyye hareketi Müslümanlarca tepki almış hatta Pakistan'da Müslüman olarak sayılmamışlardır.¹⁹

XIX. yüzyılda Hindistan'da söz sahibi olan ve kendisinden söz ettiren Ebu'l-A'la el-Mevdûdî'nin de kendisinden etkilendiği Pakistan'ın fikir babası sayılan Muhammed İkbâl önemli bir yere sahiptir. Muhammed İkbâl, İngiltere'de eğitim almıştır. Bu nedenle kendisine *Sir* unvanı dahi verilmiştir. Muhammed İkbâl, İslam dünyasının ve Hindistan'daki Müslümanların durumu onu İslami alanda tecdid ve yenilik yapılması gerektiği fikrine götürmüştü.²⁰ Ebu'l-A'la el-Mevdûdî'nin de siyasi düşünce tarzının gelişmesinde etkilendiği noktalardan birisi de İslami alanda tecdid yapılması gerektiği konusuydu. Çünkü Muhammed İkbâl, ahlak felsefesi ile meşgul oluyordu. Hayatın ne olduğu, yaşanılır bir hayatın nasıl olması gerektiği ile ilgilenmişti. Hindistan'daki Müslümanların geri kalmışlığını, sürekli evrensel zaruretlerin ihlal edilmesinden kaynaklandığını, çözümün bireysellikteki potansiyelde olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle bireysel yaratıcılık alanı olarak tarih ve tarihsel gelişim manevi dikkatin merkezi olmalıdır, olması gerekir. Muhammed İkbâl, şeriat sabit ama sosyal hayat ise sürekli değişken olduğundan, içtihat kapısının sürekli açık kalması gerektiğini savunuyordu. İslam'ın dünya tarihinin merkezine yerleştirildiğini düşünen İkbâl, Hz. Muhammed (s.a.s)'in evrenselliği ve akılcılığı ile mutlak insan-ı kâmil olduğunu söylüyordu. Muhammed İkbâl, Müslümanların sosyal ya da siyasi görüşlerini tek bir bölge ile sınırlandırılmaması gerektiğini savunduğundan olsa gerek şiirlerini Urduca değil de Farsça yazmıştır. İslam dünyasını bölen mutlak bölgeselciliğe karşıydı.²¹

Ebu'l-A'la el-Mevdûdî'nin de Muhammed İkbâl'den İslam siyasi Düşüncesinin oluşmasında etkilendiğini söylemiştik. Ebu'l-A'la el-Mevdûdî de İslam Düşüncesinin yeniden canlanması, günü takip etme noktasında yenilenmesi gerektiğinden bahseder. İctihat makamının konumunu koruması gerektiğini ve tecdid hareketinde görevler üstlenmesi gerektiğini söyler.

¹⁹ Nizami, *Hindistan*, 92.

²⁰ Özgür Kavak, *Şah Veliyyullah Dihlevi'den Muhammed İkbâl'e Hint Alt Kıtasında İctihad ve Taklide Farklı Yaklaşımlar*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 17 (2011): 198-203.

²¹ Özgür Kavak, *Şah Veliyyullah Dihlevi'den* 201.

Buradan da anlaşılabilir şudur ki; Ebu'l-A'la el-Mevdûdî, Muhammed İkbal'in İslam siyaset düşüncesinden etkilenmiştir.

4. Ebu'l-A'la el-Mevdûdî'nin Eserleri

Ebu'l-A'la el-Mevdûdî, çağımızın önemli büyük ilim ve aksiyon adamlarındandır. Bunu, hayatı boyunca yazmış olduğu çok sayıda eserler ile yaptığı faaliyetler ve verdiği konferanslarla göstermiştir. İslami siyasi düşüncenin oluşumunda ve mevcut durumun daha iyi noktalara gelmesinde birçok çalışmalarda bulunmuştur. İslami ihya teşekkülünde çalışmalar yapmıştır. Müslümanların daha iyi noktalara gelmesi için vermiş olduğu konferansları, daha sonraları kitap ve broşürler halinde basılarak yayınlanmıştır.

Ebu'l-A'la el-Mevdûdî'nin yazmış olduğu eserlerden bazılarını alan tasnifi içerisinde şu şekilde sıralayabiliriz.

a) Kur'an ve Tefsir

1-*Tercüme-i Kur'an-ı Mecid ma'a Muhtasar Havaşi*: Lahor'da 1369/1976 yılında kaleme almıştır. 1942-1949 yılları arasında hazırlanan ve ilk olarak 1969 yılında basılan kısa açıklamalı Kur'an-ı Kerim tercümesi, kendine has üslubu ve kendisine has düzenlemesi ile rağbet edilmiş ve 1976-1992 yılları arasında yüz bin kadar basılmıştır. Mevdûdî, tercümesinde Kur'an'ı serbest bir metot takip ederek anlaşılabilir bir dille aktardığını ifade etmektedir. Çeşitli dillere de çevrilmiştir.²²

Tefhîmu'l-Kur'ân: Tercümânü'l-Kur'ân'da 1942'den itibaren yayınlamaya başladığı Kur'an-ı Kerim tefsirini 1972'de nihayete erdirmiştir. 34 yılı aşkın bir sürede tamamlamıştır. Müellif her sureye bir giriş yazmış, bu bölümlerde surenin iniş nedenini, o dönemin şartlarını ve İslam davetinin karşılaştığı zorlukları ele almıştır. Bu eseri İngilizce, Arapça, Türkçe ve Farsça, Sindce, Peştuca ve Bengalce gibi çeşitli dillere çevrilmiştir. Eser İslam dünyasında büyük şöhret yapmıştır.²³

Tefhîmu'l-Kur'ân bulunduğu dönemin sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel sorunlarına çözüm arayan, ayetlerin günümüze yansımalarını

²² Birışık, *Mevdûdî*, 13-14.

²³ Birışık, *Mevdûdî*, 25.

önceleyen, güncel yorum ve örneklerle muhataba bilgiyi daha anlaşılır şekilde takdim eden bir tefsir çalışmasıdır. Mevdûdî bu hacimli eserini ana dili olan Urduca dilinde yazmıştır. Orijinal hali 6 cilt olan bu eser günümüzde 7 cilt halinde basıma sunulmuştur. Birçok dile çevrilmiş olan *Tefhîmu'l-Kur'ân* tefsiri, dirayet tefsiridir.

Mevdûdî bu tefsiri yazma amacını şu sözlerle ifade eder. “Ben bu çalışmayı, Kur'an'ın anlaşılması yolunda daha önceden yapılmış olan tercüme ve tefsirlerde bazı yönlerin eksik kaldığını müşahede ettiğimden dolayı yaptım. Bir süredir aydınlarımıza Kur'an'ın ruhunu nasıl aktarabileceğimi ve onlara Kur'an'ın saf ve gerçek mesajını nasıl ulaştırabileceğimi düşünüyordum. Çünkü ülkemiz aydınları her geçen gün Kur'an'a daha çok yönelmeye başlamışlardır. Binaenaleyh bugüne kadar yapılmış olan tercüme ve tefsir çalışmalarının hâlâ bazı eksiklik ve zaaflara sahip olmaları dolayısıyla bu eksikleri gidererek, bu sahada aydınlarımıza bir hizmette bulunabileceğime inandım. İşte bu iki sebepten dolayı çalışmaya başladım ve sonuçta elinizde bulduğunuz eser meydana gelmiş oldu. Bu acizane çabam, birkaç kişinin bile Kur'an'ı anlamasına yardımcı olursa bu benim için büyük bir mutluluk vesilesi olacaktır.”²⁴ Nitekim bu tefsirde hukuk, tarih, dinler tarihi, akaid, siyer, sosyoloji ve siyaset bilgilerinin derlendiği görülmektedir.

3- *Kur'ân ki Çâr Bünyâdî Islâheyn; İlah, Rab, İbadet, Din*: Mevdûdî, Türkçeye *Kur'an'a Göre Dört Terim* adıyla çevrilmiş bu eserini, Lahor'da 1978 yılında kaleme almıştır. İngilizce ve Arapça çevirileri de mevcuttur.

4- *Kur'ân Fehmî Key Bünyâdî Usûl*: Lahor'da basılan bu çalışma, *Tefhîmu'l-Kur'ân* içerisinde de basılmıştır. *Kur'an-ı Nasıl Anlayalım* adıyla Bekir Karlığa tarafından 1997 yılında İstanbul'da Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca Bayram Kolsuz tarafından da *Kur'ân-ı Anlamaya Giriş* ismiyle 1983 yılında İstanbul'da tercüme edilmiştir.

5- *Kur'an Açısından Kadın*: Necmeddin Gevri tarafından 1985 yılında tercüme edilmiş ve İstanbul'da basılmıştır.

²⁴ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 1: 12.

6- Kur'an ki Ma'âşi Ta'limât: Lahor 1969. Kur'an da ki iktisadi prensiplerle ilgilidir.²⁵

7- *Economik and Political Teachings of The Quran*; Bu kitap insan yayınları tarafından, İstanbul da 1990 yılında İslam Düşüncesi Tarihi ismiyle tercüme edilmiştir. ²⁶

b) Hadis ve Sünnet

1-*Sünnet ki Â'înî Haysiyet*: Lahor'da 1963 yılında kaleme almıştır. Mevdûdî'nin *Tercümânü'l-Kur'an*'da Dr. Abdülvedûd adlı bir şahısla sünnet ve hadis inkârcılığı konusunda yaptığı tartışmaların kitap haline getirilmiş halidir. N. Ahmed Asrar tarafından *Sünnetin Anayasal Niteliği* adıyla 1997 yılında İstanbul'da basılmıştır. Ayrıca Durmuş Bulgur ve Halid Zaferullah Daudi tarafından *Sünnetin Anayasal Konumu* başlığıyla 1997 yılında Konya'da da Türkçeye tercüme edilmiştir.

2-*Kur'ân a'or Piygâmbet*: (Rampûr, 1954)

3-*Siret-i Server-i Alem* (I-II,Lahor 1979): Mevdûdî'nin hayatının sonlarına doğru kaleme aldığı Hz. Peygamber'in (s.a.s) hayatına dair eseridir. Kitabı N. Ahmed Asrar, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) Hayatı* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir.(I-II, İstanbul, 1983,1985,1992)

4- *Tefhimu'l-Ehâdis*: Bu eser İdare-i Maârifî İslamî tarafından Lahor'da basılmış olup sekiz cilttir. İlk cildi 1993 Ağustos ayında basılmış 2003 yılında ise sekiz cilde tamamlanmıştır.²⁷

c) Akaid

1-*Diniyyât*: Haydarâbâd-Dekken'de 1932 yılında basılan ve Türkçe dâhil belli başlı bütün dillere çevrilen eser İslam'ın temel prensiplerini içeren bir ders kitabı niteliğindedir.

2-*Hakikat-ı İman*: İman gerçeğini tanıtan kitap *The Essence of İslam* adıyla İngilizceye çevrilmiştir.

²⁵ Birişik, *Mevdûdî*, 26.

²⁶ Birişik, *Mevdûdî*, 26.

²⁷ Birişik, *Mevdûdî*, 27.

3- *Hutabât*: 1957 yılında Lahor'da basılan eser 1980'de Ali Genceli çevirisiyle *Hitabeler* adıyla İstanbul'da da yayımlanmıştır. *Fundamentals of Islam* adıyla da İngilizceye çevrilmiştir.

4- *Gelin Müslüman Olalım*: 1993, İstanbul, Filiz Handan Türedi

5- *İslam kî Nizam-ı Hayat*: Lahor, 1948.

6- *Tevhîdu Risâlet aôr Zindegî Ba'd Mevt ka Akli Sûbu*: Lahor, 1962.

7- *Mes'ele-i Cebr u Kader*: Lahor, 1962.

d) Fıkıh

1- *el-Cihâd fi'l-İslam*: Kuruculuğunu Mevdûdî'nin üstlendiği Cem'iyyet gazetesinde 1927 yılında neşredilmiştir. Sonra kitap halinde yayınlanmıştır.

2- *Resâil ü Mesâil*: Lahor; 1951-1965. Yusuf Karaca 1989-1990 yıllarında *Meseleler ve Çözümleri* ismiyle Türkçeye tercüme etmiştir. Ayrıca eser Mahmut Osmanoğlu tarafından da *İtikadi, İktisadi, Siyasi, Sosyal ve Fıkıh Meselelere Fetvalar* adıyla da tercüme edilmiştir.

3- *İslam aôr Zabt-i Vilâdet*: 1968 yılında Lahor da kaleme almıştır. Tercümesi Ramazan Yıldız tarafından *İslam Nazarında Doğum Kontrolü* adıyla tercüme edilmiştir.

4- *İslâmî Kânun aôr Pakistan meyn Us key Nifaz ki Ameli Tedabir*: Pakistan'da İslam hukukunun uygulanmasına yönelik yazılmıştır.

5- *Fesadat-ı Pencap ki Tahkikat*: Kadiyânilerin Pencap'ta yaptığı hoşnutsuzluklar üzerine yapılan tutuklamalar üzerine Mevdûdî'nin Mahkemeye sunduğu rapordur.

e) Siyaset

1- *İslâmî Riyâset: Nizâm-ı Kâr aôr Usûl-i Hükümrânî*; Hurşid Ahmet tarafından neşredilmiştir. Ali Genceli *İslam'da Hükümet* ismiyle Türkçeye tercüme etmiştir.

2- *Binâ'ü Beygâr*: Eser Lahor'da 1947 yılında kaleme alınmıştır. Milletlerin kuruluş ve yıkılış dönemlerine değinen eser, tarihe ahlaki bakış açısı getirmiştir.

3- *Tahrîk-i İslâmî kî Ahlâki Bünyâdeyn*: Lahor'da 1945 yılında yayımlanmıştır. Ali Arslan tarafından *İslami Hareketin Ahlaki Temelleri*

(1967) ismiyle, Namık Yazıcı tarafından *İslami Hareketin Dinamikleri* ismiyle 1986 yılında İstanbul'da tercüme edilmiştir.

4- *Tecdîd ü İhyâ'i Din*: Lahor'da 1940, 1952 yılları arasında yazılmıştır. Halil Zafir tarafından İslam'da İhya Hareketleri ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir.

5- *Tenkihât; İslâm aôr Magribî Tezhîb kâ Tesâdüm aôr Us key Peydâ Şude Mesâ'il per Muhtasar Tebsira*: Lahor-1939. Çetin Manisalı tarafından *İslam Dünyası Batı Uygarlığı* ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir.

6- *Mes'ele-i Kavmiyyet*: Lahor 1982. Müslümanların Hindistan'dan ayrılma ya da yerleşme konusunda yıllarca çok tartışılan Milliyetçilik meselesi ele alınmıştır.

7- *Müselmân aôr Mevcûde Siyasî Keşmekeş*: 1939 yılında Lahor'da kaleme alınmıştır. *Tercümânü'l-Kur'ân*'da yayımlanan siyasî yazılarının bir araya toplanmış halidir.

8- *İslâmî Tehzîb aôr Us key Usûl ü Mebâdî*: 1932 yılında Lahor'da kaleme alınmıştır. Mehmed Aydın tarafından *İslam Medeniyeti: Esasları ve Menşei* ismiyle tercüme edilmiştir.

9- *Türkî meyn İsa'iyôn ki Hâlet*: Delhi'de 1922 yılında yazılmıştır. Türkiye'de ki Hıristiyanların durumuyla ilgili konuları içerir.

10- *İslâm ka Nazariye-i Siyasi*: Bu eser Political Theory of İslam başlığıyla 1964 yılında çevirisi yapılmış olup ayrıca Arapça, Marati, Bengali, Sind gibi dillere de tercüme edilmiştir.

11- *Hemari Dahili ve Harici Mesa'il*: Pakistan'da gelişen iç ve dış konuları kaleme alan eserdir.

12- *İslami Hükümet kis Tırah Kai hoti hey*: İslami bir yönetim nasıl olmalıdır? Sorusuna cevap arayan bir eserdir. İngilizceye çevirisi yapılmıştır.

13- *İslami Hükümet meyn Zimmiyôn key Hukûk*: İslam devletinde zimmi hukuku nasıl olması gerektiği ile ilgili konuları içerir. *Rights of Non-Muslims in an Islamic State* ismiyle İngilizceye tercüme edilmiştir.

14- *İttihadi Âlemi İslami*: İslam birliğini konu edinen eserdir. *Unity of the Muslim World* başlığıyla İngilizceye tercüme edilmiştir.

15- *Tahrîk-i İslamî ka Âyende Laîha-i Amel*: Mevdûdî'nin kuruculuğunu yaptığı İslami Hareketin geleceği ile ilgili çalışmaları, durumu ve stratejisine yönelik ele aldığı eserdir.

16- *Tahrîk-i Cumhuriyet Us key Esbab aôr Us ka Maksad*: Cumhuriyet ve Demokrasi'nin sebep ve gerekçeleri ile ilgili yazdığı eserdir.

17- *Hilâfet aôr Mülûkiyyet*: 1967 yılında Lahor'da yazılan eser, Ali Genceli tarafından *Hilafet ve Saltanat* ismiyle Türkçeye çevrilip 1980 yılında İstanbul'da basılmıştır.

18- *Islamic Law and Constitution*: Hurshid Ahmad tarafından Lahor'da 1955 yılında tercüme edilmiştir. Mevdûdî'nin İslam siyaset teorisi, İslam anayasası gibi konularda daha önce kaleme alınmış olan birkaç kitap ve makalelerden derlenmiştir.

f) Eğitim

1- *Neya Nizam-ı Ta'lim*: Pakistan'da kurulacak olan Yeni eğitim sistemi ile ilgilidir.

2- *İslami Nizam-ı Ta'lim*: İslami eğitim sisteminin nasıl olması ve nasıl uygulanması ile ilgilidir.

3- *İslam Nizam-ı Ta'lim aôr Pakistan meyn Us key Nifâz ki 'Ameli Tedabir*: İslam eğitim sistemi ve onun Pakistan'da uygulanmasına ile ilgili alınması gereken ve uygulanmasının önemli olduğu tedbirlerle ilgili çalışmadır.

4- *Devr-i Nov ka Çelinc aôr Novcivan*: Bu eserin konusu da modernite ve modern dünya gençliği ile ilgilidir. Eser ayrıca Criterion adlı İngilizce dergide yayınlanmıştır.

5- *İslam aôr Adl-i İctimâ'i*: İslam ve toplumsal adaleti sağlamaya yönelik neler yapılabileceği ve nasıl bir çalışmanın olması gerektiği ile ilgilidir. İctimai adaletin prensiplerine yer verir.

6- *Müselmânôn ka Mâzi aôr Hal aôr Müstakbel key liye Lâiha-i Amel*: Müslümanların hayatlarını nasıl değerlendirmeleri gerektiği, gündelik yaşantılarını nasıl tezyin etmeleri gerektiği konularını içerir.

7- *Ta'limât*: Eğitimin temel prensiplerini ele alan eserdir.

g) Diğer Bazı Eserleri

1- *Siret-i Hatm-i Resûl*: Hz. Peygamber'in (s.a.s) hayatını konu alan eserdir.

2- *Nübüvvet-i Muhammedi ka Akli Subût*: Bu eser *The Prophet of Islam* adıyla İngilizceye çevrilmiştir.

3- *Hindistan meyn Müslim Ekalliyat ka müstakbel*: Hindistan'daki Müslüman azınlığı konu alan eserdir.

4- *Meşriki Pakistan key Hâlat u Mesail ka Caize aôr islah ki Tedabir*: Doğu Pakistan'ın (Bangladeş) siyasi durumu ve yaşanan problemleri konu alan eserdir.

5- *Bina u Beygar*: Toplumların yükselmesi ve gerilemesi ile ilgili eserdir.

6- *Kilâf-i Ka'be Us ki şer'i Haysiyet Us ki Tarih*: Kâbe örtüsünün tarihi, dini ve tarihi açıdan durumunu ele alan eserdir.

7- *Saniha-i Mescid-i Aksa*: Mescid-i Aksa'nın durumu ve oradaki Yahudi zulmünü konu edinen eserdir.

8- *Selaçikâ*: Ali Genceli tarafından *Selçuklu Tarihi* ismiyle Türkçeye çevrilmiştir.

9- *Cemâat-i İslâmî ki Davet*: Bu eser, *The Message of Jama'at-e-Islami* "A Contribution Tuwords Islamic Constitution Making" ismiyle İngilizceye tercüme edilmiştir.

10. *Hakikat-i Savm u Salât*: Bu eser *Worship in Islam* başlığıyla İngilizceye tercüme edilmiştir.

11- *İslâm aôr Cedîd Ma'âsi Nazariyyât*: İslam ve İslami ekonomi üzerine yapılan bir değerlendirmedir.²⁸

12- *Correspondence between Maulana Maududi and Maryam Jamelah*: Mektuplaşmalar ismiyle tercüme edilen bu eser, önceden Yahudi olan sonradan İslam'ı seçen Mevdûdî'nin manevi kızı sayılan Meryem Cemile'nin (Margaret Marcus) Mevdûdî ile mektuplaşmalarını konu alan eserdir.

²⁸ Birışık, *Mevdûdî*, 30.

13- *Tefhîmât*: Mevdûdî'nin başta "Tercümânü'l-Kur'an" dergisi başta olmak üzere başka yazılarının da derlendiği eserdir.²⁹

5. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî ve Cemâat-i İslâmî

Hint Alt Kıtasında İngiliz Emperyalizmi karşısında İslami uyanışı başlatmak isteyen Ebu'l- A'lâ el-Mevdûdî'nin kurmuş olduğu Cemâat-i İslâmî, 20.yüzyılda İslam dünyasında kurulmuş olan en etkili hareketlerden biridir. Mevdûdî, çalışmalarını daha düzenli ve sistemli yapıya kavuşturmak için teşkilatlanmayla zihnindeki idealara ulaşmayı amaçlamış ve 25 Ağustos 1941 tarihinde kurduğu "*Cemâat-i İslâmî Teşkilatı'nın*" başkanlığına seçilmiştir. 1942'de teşkilâtın merkezi Pathankod'daki Dâru'l-İslâm'da Hindistan çapındaki sekiz yüz delegenin katıldığı genel kurul toplantısında yaptığı konuşmada İslâmî hareketin mahiyet ve geleceğini çeşitli boyutlarıyla ortaya koydu. 1947'de Pakistan'ın kuruluşunun ardından Cemâat-i İslâmî'nin Hindistan ve Pakistan'da iki ayrı teşkilat haline getirilmesi üzerine Mevdûdî, Pakistan tarafında kalan Lahor'a yerleşti ve Cemâat-i İslâmî'nin Pakistan kolunun liderliğini üstlendi. Cemâat-i İslâmî kısa zamanda gelişerek Güney Asya'da en etkili ve en iyi teşkilatlanmış bir İslâmî hareket haline geldi. Bu Cemâat'in hedefi, Kur'an ve Sünnet rehberliğinde, insan hayatının bütünüyle değiştirilmesini ve İslam'ın sosyal hayata tam anlamıyla yerleştirilmesini sağlamaktı.³⁰

Teşkilat bundan sonra Pakistan'ın yönetiminde İslami kuralların geçerli olması için faaliyet gösterdi. 1948 yılında İslami içerikli bir dizi radyo programı hazırlayan ve Lahor Hukuk Fakültesi'nde İslâm hukuku ve anayasasına dair konuşmalar yapan Mevdûdî, İslami bir anayasa talebiyle ulema ve diğer Müslüman gruplarla iş birliğine girişti.³¹ Cemâat-i İslâmî'nin görüşleri, Pakistan'ın kuruluşundan ilk anayasanın kabul edildiği 1956 yılına kadar Müslüman ittifakın taleplerini yönlendirdi. 1948 yılında Cemâatin Karaçi'deki ilk genel konferansında Mevdûdî yeni kurulan Pakistan

²⁹ Birişik, *Mevdûdî*, 24-40; Anis, *Mevdûdî*, 435-437.

³⁰ M. Manazır, Ahsan, *Cemâat-i İslâmî*, DİA, (İstanbul: 1993), 7: 291. Cemâat-i İslâmî ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Gülşen Yağır Ahmetoğlu, *Tarihsel Süreçte Cemâat-i İslâmî*, (İstanbul: Şiar Yayınları, 2018).

³¹ Aziz Ahmed, *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*, 257- 275.

Devleti'nin şu esaslar üzerine oturtulması gerektiğini açıkladı: “*Pakistan hükümeti mutlak hâkimiyet sahibi Allah'ın iradesine ve emirlerine uymalıdır; İslam hukuku ülkenin temel yasasını oluşturmalıdır; İslâm hukukuna aykırı her türlü yasa geçersizdir; hükümet iktidarını ancak İslam hukuku çerçevesinde kullanabilir.*”³² Bu esasların ülke çapındaki bir kampanyaya dönüştürülmesi iktidarı rahatsız etti.

Hükümetin politikalarını da eleştiren Mevdûdî ve teşkilatın önde gelenlerinden bazıları 4 Ekim 1948'de tutuklandı. Kamuoyundan gelen büyük tepkiler sonunda 28 Mayıs 1950'de serbest bırakılan Mevdûdî, 21 Ocak 1951'de farklı görüşlerdeki İslami grupları bir araya getirmek düşüncesiyle bunların yirmi bir temsilcisinin Karaçi'de toplanmasını sağladı. Bu âlimler, Mevdûdî'nin ortaya koyduğu İslam devletinin ilkeleri hususunda anlaşmaya vardıklarını ilan ettiler. İki yıl sonra düzenlediği benzer bir toplantıda da aynı konuda ulemanın onayını ve desteğini aldı. Ülkede tehlikeli bir şekilde yayılmaya başlayan Kâdiyânîlik aleyhinde Karaçi' de 1953 yılında hazırladığı “*Kâdiyânî Mes'ele*” adlı risalesi yasaklanan Mevdûdî, Cemâat-i İslâmî'nin 1953'te Pencap'ta düzenlediği Kâdiyânîlik karşıtı gösterileri yazılarıyla kışkırttığı gerekçesiyle askeri mahkeme tarafından ölüm cezasına çarptırıldı. Cemâat-i İslâmî'nin 1941'deki kuruluşundan, 1947'de Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar geçen ilk dönemdeki karakteristik özelliği, daha çok yayılma, yerleşme, organizasyon ve eğitim faaliyetleridir. Bu dönemdeki çalışmaların çoğunu, teşkilatlanma, tebliğ ve yayınlar, mensuplarının ahlaki ve manevi terbiyesi, milliyetçiliğe ve din dışı cereyanlara karşı çıkma, İslam ümmetinin evrensel kardeşliğini savunma ve yayma gibi faaliyetler teşkil etti. 1947'den sonra Pakistan bağımsız bir devlet olunca, Cemâat-i İslâmî bu defa siyasi faaliyetlere ağırlık verdi. 1947'den, Bangladeş'in ayrılışına kadar, ülkede İslami hayatın yerleşmesi ve kurumsallaşması yönünde yoğun bir siyaset ve eğitim programı uyguladı. Bu arada, siyasi faaliyetleri daha da hızlandırarak, ülkede İslami temellere dayalı bir eğitim sistemi ve anayasa hazırlanması için oldukça yoğun faaliyetler

³² Mevdûdî, *İslam'da İhya Hareketleri*, çev: Halil Zafır, (Ankara: Hilal Yayınları, 1967),65.

gösterdi. Cemâat-i İslâmî, bu faaliyetleri sonucunda zaman içerisinde siyasi parti haline gelerek seçimlere katıldı. Ancak bu yönde sürdürülen faaliyetlerde, çoğunlukla siyasi iradeyle ve mevcut rejimle çatışmaya girdi. Bu sebeple Cemâat-i İslâmî partisi bir ara kapatıldı. Başta, Mevdûdî olmak üzere, Cemâat-i İslâmî yönetiminin defalarca tutuklandıkları görüldü.³³

Bu tutuklamalar dünya genelinde de tepki topladı. Bu tepkiler neticesinde Ebu'l- A'lâ el-Mevdûdî'nin birçok kere idam cezası ertelenmiştir. Cemâat-i İslâmî, İslam anayasası konusunda konferanslar vermek için şimdiki Bangladeş ve Doğu Pakistan'ın önemli şehirlerinde seri konferanslar düzenledi. 1956 anayasasında İslami temellere dayanan bir toplum oluşturulmasını kanunların Kur'an- ı Kerim ve Sünnet ışığında düzenlenmesini öngören maddelere yer verilmesinde Mevdûdî'nin ve lideri bulunduğu Cemâat-i İslâmî teşkilatının etkisi büyüktür. Anayasanın bu yapısı Cemâat-i İslâmî'nin siyasi bir parti haline gelmesine zemin hazırladı.³⁴ Ancak 1958'de Eyyüb Han'ın yönetime el koymasıyla anayasa yürürlükten kaldırıldı ve diğer siyasi partiler gibi Cemâat-i İslâmî'nin de faaliyetleri durduruldu. Cemâat-i İslâmî, kuruluş ve gaye bakımından Mısır'daki el-İhvanü'l-Müslimin teşkilatıyla, hemen hemen aynı paralele görülmektedir. Ancak "İhvan-ı Müslimin" mensupları, çoğunlukla kırsal kesimde ve köylüler arasında yayılırken, Cemâat-i İslâmî mensuplarının, genelde şehirlerde ve eğitim görmüş kesimde itibar gördüğü söylenmektedir.

Mevdûdî, 24 Haziran 1956'da çıkmış olduğu hac yolculuğunda Beyrut ve Dimaşk'a uğrayarak İhvan-ı Müslimin'in önderleri ve bazı alimlerle görüş alışverişinde bulundu. 3 Kasım 1959 tarihinde, yazmakta olduğu tefsir için bilgi toplamak ve Kur'an- ı Kerim'de adı geçen yerleri görmek üzere Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve Mısır'ı kapsayan üç aylık bir seyahate çıktı. Bu seyahati "*Sefernâme-i Arzı'l-Kur'ân*" adıyla kitap haline getirildi. 1960'lı yılların başında Suudi Arabistan kralı tarafından henüz kuruluş aşamasında olan Medine'deki el-Camiatü'l-İslamiyye'nin akademik yapısıyla ilgili görüşleri istendi. 1962 deki açılışından itibaren de üniversitenin ilim heyetinde

³³ Ahsan, *Cemâat-i İslâmî*, 291-292.

³⁴ Anis Ahmad, *Mevdûdî*, 432.

yer aldı. Her zaman sömürgeci düzenin karşısında duran Mevdûdî, zaman zaman yerleşik mevcut yönetimle ters düşmüştür.³⁵ 1961'de Lahor'da çıkarılan aile hukuku konusundaki kararnameyi Kur'an- ı Kerim ve Sünnet'e aykırı bulduğu için reddetmiştir. Bu tür tavırlarından dolayı birçok Cemâat-i İslâmî toplantılarında suikast girişiminde bulunulmuştur.³⁶

1970 yılında Cemâat-i İslâmî genel seçimlere katılmış ancak seçim sisteminden dolayı aldığı oy oranınca milletvekili çıkaramamıştır. 1973'de sağlık problemleri yaşayan İmam Mevdûdî, Cemâat-i İslâmî'nin liderliğini 2 Kasım 1972'de sağlığının bozulması üzerine Miyân Tufeyl Muhammed'e bırakmıştır. Bu süreçte İmam Mevdûdî, Cemâat şurasına Cemâat-i İslâmî'nin politikadan çekilmesini tavsiye etmiş ancak kabul etmemişlerdir.³⁷

6. Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin Genel Fikirleri

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî'nin genel gayesi Pakistan'ı dünyaya örnek teşkil edecek modern bir İslâm devleti olarak kurmaktır. Cevaplarını aradığı ilk soru müslümanların neden sömürge durumuna düştüğü ile alakalıydı. Batı medeniyetini birçok yönden eleştiren Mevdûdî'ye göre Batılılar ilim ve kılıç gücünü, yani bilim ve teknolojiyi kullanarak dünya hâkimiyetini ele geçirmişlerdi. Bu süreçte pek çok medeniyet asimile olmuş batı kültürünün etkisinden kurtulamamış, ama İslam Medeniyeti tam ve kâmil bir medeniyete sahip olduğu için Batı karşısında durmayı başarmıştır. Mevdûdî'ye göre bu iki medeniyetin çatışması halen devam etmektedir. İslam ülkelerinin yabancılar tarafından sömürgeleştirilmesi asırlardan beri müslümanların dinen, fikren ve ahlaken gerilemelerinin tabii sonucudur. İslam toplumunun bilim ve teknolojide ciddi bir varlık gösterememesi yüzünden Batı bu coğrafyayı kolonileştirmeye çalışmıştır. Açtığı eğitim kurumlarında kendi değerlerine yabancılaşan kimseler kanalıyla gerçekleştirdiği sömürge faaliyetini giderek kültür ve kimlik alanına da yaymıştır. Bunun karşısında geleneksel muhafazakâr kesim eskimiş ve birçok bakımdan işlevini yitirmiş bir kültür mirasına sahip çıktığından dolayı kendi toplumlarının kurtuluşu için yeni

³⁵ Anis Ahmad, *Mevdûdî*, 434.

³⁶ Mevdûdî, *İslam'da Hayat Nizamı*, çev. İbrahim Düzen, Mustafa Topuz, Bekir Başarıcı, (Ankara: Hilal Yayınları, 1965), 53.

³⁷ Anis Ahmad, *Mevdûdî*, 433.

projeler üretip devreye sokamamıştır. İşlevselliğini yitirmesiyle de, hem değerlerine sahip çıkamamış hem de yeni değerler üretemediği için asimile ve sömürge zihniyetinin kurbanı olmak durumunda kalmıştır.³⁸

İslam ümmetinin sömürgeleştirilmesi ilim ve fikir hayatında kısırlılığa yol açmıştır. Sömürge altındaki İslam ülkelerinde yetişen nesiller Batılı seküler kültürü benimseyip dini hayattan uzaklaşmışlardır. Öte yandan Mevdûdî, Batı düşüncesine bigâne kalan ulemayı da geleneksel mirasa körü körüne sahip çıktığı için tenkit eder. Ona göre mevcut durumdan kurtulmanın çaresi sahih İslam inancını yeniden tesis edecek bir tecdid hareketidir. Bu hareket din anlayışında, teşkilatlanmada, içtimaî ve siyasi hayatta ıslah tedbirleri içeren bir programın tedrici şekilde uygulanmasıyla başarıya ulaşacaktır. İslam toplumunun kültürel ve siyasal emperyalizmden kurtulabilmesi için Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'e dayalı fertten topluma uzanan bir tecdid ve ihya hareketini gerçekleştirilmesi gerekir. Mevdûdî'nin ıslah projesinin teorik temelini ulûhiyyet ve İslam anlayışı teşkil eder. Ona göre ulûhiyyet ve otorite birbirinden ayrılamaz. Otoritesi bulunmayan ilahlığı mümkün değildir. Bu manada ilah "kâinattaki düzeni yönetimi altında tutan, hüküm ve emrin tek sahibi, her şeyi yoktan var eden" anlamında olup bu da Allah'tır. Mevdûdî, "İslam'ı Allah'a teslimiyet ve itaat" şeklindeki en geniş manasıyla kullanır. İnsan akıl ve zekâ ile donatıldığı, düşünme, muhakeme etme, seçme ve reddetme gücüne sahip olduğu için istediği hayat tarzını benimsemiş de ve hayatını dilediği ideolojiye göre düzenlemede serbesttir. Bu hürriyetin kullanılış şekline göre insanlar müminler ve inkârcılar olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu hürriyete binaen insanlar yaptıklarından hesaba çekileceklerdir. Bu seçim iradesiyle insan yaptığı hayır ve şerden muhatap olacaktır.

Allah'ı (c.c) mutlak hâkim kabul ederek kanun ve emirlerine boyun eğen kişisel ve sosyal hayatında Hz. Peygamber (s.a.s) tarafından tebliğ edilen prensipleri benimseyen kişi tam anlamıyla Müslümandır. Allah'a itaatsizlik manasındaki küfür ise insanın yaratıcısını tanımayıp iradi olarak inkârcılığı seçmesidir. Allah'a itaat etmek inanmayı, inanmak da bilmeyi gerektirir.

³⁸ Mevdûdî, *İslam' da Hayat Nizamı*, 103.

Kelime-i tevhidi söyleyen kimse İslam'a girer ve artık kendisi İslam hukuku ile muhataptır. Kelime-i Tevhit, Allah (c.c) ile yapılmış bir sözleşmedir ve her Müslüman'ın bunun yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekir. Mevdûdî'ye göre İslam inancı; iman, takva ve ihsan şeklinde birbiri üstünde yükselen hiyerarşik bir yapı içerisinde yer alır. Bunların hepsi ibadeti yani aksiyonu gerektirir. İbadet insanın hayatı boyunca davranışlarında haram ve helale dikkat etmesidir. Namaz, oruç gibi ibadetlerin asıl amacı insanın bütün hayatını ibadete dönüştürmektir. Mevdûdî ümmetin geleceği ile ilgili kaygıları yüzünden İslam'ın ihyası için yapılması gerekenleri ve yöntemleri tespit etmeye çalışmıştır. Mevdûdî, Müslümanları zihinleri köhnemiş şekilci ve törensel din anlayışı, gerek geçmişi gerekse seküler Batı kültür ve düşüncesini körü körüne taklit hastalığı karşısında her vesileyle uyardığıdır.³⁹ Batılı sömürgecilerin İslam ülkelerinde uyguladıkları seküler eğitim sistemini tenkit ettiği gibi geleneksel taklitçi medrese tedrisatını da eleştirmiştir. İslam'ı hayatın ibadet, siyaset, iktisat, hukuk, ahlak, Cemâat ve aile olmak üzere her yönünü kapsayan birleştirici külli bir nizam olarak sunmaktadır. Mevdûdî'nin önerdiği kademeli ve sistemli toplumsal değişimin çıkış noktası hayatın bütünlüğü, yani dini ve dünyevi şeklinde bölünemezliğidir. Ona göre İslam toplumu asırlardır siyasetle dini ayırıştırarak yabancı bir düşünceyi uygulayagelmiştir. Buna karşı İslam tarihiyle avunmak yerine İslam'ın medeniyet kurucu dinamikleri üzerine odaklanan ilerici bir yaklaşım sergilemek, İslam kültür ve medeniyetinin yeni bir insan ve toplum inşasında inancın evrensel işlevini görebilmesi için yeni bir metodoloji geliştirmek gerekmektedir.

İnsan hakları konusunun batıda daha yeni olduğunu söyleyen İmam Mevdûdî; bu konunun İslamiyet'te hem Kur'an-ı Kerim hem de Hz. Peygamber'in (s.a.s) Veda Haccı sırasında belirlediği insan hakları prensipleriyle belirlendiğini söyler. Mevdûdî, Kur'an-ı Kerim'in hayata tatbik edilmesinin, anlam ve muhteviyatının anlaşılıp, hayat felsefesi haline getirilmesi, yaşamımızı buna göre düzenlememiz gerektiğini, pratiğe dönüştürülmesinin daha elzem olduğunu savunur. Sadece sevap kazanmak için

³⁹ Mevdûdî, *Kur'an da Dört Terim*, çev. Osman Cilacı, İsmail Kaya, (İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981), 78-82.

veya bir şeylerden korunmak için değil, hayatı şekillendiren, yaşam tarzı haline bürünmesini sağlayacak şekilde Kur'an-ı Kerim'i anlamak daha elverişli ve amacına uygun olduğunu düşünür. Hz. Peygamber'in (s.a.s) vahyi insanlara ulaştırmanın yanında, sözleriyle, fiilleriyle ümmetine yön vermiş, sahabe neslinin ortaya çıkması için bütün uğraşı vermiş, toplumu ihya eden bir medeniyetin kurulması için mücadele etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın (c.c) değişmez son mesajı, Sünnetin ise kâmil ve kusursuz bir İslamlaştırma örneği olduğunu söylemektedir.⁴⁰

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî birçok bölgede görüşlerini anlatmış, insanları inandığı dine, hak olan görüşlere, siyasi otoritelere aldırış etmeden davet etmiştir. Birçok bölge görüşlerinden etkilenmiştir. Savunduğu toplumsal değişim dinamikleri Pakistan dışına da çıkmış Bangladeş, Keşmir, Sri Lanka, Hindistan gibi bölgelerde benimsenmiştir. İmam Mevdûdî'nin siyasi hayatında ki zenginlik kadar çalışma hayatında da kaleme aldığı kitaplarında da bu zenginliği görmekteyiz.

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, hayatı boyunca inandığı esaslar doğrultusunda yaşama gayreti içerisinde olmuştur. Birçok sıkıntılar yaşamış, inandığı gibi yaşamayı tercih ettiği için eziyetler görmüş, hürriyeti kısıtlanmıştır. İnandığı hak davadan hiçbir şekilde vazgeçmemiş, onu vazgeçirmeye meyleden her ne varsa da kendinden uzaklaştırmıştır. Siyasi hayatının yanında eğitim hayatında da istifade edilecek birçok eser bırakan Mevdûdî, hayatının her anını inandıklarını yaşama gayreti ve mücadelesi içerisinde olmuştur.

⁴⁰ Mevdûdî, *Kur'an da Dört Terim*, 78-82.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM TARİHİNDE İMAMETLE İLGİLİ TARTIŞMALAR

İmam Mevdûdî'nin imametle ilgili görüşünü tam olarak anlayabilmek için öncelikle bu kavramın İslam'ın başlangıcından bugüne hangi süreçlerden geçtiğini takip etmek gerekir. Bilindiği üzere İslam Düşünce Tarihinde hemen hemen tüm mezhepler İslam toplumunu yönetecek bir yöneticinin olması gerektiği konusunda hem fikirdirler. Ancak yöneticinin nasıl belirleneceğiyle ilgili geçmişten günümüze kabaca iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Birincisi Şîa'nın ortaya attığı yöneticinin Allah ve Rasûlü tarafından belirleneceği *nass ve ta'yin* fikri diğeryse Ehl-i Sünnet başta olmak üzere diğer mezheplerin ortaya koyduğu bu işin ümmetin tercihine bırakılmış *ihtiyâru'l-ümme* fikridir.⁴¹ Burada imamet kavramının lügat ve ıstılah anlamlarıyla Kur'an ve Hadislerde bu ifadenin nasıl ele alındığının kısaca ifade edilmesi faydalı olacaktır.

1. İmametın Sözlük ve İstılahi Anlamı

“İmamet”, ıstılahi anlamı itibariyle devlet yönetimi anlamında kullanılmıştır. İslamî kaynaklarda yönetimi ve yönetim şeklini ifade etmek için, imamet ifadesinin yanında hilafet ve emirlik gibi kelimeler de kullanılmıştır. İmamet kavramı siyasi ve hukuki bir kavram olarak Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra İslam Cemâatinin idaresini en üst seviyede üstlenen kişinin sorumluluklarını ve makamını ifade etmektedir. Şimdi imametın sözlük ve ıstılahi anlamları üzerinde duralım.

1.1. İmametın Lügat Anlamı

“İmamet” kelimesi, lügat anlamı itibariyle; kastetmek, öne geçmek; imam olmak, yol göstermek, manalarına gelen “E-M-M” (إم) kökünden gelir. “E-M-M-E-N”, (أُمَّ) “İ-M-A-M-E-N” (إِمَامًا) ve “İ-M-A-M-E-T-E-N” (إِمَامَةً) şeklinde mastarı gelmektedir. Cemâate namaz kıldırın kimseye verilen “İMAM” kelimesi de bu kökten gelmekle birlikte çoğulu “EİMME” (أئِمَّة)dir.⁴² Devlet başkanlığı ile karışmaması amacıyla, devlet reisliği için “büyük

⁴¹ Bk. Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehrestânî, *el-Milel ve'n-nihal*, Thk. Emîr Ali Muhennâ-Ali Hasan Fâ'ûr. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998), 36.

⁴² İbn Manzur, *Lisanû'l-Arab*, “EMM” md.; Zebîdî, *Tacu'l-Arûs*, “EMM” md.

imamlık” anlamında –imametü’l-uzmâ- ve –imametü’l-kübra- ifadesi kullanılmıştır.

Hız. Peygamber (s.a.s)’den sonra İslam Cemâatinin idaresini en üst düzeyde üstlenen kişinin makamını ifade eden “İmamet” kavramı “Hilafet” kavramı ile zaman zaman aynı anlamda kullanılmış olsa da; hilafet daha çok fiili otoriteyi, imamet ise nazari manada devlet başkanlığını ifade eder.⁴³

1.2. İmametın İstılah Anlamı

“İmamet” kelimesinin ıstılah anlamına gelince; bu kavramla ilgili İslam âlimleri farklı yorumlar ve tanımlar yapmışlardır. Şimdi bu tanımlardan bazılarına değinelim.

Siyaset ve ahlak teorileriyle tanınan Şafîî âlim Maverdî (ö.450/1058), imamet tabirini şöyle yorumlamaktadır: “*Dini korumak ve dünyayı yönetmek üzere nübüvvete halef olarak konulmuş, kabul edilmiş bir müessesedir.*”⁴⁴ Hanefî fakihî İbn Hümâm (ö.861/1457) “*Millet-i İslamiye üzerinde tasarruf-i ammeye istihkaktır.*”⁴⁵ ifadesiyle anlatmaktadır. Şîî âlim İbn Mutahhar el-Hillî (ö.726/1325) ise imameti; “*herhangi bir kişinin din ve dünya işlerinde Hız. Peygamber’in (s.a.s) yerine genel önderliğidir.*”⁴⁶ şeklinde tanımlamaktadır.

Eş‘arî kelamcı ve Şafîî fakih İmam el-Cüveynî’ye (ö.478/1085) göre; “*Din ve dünya işlerinde umum ve hususa ilişkin tam ve genel bir başkanlıktır.*”⁴⁷ Büyük kelamcı Adududdin el-Îcî (ö.756/1355) ise, “*Bütün ümmetin itaatini gerekli kılacak şekilde dini ayakta tutma konusunda Resule vekil olmaktır.*” şeklinde tarif etmiştir.⁴⁸

İbn Haldun (ö.808/1406) imameti, “*dini koruma ve dünyayı yönetme işinde din sahibinin yerini alma*” şeklinde tarif eder.⁴⁹ Hilafetin gerek dünyevi gerek uhrevî işlerde insanları dinin icaplarına yöneltmesini önemsemekte, dünya işlerinin de aslında ahiret maslahatına yönelik olduğunu açıklamaktadır.

⁴³ Mustafa Öz-Avni İlhan, *İmamet*, DİA, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 201.

⁴⁴ Ebu Hasen Ali b. Muhammed b. Hatib el-Mâverdî, *el-Ahkâmü’s-Sultaniyye*, (Beyrut: Daru’l-Fikr, 1990), 29.

⁴⁵ M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I/815.

⁴⁶ El-Hillî, *el-Elfeyn fi imameti emiri’l-müminin Ali b. Ebi Talib*, (Beyrut, 1402/1982), 12.

⁴⁷ Cüveynî, *Giyasü’l-Ümem*, 22.

⁴⁸ İcî, *el-Mevakıf*, s.395.

⁴⁹ İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed, *Mukaddime*, trc. Halil Kendir, (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2004), II, 518.

Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942) ise imamet görevini üstlenen “imam”ın tanımını şöyle yapmıştır. “İmam, hidayet ve dalalette öne geçirilip arkasına düşülen, kendisine tabi olunan kimse demektir ki bir peygambere, bir kitaba, bir dine, bir mezhebe veya herhangi bir başkana denebilir. Şu halde o gün her insan topluluğu ilahi ve şeytani önderlerine nispet edilerek çağırılacaktır. Mesala Ey Muhammed Ümmeti! , Ey İsa Ümmeti! Gibi veya Ey Firavun Halkı! , Ey Nemrut Halkı! diye.”⁵⁰

Genel itibariyle, baktığımız zaman İmametın ıstılahi anlamıyla ilgili yapılan tanımlar birbirine yakındır ve bazı temel noktalarda aynıdır. Üzerinde zikrolunan iki ana nokta vardır. Bunlardan birisi din ve dünya işlerinde genel yönetim ve bu yönetimi gerçekleştiren makam; diğeri nokta ise, Hz. Peygamber’in (s.a.s) halifesi, vekili olması durumudur. Burada kastettiğimiz vekil olma durumu; dini muhafaza etme, ikame etme ve yönetimi elinde bulundurmaktır. Hz. Peygamber’in (s.a.s) yerini alma gibi durum söz konusu değildir, kastedilen mana da o değildir. Genel hatlarıyla değinecek olursak; ıstılahi olarak imamet, dini ve dünyevi işlerin tesisinde, İslam Cemâatinin bu işlerinin tesisi noktasında ihtiyaç duyduğu otoritenin, makamın kendisidir.

1.3. Kur’an’da ve Hadislerde “İmamet” in Ele Alınış Biçimi

Kur’an- Kerim’de İmamet kavramı, “imam”, “halife”, “ülü’l-emr” ve “melik” gibi farklı kavramlarla ifade edilmektedir. İmam kavramı tekil (imam) şekliyle yedi, çoğul (eimme) şeklinde ise beş yerde olmak üzere toplam on iki yerde geçmektedir. Kur’an-ı Kerim siyasi konuları öncelikle genel esaslar çerçevesinde ele almaktadır. Kullanılan kavramlar günümüzde de siyasi anlamda kullanılmakla birlikte birçok kelime ve kavramı, hem siyasi, hem dini ve içtimai boyutlarıyla birlikte ele alır. Hilafet, imamet, velayet, hüküm, saltanat gibi birçok kavram bazen siyasi ve idari, bazen de diğeri anlamlarıyla birlikte kullanılmıştır.⁵¹ Kur’an-ı Kerim’de ele alınan bu kavramlar tek taraflı ve tek yönlü değildir. Başka yaklaşım açılarından da değerlendirilebilir. Örneğin, siyaset, iktidar ile ilgili kavramlar; şura ve adalet gibi kavramlarla;

⁵⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, (İstanbul: Azim Yayınları, 1992),5: 314-315.

⁵¹ Mehmet Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005), 9.

siyasi önderlikle alakalı kavramlar; İmam, halife, ulu'l-emr, sultan gibi kavramlarla; sosyal-siyasi gibi kavramlar; ümmet, millet, hizip gibi kavramlarla; siyasi birliktelik ile ilgili kavramları, bey'at, itaat, hicret gibi kavramlarla; şiddet ve isyan ile ilgili kavramları; zulüm ve bağı kavramları ile ifade edilmiştir.⁵² Ayrıca fitne, bozgunculuk, siyasetin coğrafi konumu, barış, cihat ve fetihle ilgili kavramlar da ifade edilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de devlet/imamet/siyaset kavramlarının ve türevlerinin geldiği bu şekilleri ifade ettikten sonra şimdi Kur'an-ı Kerim'de "İmam/Eimme" kavramlarının nasıl geldiğine değineceğiz.

Bakara Suresi'nde "*Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınanmış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: "Ben seni insanlara önder (imâm) yapacağım." İbrahim de, "Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)" demişti. Bunun üzerine Rabbi, "Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz" demişti.*⁵³ Ayet-i kerimesinde "İMAM/إِمَامًا" kelimesi önder anlamında gelmiştir.

Nitekim Mevdûdî de bu ayetin tefsirinde bu kelimeyi, imam ve önder anlamında yorumlamıştır. Tefsiri şöyledir: "Kur'an'ın değişik yerlerinde Hz. İbrahim'in (a.s) insanlara *imam ve rehber* tayin edilmeden önce başına gelen zor imtihanlardan bahsedilir. Hz. İbrahim (a.s) bu imtihanları başarıyla atlatıp bu büyük sorumluluğu yerine getirebileceğini ispatladığında bu yüksek dereceye ulaşmıştı. Hakikat ona vahyolunduktan sonra tüm hayatı bir dizi fedakârlıklarla geçmişti. O, hayatında değerli olan her şeyi feda etmiş ve Hak yolunda her türlü zorluğa göğüs germişti.⁵⁴ el-Mevdûdî "imama" kavramını "imam ve rehber" olarak açıklamıştır.

Hicr Suresi'nde "*Onlardan bir intikam aldık. İkisi de (Lut kavminin yaşadığı Sodom ile Şu'ayb kavminin yaşadığı Eyke) belirgin bir ana yol (lebiimâmin) üzerinde idiler.*"⁵⁵ "LEBİMAMİN/لِبَامٍ مُّبِينٍ" kelimesi ana yol şeklinde tercüme edilmiştir.

⁵² Vecdi Akyüz, *Kur'an da Siyasi Kavramlar*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 5.

⁵³ Bakara Suresi, 2/124

⁵⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1:112.

⁵⁵ Hicr Suresi, 15/79.

Mevdûdî bu kelimeyi “açıkça gözler önünde” şeklinde ifade etmiştir. Tefsiri şöyledir: “Medyen, Hicaz’dan, Filistin ve Suriye’ye giden yol üzerindedir. Buradan anladığımız o dur ki, İmamet kelimesi göz önünde bulunmak anlamına gelmekle, yaptığı işlerle ve bulunduğu konum itibariyle İmamet sürekli göz önünde bulundurulan, murakabe edilen bir makam olduğudur.”⁵⁶

Hûd Suresi’nde geçen “ *Rabbi katından açık bir delile dayanan kimse, yalnız dünyalık isteyen kimse gibi midir? Kaldı ki, bu delili Rabbinden bir şahit (Kur’an) ve bir de ondan (Kur’an’dan) önce bir önder (imâm) ve bir rahmet olarak (indirilmiş olan) Musa’nın kitabı (Tevrat) desteklemektedir.*”⁵⁷ Bu ayeti kerimede, “İMÂM/إِمَامًا” kelimesi önder anlamında zikredilmiştir. Mevdûdî de bu kelimeyi önder olarak yorumlamış ve Hz. Musa’nın, tüm kâinat düzeninde Allah’ın varlığına ve birliğine iman etmiş, ahiret konusunda apaçık deliller gören kimselere İmam/Önder olarak gönderildiğini ifade etmiştir.⁵⁸

İsra Suresi’nde “*Bütün insanları kendi önderleriyle (biimâmihim) birlikte çağıracağımız günü hatırla. (O gün) her kime kitabı sağından verilirse, işte onlar kitaplarını okurlar ve kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar.*”⁵⁹ Ayeti kerimesinde “BİİMÂMİHİM/بِإِمَامِهِمْ” şeklinde gelen kelimemiz aynı şekilde önder anlamında yorumlanmıştır. Mevdûdî de bu kelimeyi “imamları” şeklinde tefsir etmiştir.⁶⁰

Furkan Suresi’nde “*Onlar, “Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah’a karşı gelmekten sakınanlara önder (imâm) eyle” diyenlerdir.*”⁶¹ şeklinde “İMÂM/إِمَامًا” kelimesi önder anlamına gelmektedir. Mevdûdî de bu kelimeyi “önder” olarak tercüme etmiştir. Önder kelimesini, “Takva, dindarlık ve salih amellerde üst olalım; muttakilere rehberlik edelim ki, dünyada fazilet ve takvayı yaymada onlara öncülük yapalım” şeklinde açıklamıştır. Burada şu izahatı da yapmaktadır. “Gerçek kulların “bu özelliğinin, -önder, öncü olma- birbirleriyle dünyevi iktidar ve

⁵⁶ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 2:581.

⁵⁷ Hûd Suresi, 11/17.

⁵⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 2:383.

⁵⁹ İsra Suresi, 17/71.

⁶⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân*, 3:125.

⁶¹ Furkan Suresi, 25/74.

servet yarışı ve rekabetine giren kâfirlerin durumuyla tam bir tezat teşkil ettiği belirtilmelidir. Ama ne yazık ki, günümüzde bazıları bu ayeti yanlış yorumlamakta ve bundan siyasal liderlik için adaylığın, hoş görülüp tavsiye edildiği sonucunu çıkarmaktadırlar. Onlara göre ayetin anamı şöyledir: “Rabbimiz, bizi muttakilerin yöneticisi kıl”. Buradan anladığımız o dur ki; ayette ifade edilen “إماماً” kelimesi önder, öncü, üst olma, rehberlik anlamlarına gelmektedir. Ancak bu ayet zamanın şartları gereğince yanlış anlamlandırmalara gitmiş ve siyasal liderlik anlamında, Müslüman topluma imam kıl/siyasal liderlik şeklinde anlayanlar olmuştur.⁶²

Yasin Süresi’nde “Şüphesiz biz, ölüleri mutlaka diriltiriz. Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserlerini yazarız. Biz, her şeyi **apaçık bir kitapta** (Levh-i Mahfuz’da) bir bir kaydetmişizdir.”⁶³ şeklinde “İmamin mübîn/ إمامٍ مُّبِينٍ” lafzıyla “apaçık bir kitap” şeklinde yorumlanmıştır. Mevdûdî de bu şekilde tefsir etmiştir.⁶⁴

Ahkaf Süresinde geçen, “Bundan önce bir **rehber** ve bir rahmet olarak Musa’nın kitabı da vardı. Bu ise, onu doğrulayan ve zulmedenleri uyarmak, iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır.”⁶⁵ ayetinde “İMAMA/ إماماً” kelimesi rehber, önder anlamında tercüme edilmiştir.⁶⁶

Bundan sonra zikredeceğimiz ayet-i kerimeler de ise “İMÂM” kelimesinin çoğulu olan “EİMMETE” şeklinde gelenleri ele alacağız.

Tevbe Suresi’nde “Eğer anlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfriin **öncüleriyle** savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler.”⁶⁷ şeklinde “EİMMETE’L-KÜFRİ/ أَيْمَةَ الْكُفْرِ” kelimesi öncüler/önderler olarak tercüme edilmiştir. Çoğu kere de bu ayet-i kerime de ki “EİMMETE” kelimesi elebaşları/savunucuları şeklinde de tercüme edilmiştir. Ayet-i kerimede söz konusu edilenler küfre düşen kâfirlerdir. Bu nedenle “EİMMETE” kelimesi imamlar/önderler şeklinde

⁶² Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 3:607.

⁶³ Yasin Suresi, 36/12.

⁶⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 4:572.

⁶⁵ Ahkaf Suresi, 46/12.

⁶⁶ Ahkaf Suresi, 46/12.

⁶⁷ Tevbe Suresi, 9/12.

tercüme edilmesinden kaçınılmıştır. Buradan da anladığımız şudur ki, imam/önder kelimesi müspet/olumlu şekilde tercümelere yansımıştır.⁶⁸

“EİMMETEN/أئمة” formunda gelen başka bir ayet-i kerime ise “Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren **önderler** yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahdettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.”⁶⁹ şeklinde ifade edilmektedir. Mevdûdî de Enbiyâ Sûresindeki bu ifadeyi “hidayete yönelten önderler” şeklinde tercüme etmiştir.⁷⁰

Kasas Suresi 5. ve 41. ayeti kerimelerde ise şu şekilde gelmektedir. “Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları **önderler** yapalım ve onları varisler kılalım.”⁷¹ “Biz onları, ateşe çağıran **öncüler** kıldık. Kıyamet günü de kendilerine yardım edilmeyecektir.”⁷² Mevdûdî ise bu ayetleri şu şekilde yorumlamıştır: “ Biz ise, yeryüzünde güçten düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve mirasçılar kılmak istiyoruz.” Ayetin açıklamasında ise, “Yani, “Onları yeryüzünde insanların öncüleri ve kılavuzları yapalım. Yönetici olsunlar diye ülkenin mirasını onlara bağışlayalım” şeklinde “öncü, kılavuz” olarak tercüme etmiştir. 41. Ayeti kerimeyi ise “ Biz, onları ateşe çağıran önderler kıldık, kıyamet günü yardım görmezler.” Şeklinde “önderler” anlamında tercüme etmiştir. Ayrıca burada ifade edilen önderden kastın; öncü ve örnek olmak manasında yorumlamış ve şöyle söylemiştir: “Onlar, zulüm işlemek, hakikati inkâr etmek, sonuna kadar inkârda diretme ve Hakka karşı batılı savunmak için her türlü vasıtayı kullanmakta sonraki kuşaklara öncü ve örnek oldular. Bu yolları insanlara gösterip cehennemi boyladılar ve şimdi onların takipçileri onların izlerini takip etmekte ve aynı felakete doğru koşmaktalar.”⁷³

Bir başka ayet-i kerime de ise; “Sabredip ayetlerimize kesin olarak inandıkları zaman, içlerinden emrimizle doğru yola ileten **önderler** çıkardık.”⁷⁴

⁶⁸ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur 'ân*, 2:210.

⁶⁹ Enbiya Suresi, 21/73.

⁷⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur 'ân*, 3:317.

⁷¹ Kasas Suresi, 28/5.

⁷² Kasas Suresi, 28/41.

⁷³ Mevdûdî, *Tefhîmu 'l-Kur 'ân*, 4:187.

⁷⁴ Secde Suresi, 32/24.

buyrularak “EİMMETEN/أَيُّمَّةُ” kelimesi önderler şeklinde tercüme edilmektedir. Mevdûdî, bu kelimeyi “doğru yola ileten/yöneten önder kıldık” şeklinde tercüme etmiş ve şu şekilde yorumlamıştır: “Yani, İsrailoğullarının, bu Kitap ile kat ettiği terakki ve ulaştığı yücelik basit anlamda kendilerine bir kitabın gönderilmesiyle ilgili değildi sadece. Kitap, boyunlarına asabilecekleri ve böylece onun uğurlu ve koruyucu etkisi altında izzet basamaklarını çıkmaya başlayabilecekleri bir tılsım değildi. Elde ettikleri izzet ve şeref Allah’ın vahiylerine olan sarsılmaz inançlarının ve ilâhi emirleri izlemekte gösterdikleri sabır ve kararlılığın bir sonucu idi. İsrailoğullarının kendi aralarında dahi önderlik, yalnızca, Allah’ın Kitabı’na gerçekten inananlara, dünyevî kazanç ve zevklerin istihzasıyla, akılları çelinmeyenlere nasip olmuştu. Hakikate bağlılık duygularıyla her tehlikeye göğüs gerdiklerinde, her türlü kayıp ve eziyete tahammül gösterdiklerinde ve bizzat kendi şehvetlerinden, hak inanca muhalif düşmanlara kadar bütün şer güçlere karşı sonuna kadar direndiklerinde, evet yalnızca böyle davrandıkları zaman dünyanın önderleri oldular. Maksat, Arabistan kâfirlerini, nasıl Allah’ın Kitabı’nın gelişi İsrailoğullarının kaderini belirlediyse, bu kitabın da onların kaderlerini aynı şekilde belirleyeceği yolunda uyarmaktır. Şimdi, sadece bu kitaba inanan ve bu kitapta ortaya konan gerçeği sabır ve kararlılıkla izleyen kimseler önder olacaktır. Ondan yüz çevirenlerin akıbeti helâk olmak ve gazaba uğramaktır.”⁷⁵ Buradan anladığımız o dur ki, İmam’ın doğru yola ileten bir özelliğinin olduğu ve bu durumun tarihten örneklerinin olduğu açıktır. İmam sadece siyasal bir liderlikten ziyade dinin emir ve yasaklarına uyma noktasın da hem önder hem de doğru yola ileten bir konumda olduğudur.

Genel olarak baktığımız zaman “İMAM/EİMME” kavramları Kuran-ı Kerim’de peygamberlere verilen bir sorumluluk, görev şeklinde zikredilmektedir. Peygamberlerin, gönderildiği toplumu yönlendirme, doğruya, fitrata uygun olana sevk etme görevlerini İMAM kavramıyla ele almaktadır. Yani toplumu yönlendiren, kendisine verilen ilahi emre sevk eden, hayra, toplumun yararına olacak konuları hem rehberlik edip hem de irşat ederek

⁷⁵ Mevdûdî, *Tefhîmu ’l-Kur’ân*, 4:369.

rehber/önder/lider/ anlamları yüklenmiştir. Bazı ayet-i kerimelerde ise küfre sapanların öncüleri/liderleri için de “İMAM/EİMME” kavramları kullanılmıştır. Değerlendirdiğimiz zaman, küfre düşmelerine sebep bu kişiler içinde buldukları toplumu küfre/dalalete sevk etmişler ve bu neticede “EİMME” kavramı ile ifade edilmiştir. Yani “İMAM/EİMME” kavramları asli anlamında önder olan/rehberlik eden/yönlendiren/ anlamlarında kullanılmıştır. Görüldüğü gibi ayet-i kerimeler de zikredilen “İMAM” kelimesinin anlamları arasında farklılık yoktur. Kuran-ı Kerim’de imam kavramının yanında aynı anlamda veya yakın anlamda kullanılan kavramlar da vardır. Bunlar “halife/خليفة”, “melik/ملك” ve “ülü’l-emr/” kavramlarıdır. Şimdi bu kavramlar hakkında bilgi vereceğiz.

“Halifelik” kelimesi anlam itibariyle farklılık göstermekle birlikte istilahi olarak genel itibariyle “imamet” kavramıyla aynı manada kullanılmıştır. Çoğulu “HALÂİF/HULEFÂ” şeklinde gelmektedir.

İmametle alakalı geçen diğer bir kavram ise “Melik” tir. Hükümdar, kral anlamlarında geçmekle birlikte Kuran-ı Kerim’de Yüce Allah’ın (c.c) bir sıfatı olarak da geçmektedir.⁷⁶ Diğer bir kavram da “Ülü’l-Emr/أولي الأمر” dir. Bu kavram da imametle alakalı kavramlar arasındadır. “Emir Sahipleri” anlamında olan bu kelime Kuran-ı Kerim’de idareciler anlamında geçen ayet-i kerimede *“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e ve sizden olan ülü’l-emre (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz –Allah’a ve ahrete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah’a ve Resul’e götürün, bu hem hayırlı sonuç bakımından da daha güzeldir.”*⁷⁷ şeklinde zikredilmektedir.

İmamet kavramı hadislerde de geniş bir şekilde yer edinmektedir. Hadis eserlerinde imamet konusuyla ilgili geniş yer açılmış ve müstakil bölümler dahi oluşturulmuştur. Örneğin, İmam Buhâri, ”Kitabu’l-Ahkâm”, “Kitabu’z-Zekât”, “Kitabu’l-Fiten” ve “Enbiya”⁷⁸ bölümlerinde, İmam Müslim’in “Kitabu’l-

⁷⁶ Bk. Taha Suresi, 20/114; Haşr Suresi 59/23.

⁷⁷ Nisa Suresi, 4/83.

⁷⁸ Buhâri, *el-Camiu’s Sahih*, Ahkâm, 51; Zekât, 16; Fiten, 11; Enbiya, 50.

İmare”⁷⁹ de, Ebu Davut “Kitabü’s-Sünne”⁸⁰ de, İbn Mâce’de “Kitabu’l-Cihad ve “Mukaddime”⁸¹ bölümlerinde imametle alakalı hadislere yer vermişlerdir. Hadislerde imametle ilgili rivayetler, “imam”, “halife” gibi kavramlarla geçmektedir. Bir hadis de “İnsanlara İmamlık yapan çobandır ve çoban güttüğünden mesuldür”⁸² şeklinde geçmektedir. Yine bir hadis de kıyamet gününün de hiçbir gölgenin olmadığı bir zamanda Allah’ın (c.c) gölgelendireceği kimseler arasında adaletle hükmeden “imam” da sayılmaktadır.⁸³ Yine zalim imam kavramı da hadislerde geçmektedir.⁸⁴ Bu şekilde hadislerde imamet kavramı devlet yöneticisi anlamında söz edilmektedir. Başka bir hadiste “Kim zamanının imamını tanımadan vefat ederse cahiliye ölümü üzerine ölmüş olur”⁸⁵ şeklinde imam kavramı olarak zikredilmektedir. Başka bir hadiste ise, “Bir kimse imama bey’at eder de ona elinin ve kalbinin semeresini verirse, elinden geldiği takdirde hemen itaat etsin. Başka biri gelir de onunla çekişirse sonradan çıkana itaat etmeyin!”⁸⁶ buyrulurak imama itaatin önemine değinilmiştir. Yine bir hadislerinde Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s) şöyle buyurmaktadır: “Üç kişi vardır ki, kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz, onlara bakmaz, onları temize çıkarmaz. Hem onlara elem dolu bir azap vardır. Bunlar; kırda fazla suyu olup da onu yolcuya vermeyen, ikindiden sonra bir kimseye bir mal satan ve o malı şu kadara aldım diye Allah’a yemin ederek gerçeğin aksine müşteriyi inandıran, bir imama, yalnız dünyalık elde etmek için bey’at eden, dünyalık verirse sözünde duran, vermezse durmayan kimselerdir.”⁸⁷ Bu hadiste de imam kavramı devlet yöneticisi anlamında kullanılmıştır. Yine Hz. Peygamber (s.a.s) ‘in “Üç kişi yolculuğa çıktıkları zaman içlerinden birini emir tayin etsinler”⁸⁸ hadisinde emir kelimesi ifade edilmiş; “Kim bana itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur; kim bana isyan

⁷⁹ Müslim, *el-Camiu’s Sahih*, İmare, 1,5,8,10.

⁸⁰ Ebu Davut, *Sünen*, Sünne, 8.

⁸¹ İbn Mâce, *Sünen*, Cihad, 39; Mukaddime,6.

⁸² Buhâri, *el-Camiu’s Sahih*, Ahkâm,1.

⁸³ Buhâri, *el-Camiu’s Sahih*, Zekât, 16.

⁸⁴ Nesai, *Zekât*, 77.

⁸⁵ Müslim, *el-Camiu’s Sahih*, İmare,, 13.

⁸⁶ İbn Mâce, *Fiten*, 9.

⁸⁷ Buhâri, *el-Camiu’s Sahih*, Ahkâm, 48. İbn Mâce, *Ticaret*, 30.

⁸⁸ Ebu Davut, *Cihad*, 9.

ederse Allah'a isyan etmiş olur. Kim benim emirime itaat ederse bana itaat etmiş olur, kim de benim emirime isyan ederse bana isyan etmiş olur."⁸⁹ hadisin de idareci kelimesi ifade edilmiştir.

Görüldüğü üzere "İmamet" kavramı hadislerde daha sıklıkla zikredilmektedir. Yöneticisi, imam, halife, emir kavramları anlamında kullanılmıştır.

2. İmametın Vacipliği Konusu

İslâm ümmetinde imamet ile ilgili genel kanaat şudur ki zuhûr eden fırkalar ve mezhepler, bir kaçı hariç tutulursa, imametın vacip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. İbn Hazm, Haricîlerin en-Necedât kolu dışında Ehl-i sünnet, Mürcie, Mutezile, Şia ve Havaric' in tamamının imametın vacip olduğu ve şer' i hükümlerle ümmeti idare eden bir imâma, müslümanların uymalarının farz olduğu hususunda ittifak ettiklerini zikretmektedir.⁹⁰

Ebu'l-Muin en-Neseî (v.508/1115) bu konuda ihtilaf edenlerin görüşlerine itibar edilmeyeceğini belirtmektedir. Kâdî Abdulcebbâr (v.415/1029) da bu konuda şöyle der: "İmâmın tanınması vaciptir. Kâdî Ebu'l-Hasan Alî b. Abdilazîz el-Cürcânî dışında bu konuda ihtilaf eden kimse bilinmemektedir. Ona göre ise bu vaciplik kamuoyuna ve avam kesimine değil, ulemâya taalluk etmektedir."⁹¹

Kâdî Abdulcebbâr bu konudaki görüşleri üç kısma ayırmaktadır: İmâmeti aklen vâcip kılanlar, sem' ân (naklen) vacip kılanlar ve vacip saymayanlar. Bu görüşte olanlar da çok azdırlar. Kâdî Abdulcebbâr'ın görüşü ise, imametın aklen değil, naklen vacip oluşu şeklindedir. Zira Kur'an ve Sünnet'te bulunan birçok hüküm imâmın varlığını gerekli kılmaktadır. Örneğin hırsızlık cezası, zina cezası Kur'an-ı Kerim ile sabittir. Bu hadleri ve şeriatte bulunan birçok emir ve yasakla ilgili hükümleri ancak bir imâm uygulayabilir. İmâmetın vacipliği üzerinde ittifak eden gruplar, aklen mi, şer'an mı vacip olduğu konusunda da ihtilâfa düşüp bu konuda birçok aklî ve naklî deliller

⁸⁹ Müslim, *el-Camiu's Sahih*, İmare, 33.

⁹⁰ İbn Hazm, Ebu Muhammed Alî b. Ahmed el-Endelûsî, *el-Fasl fi'l-Mile'l ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, (Beirut), 4:149; Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, 5: 235; Gümüsođlu, a.g.e. , s. 69.

⁹¹ Abdulcebbâr, a.g.e. , s. 750.

savunmuşlardır. Şehrestânî⁹² (ö.548/1153), imâmetin sem'an vacip olduğunun delili olarak kendi yaşadığı zamana kadar tüm Müslüman âlimlerin, yeryüzünün, din ve dünya işlerini yürütecek bir imamdan hâli (yoksun) olmayacağına dair ittifakı olduğunu söylemektedir.⁹³ Taftazânî de "bize ve Mu'tezilenin çoğuna göre imâmet sem'an vaciptir. Diğerlerine göre ise aklen vaciptir." der. Şii kelâmcı el-Hillî'ye göre ise "İmâmet Allah'ın (c.c) bir lûtfudur. Lûtuf ise vaciptir. Ayrıca dinin en temel unsurlarından biri olup kabulü imanın şartlarındandır. İmamın tanınması şarttır ve cehennemden kurtulup cenneti kazanmak buna bağlıdır.⁹⁴ Bunun nakli delilini ise hadislerde ifade edilen imamet kavramı başlığı altında değerlendirdiğimiz "*Zamanın imamını tanımadan ölen kişi cahiliye üzere ölmüştür*"⁹⁵ hadisidir.

Ebu Bekir el-Bakillani'ye (ö.403/1013) göre ise "İmam tayin etmenin vacip olduğu konusunda ihtilaf yoktur ve imam, gerekli görevleri yerine getirme konusunda ümmetin vekili ve naibi olan kişidir."⁹⁶

Mezhebi ihtilâfların sebep olduğu başkasının doğrusunu görmeme ve sadece kendi doğrusunu savunma eğiliminden kurtulmuş bir bakış açısıyla söz konusu deliller değerlendirildiğinde, tüm mezheplerin ileri sürdükleri aklî ve naklî delillerin hepsinin de birbiriyle uyumlu olduğu ve ortak bir gerçeği ifade ettiği görülmektedir. Bu nedenle ileri sürülen tüm aklî ve naklî delillerin ortaya koyduğu müşterek sonuç, imâmetin vacip olduğudur.

Ebu'l-Muin en-Neseî (ö.508/1115), imâmın gerekliliğinden bahsederken "*vucûb*" kelimesi yerine "*Muhakkak ki Müslümanların bir imamının olmasına zorunluluk vardır.*" demektedir.⁹⁷ Şehristânî ve Bağdadî de İbn Hazm gibi imâmın seçilmesinin hükmü konusundaki mezhebi ihtilâflara

⁹² Ülkemiz ilim çevrelerinde "Şehristânî" olarak telâffuz edilmekte olan bu kelimenin doğru telaffuzu "Şehrestânî" olmalıdır. Çünkü Sem'ânî (ö.562/1167), *el-Ensâb*'da, bu kelimeyi "Şehrestânî" diye tespit edip, "ra" harfinin fethiyle diye açıkça ifade edip, bu nispetin, Horasan'ın Nesa şehrinde bulunan küçük bir sınır kasabası olan Şehrestâne'ye izafe edildiğini söylemektedir. bkz: Doç. Dr. Doğan, "İslam Mezhepleri Tarihi İlk Dönem Müellifleri ve Mezhepler Tarihine Ait Eserleri", *SÜİFD*, 23 (Bahar 2007):197-219.

⁹³ Şehrestânî, Ebu'l Feth- Muhammed b. Abdülkerim, *Nihâyetu'l- İkdâm fi il'mi Kelam*, thk. Ahmed Ferid el-Mezidi, (Beyrut: Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 267.

⁹⁴ el-Hillî, *Keşfu'l-Murad*, 226.

⁹⁵ Müslim, *el-Camiu's Sahih*, İmare,, 13.

⁹⁶ Ebu Bekir el-Bakillani, *Kitabü't Temhid*, 476.

⁹⁷ Neseî, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed, *Tabsıratu'l-Edille*, thk: Hüseyin Atay- Şaban Ali Düzgün, (Ankara: DİB Yayınları, 2003), 2:431.

değinererek şunları belirtirler: “Mütekellimler, fukâhâ, Şia, Haricîler ve Mutezile'nin ekserisi imâmetin vacip olduğu ve seçilmiş olan imâma itaatın de farz ve vacip olduğu görüşünü savunmuşlardır.”⁹⁸Şehristânî ve Bağdadî imâmetin farz olduğunda ittifak eden bu mezheplerin farziyyeti dayandırdıkları gerekçeleri şöyle dillendirirler: “Bu fırkalara göre Müslümanlar arasında dinî hükümlerini icra edecek, hadleri ikame edecek, ordularını idare edip müslümanların maslahatı için savaşıacak, yetimleri evlendirecek ve ganimetleri/ fey'leri dağıtacak bir imâmın olması gerekir.”⁹⁹

Buna göre İmâmın seçilmesini gerektiren gerekçeler ve söz konusu vücutun istinat ettiği maslahatlar bunlardır. İmâmetin vacip olduğunu savunan tüm mezhepler bu gerekçeleri ittifaken kabul etmektedirler. Seyfuddin Âmidî (ö.631/1233) de imâmeti vacip kılanların ya Allah'a (c.c), ya da kullara vacip kıldıklarını ifade ettikten sonra birincisinin muhal olması sebebiyle ikinci görüşün hak olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁰ Neseî, Şehrestânî, Bağdadî, Âmidî, Teftazânî (ö.792/1390) ve diğer kelâmcılar imâmetin vucubiyeti konusunu ele alırken muhâlif görüşte olanları ve onların görüşlerini de zikretmektedirler. Onların verdikleri habere göre Kaderiyye'den Ebu Bekir el-Esam (ö.200/816) ve Hişam el-Fuvatî'nin (ö.218/818) de aralarında bulunduğu küçük bir grup, imâmetin vacip olmadığı görüşündedirler.¹⁰¹El-Esâm'a göre insanlar birbirlerine zulmedip birbirlerinin haklarını gasb etmekten uzak durduklarında, imâma ihtiyaç duymazlar. el-Fuvatî'ye göre ise ümmet hak üzere söz birliği ettiğinde bu durumda imâma ihtiyaç duyar. Fakat ümmet yoldan çıkıp isyankâr olduğunda, fisk ve fücûra düştüğünde, imâm da öldürüldüğünde kendilerinden hak üzere olanlara bir imâm seçmeleri vacip olmaz.¹⁰²

Taftazânî imâmeti vacip görmeyen Haricî taifesinin Necedât olduğunu belirtmektedir.¹⁰³ Cürcânî (ö.816/1413) ise Haricîlerin imâm nasbının vacip

⁹⁸ Şehristânî, *Nihâyetu'l- İkdâm*, 267; Bağdadî, *Usûli'd-Din*, 270.

⁹⁹ Bağdadî, Abdülkahir, *Usûli'd- Dîn*, (İstanbul, 1928), 270.

¹⁰⁰ Âmidî, Ebu'l-Hasen Seyfuddin Ali b. Muhammed b. Salim, *Ebkaru'l-Efkâr fî Usûli'd-Din*, thk. Ahmed Ferid el- Mezidi, (Beyrut: Daru'l-Kutub, 2003), 2003, 3: 419.

¹⁰¹ Osman Aydın, *Mu'tezili İmamet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2003), 94- 107.

¹⁰² Bağdadî, *Usûli'd- Dîn*, 271; Şehristânî, *Nihâyetu'l-İkdâm*, s. 270; II, 433; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 345.

¹⁰³ Sa'deddin b.Mesud b. Ömer b. Abdullah Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, 5: 235.

olmadığı görüşüne bir açıklık getirmektedir. O da şudur: Haricîlere göre bu iş caiz olan işlerdendir. Buna göre Haricîlerin imâm atanmasına karşıt bir görüşleri sürmüş gibi gösterildiği imajlar doğru değildir. Ayrıca bu açıklama sayesinde, onların da imam atanmasının karşısında olmadıkları anlaşılakta, böylece imam atanması yönündeki Müslüman fırkaların icmaî kuvvet kazanmaktadır. Anlaşılacağı üzere Hariciler imâm belirleme işini caiz olarak görmektedirler.

Bağdadî'ye gelince o, İmâmetin vacip olmadığı görüşünde olanlara kısaca değindikten sonra imâmetin vucübiyyeti inancına sahip olanları vacip oluşunun dayandığı illet açısından taksim ederek görüş ayrılıklarına binâen şöyle detaylandırmaktadır:

1. Mu' tezile'ye göre imâmet şer'î hükümleri ikâme etmeyi sağlayan bir lütuf olduğu için vaciptir. Bu görüşe sahip olanlara “*Lütuğçular*” adı verilir.¹⁰⁴

2. Ebu'l-Hasen el-Eş'arî 'ye göre imâmet, şer'î hükümlerden bir hüküm olup dinî bir hüküm olduğunun bilinmesi aklen caiz olan ve vacip oluşu da naklen bilinen bir konudur.

3. Sahabîler de imâmetin vacip oluşunda icma etmişlerdir.¹⁰⁵

Bağdadî'ye göre sahabîlerin imâmet üzerinde icma etmeleri ile cumhurunun imâmetin vacip oluşuna dair ittifakı, Ebu Bekir el-Esam ile Hişâm el-Fuvatî'nin görüşlerine itibar edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Esasen dinde de imâm olmadan yürütülemeyecek bir takım hükümler vardır ki, bunlar da imâmetin vucûbunu isbât etmektedir. Hadleri uygulamak, velisi olmayanları evlendirmek, cuma ve bayram namazlarını eda etmek gibi daha birçok hüküm vardır ki, devlet otoritesine bağlı bir hâkim ve vali olmadan uygulanması mümkün değildir. Sosyolojik düzenin devam etmesi için karar alma mekanizması nispetinde bir erk'e, yöneticiye yani imâma ihtiyaç vardır.

Ebu Bekir el-Esam'ın gerekçesine gelince, onun şartı hiç bir zaman meydana gelemez. Zira insanlar arasında her zaman ayrılık, çekişme, hak-hukuk ihlali meydana gelmektedir. Çünkü insan sosyolojik dengede hayatını devam ettirebilmesi için bu tür ihlaller yaşanabilir. Bu sebeple düşmanın

¹⁰⁴ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 348.

¹⁰⁵ Bağdadî, *Usûli'd- Dîn*, 27.

defedilmesi, sınırların korunması, hak-hukuk ihlalinin giderilmesi için imâma her zaman ihtiyaç hissedilmektedir. Hişam el-Fuvatî'nin fitne halinde imâmetin düştüğüne dair görüşüne gelince buna göre Hz. Ali (r.a) ile Hz. Osman'ın (r.a) halîfelikleri düşer. Hâlbuki her ikisinin imâmeti de haktır. el-Fuvatî ve arkadaşlarının görüşüne göre de Hz. Ali' nin (r.a) imâmeti hak olduğuna göre, burada el-Fuvatî' nin düşüncesinde çelişkiye düştüğü görülmektedir.

Cüveynî (ö.478/1085) ise imâmın vacip oluşunu onun icrâ etmekle mükellef olduğu görevlerinden hareketle açıklamaya çalışmaktadır. *Gıyâsî* adlı kitabında imâmeti güzel ve kapsamlı bir şekilde şöyle tarif etmektedir: “*İmâmet, din ve dünyayla alakalı önemli konularda havâs ve avâm kesimlerinin hepsini ilgilendiren tam bir riyâset (başkanlık), genel bir ziâmet (liderlik) 'dir.*” Tarifin içerdiği görevlere bakıldığında imâmetin vacip olduğunu belirten Cüveynî, bu vücubiyeti de “*imkân*” şartına bağlamaktadır. Buna göre “*ümmetin imâmı seçme imkânı olduğu takdirde, imâm atamak vaciptir.*”¹⁰⁶

Cüveynî, imâmet tarifinden ve İmâmın vazifelerinden hareketle şu görüşleri de tespit etmektedir: “Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra henüz cenazesi defin edilmeden önce, cenazesi ortada iken Sahâbenin ihtilâf ve ayrılıklara fırsat vermemek üzere ilk iş olarak derhal imâm seçmek üzere toplanması ve bu konuda müşterek bir karar alması da, imâmetin vacip olduğunu göstermektedir.”¹⁰⁷

Cüveynî netice olarak şu görüşü savunmaktadır: “*Biz, imâmı nasbetmenin kendisine inandığımız ve ibâdetlerini eda ettiğimiz dinimizin bir gereği olarak kabul ettiğimizden imâmetin vacip olduğunu biliyoruz. Yoksa sadece akılla değil. Akıl, şeriatın belirlediği bu vacipliği desteklemektedir.*”¹⁰⁸ İcî, Cürçânî ve Teftazânî de toplumda ancak devlet gücüyle yok edilebilecek mahiyette olan zararların defedilmesi ve İslâm'da meşru kılınan muamelât, munakehât, cihad, hudûd, Cuma ve bayram gibi şiarların edası gibi maslahatların bir gereği olarak imâmetin vacip olduğunu savunmakta, ayrıca toplum fertleri başıboş bırakıldığı takdirde, anarşizmin çıkacağını ve her ferdin

¹⁰⁶ Ebu'l-Meali el-Cüveynî, *Gıyâsî*, çev: Dr. Abdullah Ünalın, (İstanbul: Mevsimler Kitap Yayınları, 2016), 73.

¹⁰⁷ Cüveynî, *Gıyâsî*, s. 74.

¹⁰⁸ Cüveynî, *Gıyâsî*, s. 76.

kendine göre bir sistem ve uygulama ile işlerini yürütmek zorunda kalacağını, bunun da toplumun yapısını ifsat edip fitne ve fesadın umumîleşmesine, toplumun helâk olmasına neden olacağını belirterek imametın vucubunu delillendirmektedir. Böylece dinin maksatları ve toplumun maslahatları açısından hareket ederek imâmetin vucûbiyyetini isbat etmektedir.¹⁰⁹

Ehl-i Sünnet'in, Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra sahabenin toplanıp henüz Hz. Peygamber'i (s.a.s) defnetmeden halife seçmelerini ve Hz. Ebu Bekir'in (r.a) Sakîfe Toplantısında söylediği bazı sözleri imametın vucubuna dair delillerden saymasına eleştirel yaklaşım bu durumu, savunma refleksi olarak gören yaklaşım da bulunmaktadır. Buna göre Sakîfe Olayı'nı ele alan tarih kitaplarında, Hz. Ebu Bekir (r.a), Hz. Ömer (r.a) ve diğer sahabilerin bu işe müdahil olmalarına sebep olan ana saik hilâfetin vacip olduğuna dair bir düşünceye sahip olmaları değil, Ensar'ın hızlı bir şekilde kendilerinden bir devlet başkanı seçmek üzere toplantıyı başlatmış olmalarıdır.¹¹⁰ Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.s) teşkil ettiği topluluğun başsız kalması durumunda meydana gelecek karışıklık ve dağılmanın herkesçe sezilmiş ve bilinmiş olması, Mekke ve Medine'de o günkü ortama ulaşmak için elde edilmiş olan tüm kazanımların kaybedilmesi tehlikesi, çevre devletlerin, aşiret ve topluluklarının Müslümanlar aleyhinde ki tutum ve davranışları sahabeyi kendilerine bir yönetici seçme konusunda harekete geçirmiş, hatta bunu zorunlu kılmıştır. Sahabenin bütün bu kazanımların devamı için imamın gerekliliği konusunda fikir birliğinde olmaları da ayrıca bizim için delil olmaktadır. Sahabenin, Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından hemen sonra bu işe yoğunlaşması bu konuya verdikleri önemi de ayrıca göstermektedir. İmam seçme konusunda, İslam dini ile ilk şereflenen ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) eğitiminden geçmiş, dini ilk elden öğrenmiş insanların bu derece acele etmesi de konunun önemini ortaya koymaktadır.

3. İmamete Geliş Şekilleri

İmamet makamına gelecek olan İmam'ın belirlenmesinde aklen ve dinen vacip olduğunu belirten ve imam olarak belirlenecek kişide olması

¹⁰⁹ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8: 356- 348; Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, 5: 237- 238.

¹¹⁰ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, (İstanbul: Otto Yayınları, 2011),22.

gereken bazı özellikleri benimseyen Ehl-i Sünnet, Hz. Peygamber'in (s.a.s) kendisinden sonra bir imam belirlememesinden kaynaklı, imam belirlemenin tek bir yolunun olmadığını beyan eder.

Bunun neticesinde erken dönem İslam tarihinde "Hulefâ-i Raşidîn" diye isimlendirilen ilk dört İslam halifesinin imamete geliş şekilleri; seçim, tayin, önceki imamın tavsiyesi ve çoğunluğun kararının uygulanması biçiminde farklı şekillerde olmuştur. Ehl-i Sünnet, imamın belirlenmesinde asıl olarak Ehl-i Hall ve'l-Akd diye isimlendirilen belirli özelliklere sahip kimselerin oluşturduğu bir grubun seçimiyle olduğunu kabul etmiştir.¹¹¹ İslam hukuk sisteminde Ehl-i Hall ve'l- Akd diye bilinen ve yönetimde söz sahibi olan görevlilerin, devlet başkanlığında aday olanlardan birini seçerek imam belirleneceği gibi, istihlâf, şura ve istila yoluyla da imam/devlet başkanı belirlenmiştir.¹¹²

İmam seçmeye herkesin katılmasını doğru bulmayan İslam âlimleri, imamı seçecek Müslümanlarda bulunması gereken özellikleri üç grupta toplamışlardır:

1. Adaletin bütün şartlarını taşımak yani bu heyette bulunulacak kişi büyük ve küçük günahlardan ve insan vakarına yakışmayan işlerden kaçınmalıdır.

2. İmamete ehil olmanın şartlarını ve kimin bu işi hak ettiğini ayırt edebilecek kadar bilgi sahibi olmak.

3. Millet ve din işlerini düzenleyip idare etmede kimin daha yetkin olduğu hakkında görüş ve bilgiye sahip olmak.¹¹³

Şimdi, İmamet makamının/imamın belirlenme şekillerinden olan, seçimle belirlenme, istihlâf ve şura yollarından bahsedelim.

3.1. İmamet Makamının/İmamın Seçimle Belirlenmesi

Hz. Ebu Bekir'in (r.a) halîfe seçilmesi örneğinden hareketle ehl-i hal ve akdin seçimi (ihtiyâr) öncelikli olarak belirlenmektedir.¹¹⁴ Ancak bu durum cumhur (çoğunluk) tarafından yapılır. Ahmed b. Hanbel bu konu hakkında

¹¹¹ Selim Özarlan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*, (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 85.

¹¹² M. Beşir Eryarsoy, *Hilafet, Şia*, (İstanbul: Şamil Yayınları, 2000), 3: 280.

¹¹³ Ömer Nesefti, *Akaid*, (İstanbul: Otağ Yayınları, 1971), 192-193.

¹¹⁴ Mahmut Ay, *Mutezile ve Siyaset*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2002), 70- 77.

şöyle demiştir: “İmâm, Ehl-i Hall ve'l-Akd heyetinin tümünün üzerinde birleştiği kişidir ki böyle birisine imâm denilir.” Bu sözden anlaşılan odur ki imâmın söz konusu heyetin teşkil ettiği toplulukça seçileceği, imâmet akdinin ise onların tamamıyla geçerli olacağı hükmüdür. Bakillânî bu konuda şöyle bir çözüm önerisinde bulunmaktadır: “Müslümanlar arasında imâmet sıfatına sahip olan, yani devlet başkanı olma şartlarını haiz Ehl-i Hall ve'l-Akd adı verilen efdâl kesiminin ve bu iş konusunda kendisine güvenilen uzmanların toplanıp devlet başkanını seçip imâmet akdi yapmasıyla imâm yönetime gelmiş olur.”¹¹⁵ Buna göre devlet başkanını seçmekle yetkili olan kurul toplanıp birini imâm olarak seçecekler, seçtikleri imamla da imâmet akdi yapacaklar.

Mu'tezile'ye göre de imamete gelmenin yolu akd ve seçimdir. Cebriyye de bu görüşü savunmaktadır.¹¹⁶ Ehl-i Hall ve'l-Akd seçimini yaptıktan sonra durum Müslümanlara bildirilir ve bey'at edilir. Bey'at'ın şekli de imâmdan imâma değişiklik arz eder. Örneğin ilk dönem halifeler bey'at'ı mescitlerde halkın huzurunda yapıyorlardı.

3.2. İmamet Makamının/İmamın İstihlâf (Tayin/Vasiyet) ile Belirlenmesi

İmamın belirlenmesi yöntemlerinden bir diğeri de önceki imâmın önerisi ile imâm tayin edilmesidir. Bu konuda Hz. Ebu Bekir'in (r.a) Hz. Ömer'i (r.a) kendisinden sonra tayin etmesi delil alınmaktadır.¹¹⁷ Hz. Ebu Bekir (r.a), vefat etmeden önce Hz. Osman'ı (r.a) yanına çağırmış ve Hz. Ömer'i (r.a) kendisinden sonra hilafet makamına geçmesi için atadığını, yani veliaht olarak atadığını bildirmiştir.¹¹⁸

Devlet başkanının ölümünden sonra gelecek imâmı seçmesi şeklindeki ahit işini İmam Cüveynî şöyle diyerek ifade eder: “İmâmın ölümünden sonra kendi yerine geçmek üzere görevlendirdiği kişi müslümanların imâmı, İslâm'ın ve dinin koruyucusu, âlemlerin sığınağıdır. Veliyyu'l-ahd şeklinde imâm atama işinin aslı, şeriat âlimlerinin icmaıdır. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.s) halîfesi

¹¹⁵ Bakillânî, *Temhîdu'l-Evâil*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005),136.

¹¹⁶ Ay, *Mutezile ve Siyaset*, s. 72.

¹¹⁷ Gümüšoğlu, *İslâm'da İmâmet ve Hilâfet*,72.

¹¹⁸ Nurettin Sabuni, *Maturidiyye Akaidi*, çev.Bekir Topaloğlu, (Ankara: DİB Yayınları, 1980), 128.

Hz. Ebu Bekir (r.a), Ömer b. Hattab'ı (r.a) veliyyu'l-ahd olarak belirleyince ve onu kendisinden sonraki imâmet görevine atayınca Hz.Peygamber'in (s.a.s) Sahâbilerinden hiç kimse bu konuda karşı çıkmadı ve reddini açığa vurmadi."

Burada şunu belirtmek gerekir ki, bu cevaz, imâmın müslümanların idare işini ümmetin maslahatına göre yapacağına kanaat etmesi ve kendi akrabalarından birini Veliyyu'l-ahd olarak göstermemesi durumunda söz konusudur. Fakat imâm, kendi oğlunu veya babasını veliyyu'l-ahd olarak belirlediğinde, bunun dinî hükmü hakkında ihtilâf bulunmaktadır.

İslam âlimleri istihlâf/tayin yoluyla devlet başkanlığına aday gösterilecek kimsenin, imam olmak için gereken şartları taşıması, hükümleri uygulayabilecek yeterlilikte olması ve kendisi hakkında yapılacak olan böyle bir atamayı kabul etmesi gerekir. Bu yöntemle amaçlanan, görevi sona ermekte olan halifenin halkına karşı son bir hizmette bulunarak, onlara bu konuda yardımcı olmasıdır.¹¹⁹

3.3. İmamet Makamının/İmamın Şura ile Belirlenmesi

İmamı belirleme şekillerinden bir diğeri de şura yöntemidir. Şura yöntemi ile imam belirlemek, imamın Müslümanların istişaresi sonucunda seçilmesi anlamına gelmektedir.¹²⁰ İstişarenin önemi ve gerekliliği hususunda Kur'an-ı Kerim'de ve Hadislerde birçok deliller vardır. Şura usulünde İmam, vefatından önce İmam makamına gelebilecek birkaç kişinin ismini verir. Halkın bu adaya bey'at etmesiyle şahsın İmamlığı kesinleşir. Böyle bir usulle İmam belirlemenin caiz olduğu konusunda âlimlerin görüş birliği vardır.¹²¹

“Hulefa-i Raşidîn”in uygulamalarına ve İslam hukuk terminolojisine baktığımızda, İmam belirlemede; Ehl-i hall ve'l-akd, seçimle belirleme, istihlâf, tayin şekliyle belirleme ve şura yoluyla belirlemenin asıl olduğunu görürüz.

Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra, devletin başına geçecek, idareyi sağlayacak ve devlet başkanlığı makamını (imamet) temsil edecek kimse hakkında Müslümanlar arasında bir takım tartışmalar yaşanmıştır. Bu

¹¹⁹ Eryarsoy, *Hilafet*, 3:281.

¹²⁰ Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbğatullah Kaya,(Ankara: Anka Yayınları, tsiz), 87.

¹²¹ Eryarsoy, *Hilafet*, 3: 281.

tartışmalara sebep olarak da Hz.Peygamber'in (s.a.s) vefat ederken kendisinden sonra devletin başına geçecek olan kimse hakkında her hangi bir tezahürünün olmaması gösterilmektedir.¹²² Bu nedenle Müslümanlar arasında meydana gelen ilk tartışmalar arasında İmamet tartışması yer almaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra yerine her hangi imamın tayini ve belirlenmesi konusunda birçok rivayet bulunmakta ve tartışmaların kaynağını da bu rivayetler oluşturmaktadır. Şimdi bu konu ile ilgili rivayetlere değineceğiz.

Bu rivayetlerden en meşhuru, Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından önce hastalığı sırasında meydana geldiği belirtilen "Kırtas Olayı" olarak isimlendirilen olaydır. Kırtas Olayı ile ilgili rivayet şöyledir: "Ali bin Abdullah şöyle der: Bana Abdürrezzak haber verdi. Ona Ma'mer, Zühri'den nakletmiş. İbn Abbas'ın şöyle dediğini söylemiş: Resulullah (s.a.s)'ın vefatı yaklaştığında evinde bazı kişiler bulunmaktaydı. O, gelin bize size bir yazı yazayım da bundan sonra bir daha yoldan çıkmayın, dedi. Orada bulunanlardan bir kısmı dedi ki: Resulullah'ın ağrısı baskın geldi. Kur'an ise sizin yanınızdadır. Bize Allah'ın kitabı yeter. Evde bulunanlar ihtilafa düştüler. Bir kısmı, getirin size yazı yazsın da bir daha yoldan çıkmayasınız, derken, bir kısmı da bundan başka (söz) söylüyordu. Konuşmalar fazlaşmış ihtilaf artınca Resulullah; "kalkın, gidin" demiştir".¹²³ Ancak, Resulullah'ın bizzat, böyle bir vasiyet isteğinde bulunmadığı, Onu ziyarete gelenlerden birinin böyle bir telkinde bulunması üzerine, kâğıt istediği belirtilmiştir. Yine eğer Hz. Peygamber'in (s.a.s) böyle bir isteği olsaydı, ashap bu isteği mutlaka yerine getirdi gibi bazı düşünceler bu olayla ilgili olarak söylenmiştir.¹²⁴

Bu konu ile ilgili olarak başka bir rivayet ise şöyledir. Hz. Peygamber (s.a.s) sağlığında namazı sahabilere bizzat kendisi kıldırıyordu. Hastalığının başlangıcında da namazı kıldirmaya devam etti. Ancak hastalığı bu duruma engel olunca Hz. Ebubekir'i (r.a) yerine namaz kıldirmakla görevlendirdi. İbnü'l-Esir olayı şöyle anlatıyor: " Hastalığı çoğalınca Bilal ona namaz vaktini

¹²² Sönmez Kutlu, *Ehl-i Sünnet Siyaset Anlayışının Dini Temellerinin Sorgulanması*, e-makalat, Mezhep Araştırmaları Dergisi, I/1 (Bahar 2008), 10.

¹²³ Buhari, Megazi, 83.

¹²⁴ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2: 1098-1099.

haber verdi. Hz. Peygamber (s.a.s), Ebu Bekir'e (r.a) söyleyiniz, Müslümanlara namaz kıldırın diye buyurunca, Hz. Aişe, şu hususları ileri sürdüğünü anlatır. “ O, çok ince kalpli bir insandır, senin bulunduğun makama geçecek olursa bunun altından kalkamaz.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) “Ebu Bekir'e (r.a) emrediniz insanlara namaz kıldırın.” diye buyurdu. Ben bir öncekinin benzerini tekrarlayınca, kızdı ve: “Sizler Yusuf'a eziyet etmişsiniz. Ebu Bekir'e (r.a) emrediniz insanlara namaz kıldırın.” Bunun üzerine Ebu Bekir (r.a) mihraba geçti ve namaza başladığı sırada Hz. Peygamber (s.a.s), iki kişinin yardımını ile mescide çıktı. Ebu Bekir'e (r.a) yaklaştığında Ebu Bekir (r.a) geri çekildi. Fakat ona: “Olduğun yerde kal” anlamında bir işarette bulundu. Sonra Hz. Peygamber (s.a.s) Ebu Bekir'in (r.a) yanına oturarak namaz kılmaya başladı. Böylelikle Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamber'e (s.a.s), diğer insanlar da Hz. Ebu Bekir'e uyararak namazlarını eda ettiler. Hz. Ebu Bekir'in (r.a) üç gün Müslümanlara namaz kıldırıldığı söylenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s) Hz. Ebu Bekir'i (r.a) namaz kıldırma görevlendirdiğinde, aranıp bulunamadığında, Hz. Ömer'in (r.a) namaz kıldırması üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.s) onun sesini duyduğunda “Hayır, Ebu Bekir benim yerimi almalıdır.” dediği rivayet edilmektedir.¹²⁵

Hz. Peygamber'in (s.a.s) hastalığı sırasında ortaya çıkan bu olaylarla ilgili rivayetler, müslümanların, Peygamberin vefatından önce de İmamet konusunu gündeme aldıklarını görmekteyiz. Yine, Hz. Peygamber'in bu konuda herhangi bir vasiyetinin ve önerisinin olmadığı anlaşılmaktadır.¹²⁶

İslam Devleti'nin ikinci imamı olan Hz. Ömer'in (r.a) yaralanması üzerine iyileşemeyeceğini anlamış ve yerine İmam belirleme hususunda çalışmalara başlamıştır. Mevdûdî, Hz.Ömer'in (r.a) imam belirlenmesi noktasında farklı bir yol belirleyerek “seçim meclisi” kurdurduğunu ifade eder.¹²⁷ Bu seçim meclisi altı kişiden ibarettir ve bu meclisin üyeleri Hz. Ömer'e (r.a) göre İslam Ümmeti arasında en makul ve en sevilmiş, en güvenilir şahsın olması gerekirdi. Hz. Ömer,(r.a) bu meclisin üyelerinden olan

¹²⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2: 1100.

¹²⁶ Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiseler*,51.

¹²⁷ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 534.

Abdurrahman b. Avf'ı bu iş hususunda görevlendirdi. Hz. Ömer'den (r.a) sonra devletin sevk ve idaresini üstlenecek olan İmam'ın kim olması gerektiği hususunda araştırma yapılacak ve bunu sonuca bağlayacaktı. Yani belirlenecek İmam konusunda temayül yoklaması yapması için görevlendirilmişti. Bu muhterem sahabi işe başladı ve halk ile temasa geçip kimin İmam olması gerektiği yönünde istişarelerde bulundu. Hatta Hac'dan dönen kabilelerle dahi bu konu konuşuldu. "Nihayet halkın düşüncesinden ve yapılan temayül neticesinde halk Hz. Osman' a (r.a) daha fazla itimat ediyordu.¹²⁸ Sonuç olarak da Hz. Osman (r.a) İmamlığa seçildi, Müslümanların biat etmesiyle de İslam Devletinin üçüncü İmam'ı oldu. Buradan hareketle anlıyoruz ki, Hz. Ömer (r.a) İslam Devleti'nin yönetiminin belirlenmesinde yeni bir yöntem ortaya çıkarmıştır. Bu yöntem İmam'ın belirlenmesinde ana nokta olan istişareyi geri plana itmemiş aksine istişareyi iki kademeli hale getirmiştir." Önce istişare edecek olan kimseleri belirleyip onların Müslümanlarla istişare etmesi de bu meseleyi sistematik bir hale, kurumsal bir hüviyete taşımaktadır.

Hz. Osman'ın (r.a) şehit edilmesinden sonra, halkın bir kısmı Hz. Ali'nin (r.a) İmamet görevini üstlenmesi noktasında baskılarda bulunuyorlardı. Hz. Ali (r.a) bu baskılara şu şekilde cevap vermişti. " Bu iş size düşmediği gibi böyle bir şey de yapamazsınız. Bu salahiyet size verilmemiştir. Bu, Şura Ehli ile Bedir Ehli'nin yapacağı bir iştir. Ne zaman Şura Ehli ile Bedir Ehli, birini Halife/İmam yapmak isterse, o kimse halife/İmam olacaktır. Şimdi hep birlikte toplanalım da bu iş üzerinde düşünüp, konuşalım."¹²⁹ Hz. Ali (r.a) böyle bir tutum içerisinde bulunarak bir kaç meseleyi Cemâate öğretmeye çalışmıştır. Öncelikle fitne ve fesat ortamına şehit verilen İmamların akabinde böyle bir konu ile ilgilenmektedir. Daha sonra fitne durumunun yok olması ve huzura kavuşulması için adeta toplumu yavaşlatır bir haldedir. "İslam Devleti'nin ilk İmam'ı olan Hz. Ebu Bekir' den (r.a) bu yana İmamın belirlemesinde bir yol ve usul belirlenmiş şimdi birde bu şekilde bir yol ve usulün hem devletin yönetimi sorumluluğunu üstlenecek olan İmam için hem de halkın daha rahat ve fitneden uzak yaşayabilmeleri için gerekli olan bir durumdur." Taberi'nin rivayet

¹²⁸ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 534.

¹²⁹ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 535.

ettiğine göre, Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir. “Bana biat etmek gizliden gizliye olamaz, bu müslümanların rızasına bağlı bir iştir. Onları rızası olması lazımdır.”¹³⁰ Hicretin otuz beşinci yılında, bir takım istişareler ve değerlendirmeler neticesinde İslam Devleti’nin dördüncü İmam’ı olan Hz. Ali (r.a) İmamet makamına geçmiştir.

Hz. Ali (r.a) İmam olduktan sonra, işleri tekrar eski haline döndürmek, sürekli baş gösteren fitne ateşini söndürmek için çalıştı. Hz. Ali (r.a) aşiretçiliğe ve kabileciliğe karşı durmuştur. İslam’ın esas ruhuna uygun olarak, Arap ile Acem, zengin ile fakir bunların hepsini aynı gözle görmüştür. Hepsinin hakkında aynı adalet ve aynı eşitlikle muamele etmeye başladı. Herhangi bir zümrenin diğer bir zümreye, herhangi bir kimsenin diğer bir kimseye tercih edilmesine fırsat vermedi. Bu şekilde başka zümrelerin bir birine karşı oluşabilecek kin ve düşmanlığında önüne geçmiş oldu.¹³¹

İslam Devleti’nin Hz. Peygamber’den (s.a.s) sonra devletin yönetim işlerini sevk ve idare edecek olan İmam’ın belirlenmesi meselesinde Dört Örnek İmam’ın belirledikleri ve uyguladıkları tutum şudur ki; bu İmamet Meselesi, bir seçim meselesidir. Müslümanlar toplanacaklar birbirleriyle istişarede bulunacaklar, özgür iradeleriyle ve rızaları ile aralarında birbirlerine seçeceklerdir. Bu mesele de zor ve kuvvet kullanarak iş başına gelmek ve emirlik elde etmek İslam Devleti’nin ilk dört İmamının düşüncesinde ve uygulamasında yoktur. Bu dört örnek İmam’ın dördü de ister hükümet nizamında olsun, ister hükümet işlerinde olsun, her hususta ve her muamelede halkın ileri gelenleri olan Ehl-i Rey ile istişarede bulunmadan bir işe kalkışmazlardı.

İslam Devleti’ni sevk ve idare edecek İmam’ın belirlenmesinde Hz. Peygamber (s.a.s) den sonra belirlenen ana metot istişare usulüdür. Zaman zaman bu durum farklı varyantlarla görülse de başlangıç itibari ile istişareye dayanıyordu. Mevdûdî, İslam Devletinin ilk dört İmamlarının döneminin en önemli özelliklerinden birinin de “cumhuriyet ruhu” olduğunu söyler. Yani, o dönemde farklı isimlerle partiler yoktu. Fakat özgür bir ortam içerisinde

¹³⁰ Taberi, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mulûk*, (Kâhire: el-Matbaatül İstikamet, 1939), 2:618.

¹³¹ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 551.

mecliste mevcut olanlar, imanlarının ve ruhlarının belirlemesine göre, kimseden çekinmeden oylarını açıkça beyan ediyorlardı. Seçilmiş olan ve seçilecek adaylara karşı halkın sorgulaması açıktı. İslam Devletinin mensupları tarafından dört halife/imam dönemi en doğru hilafet/imamet şekli olarak kabul edilmiştir.

4. İmamet İçin Aranılan Nitelikler

İmamet Makamı, İslam Devleti için önemlidir. Bu makam, İslam ümmetinin din ve dünya işlerini yöneten makamdır. Hz. Peygamber'e (s.a.s) vekâlet de eden bu makama gelecek kimsenin ise bir takım şartları taşıması gerekmektedir. İslam bilginleri, imamet makamına gelecek İmam'ın bir takım vasıflarının olması konusunda fikir yürütmüşler ve bir takım sonuçlara vararak bunları da eserlerinde paylaşmışlardır.

Ebu'l Ala el-Mevdûdî, İmamet Makamının ehliyet vasıflarını ilk olarak Ebu Hanife'nin belirlediğini ifade etmiş ve şöyle demiştir: "İmamet için şart olan ehliyet özellikleri şunlardır ve bu özellikler ilk olarak Ebu Hanife tarafından tespit edilmiş olup, daha sonraki fakih ve kelimciler tarafından değerlendirilmiştir. Bunlar: Müslüman olmak, erkek ve hür olmak, ilim sahibi olmak, hasselerinin sağlam ve yerinde olması, organlarının sağlam olması."¹³² şeklindedir. İmam Gazali ise İmam da olması gereken şartları on başlık altında toplamıştır.¹³³ Taftazani ise, imam da bulunması gereken şartları sekiz olarak belirtmiştir.¹³⁴ Maverdi de Ahkâmı's Sultaniyye kitabında bu özellikleri yedi olarak ifade etmektedir.¹³⁵ Aynı şekilde İmamet makamına gelecek kişide olması gereken niteliklerde Cüveynî de altı olarak belirlemiştir.¹³⁶ Yine İbn Haldun dört şart belirlemiş, Kureyşîliği bu şartlar dışında tutmuştur.¹³⁷ Genel itibarıyla İslam bilginleri, İmamet makamına gelecek kişide olması gereken özellikler konusunda sayıca farklı tespitlerde bulunmuş olsalar da ifade edilen vasıflar açısından ciddi farklılıklar söz konusu değildir. İslam bilginlerinin bu

¹³² Mevdûdî, *Hilafet ve Saltanat*, 352.

¹³³ Ebu Hâmid Gazzali, *Fadâihu'l-Bâtıniyye*, (Kuveyt: Daru'l-Kütübi's-Sekafiyye, tsz), 180.

¹³⁴ Taftazani, *Şerhu'l-Makâsıd*, 3: 480; *Tezhibu'l-Mantık ve'l-Kelam*, (Mısır: Matbaatu's-Saade, 1912), 121.

¹³⁵ Mâverdi, *el-Ahkâmı's-Sultaniyye*, 31-32.

¹³⁶ Cüveynî, *Kitabu'l-İrşâd*, thk. Muhammed Yusuf Musa, (Mısır, 1950), 426-427.

¹³⁷ İbn Haldun, 193.

derece vasıfların üzerinde durup, bunları tafsilatlı bir şekilde konu edinmeleri bizlere bir kez daha İmamet makamının önemini gösteriyor. Şimdi İslam bilginlerinin çoğunluğunun vasıflar arasına aldığı, İmamet makamına gelecek İmam da olması gereken vasıflara değineceğiz.

4.1. Müslüman Olması/İtikadi Durumu

İslam Devletinin başına geçecek ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) vekili olacak kişinin Müslüman olması en önemli şartlar arasındadır. İslam bilginleri, Müslüman olmayan bir kimsenin Müslümanlara İmam olmasını caiz görmemişler¹³⁸ ve görüşlerini de Nisa Suresi 141. ayet-i kerime ile delillendirmişlerdir. Yüce Rabbimiz Nisa Süresi 141. Ayet-i kerime de mealen şöyle buyurmaktadır. “ *Allah kâfirlere müminler aleyhine asla fırsat vermeyecektir.*”¹³⁹ Kadı Abdülcebbar da bu konuyla ilgili şunları söylemektedir: “İmamın, Müslüman olması kaçınılmazdır. Çünkü kafirin imametinin sahih olmayacağına ihtilaf yoktur. İmam, hakim ve emirin üstündedir. O ikisinin Müslüman olmaları sahih olduğundan, imamın kafir olmasının sahih olmayacağı evladır.”¹⁴⁰

4.2. Bilgin/Âlim, İlim Sahibi Olması

İmamet makamına geçecek olan İmam da olması gereken vasıflarda biri de bilgin/ilim sahibi olmasıdır. İslam devletinin yöneticisi olacak İmam'ın, karşısına çıkacak problemleri ilmin ve hikmetin ışığında çözebilmesi elzemdir. Çünkü bulunulan konum İslam Devletinin en üst konumudur. Bu konunun çalışması, muhafazası da ilmin gayreti ve başarısıyla yapılır.

Maturidî âlimlerine göre İslam devletinin başkanı konumunda olan İmam'ın âlim olması şarttır. Onların çoğu İmam için ilim şartını öne sürerken aslında onun müçtehit olması gerektiğini anlatmak istemektedirler. Bu nedenle İmam, Müslümanlar arasında “kadı/hâkim” olabilecek kadar ilim sahibi olmalıdır.¹⁴¹ Bilgin/İlim sahibi olma şartının nedeni bellidir. Nitekim imam olacak kişi, valilerinin, hâkimlerinin, devlet sisteminin denetlenmesi ve

¹³⁸ Âmidî, *Ebkâru'l-Efkâr*; 3: 484.

¹³⁹ Nisa Suresi, 4/141.

¹⁴⁰ Abdülcebbar, Ebu'l Hüseyin, *el-Muğni*, thk. Süleyman Dünya, (Mısır: Daru'l-Mısriyye, tsiz), 20: 201.

¹⁴¹ En-Nesefî, *Tabsıratu'l- edile fi Usuli'd-Din*, II, 828-832, 871.

takibinin yapılması konusunda, alınan kararların tatbiki ve selahatini değerlendirme noktasında denetleyici konumundadır. Bütün bu meseleler ilmin yardımı ile gerçekleştirilebilir.

Cüveyni bu konuyla ilgili öncelikli olarak İslam Devletini yönetecek İmam'ın ilmi seviyesi üzerinde durmakta ve şöyle demektedir: "İmam'ın itikadi konularda delil ortaya koyabilecek, şüpheli konuları irdeleyip giderebilecek, olaylar ve sorunlar karşısında nass ve istinbat yönünden, müstakil bir şekilde fetva verebilecek, devlet işlerinde ki sıkıntıları ve toplumdaki oluşabilecek problemleri sonlandırabilecek yetkinlikte olması gerekir. Buda ancak İmam'ın müçtehit olmasıyla mümkündür."¹⁴²

İbn Haldun'a göre ise, bu makamı işgal eden İmam'ın Allah'ın (c.c) ahkâmını tenfiz ve tatbik edeceği için müçtehit düzeyinde ilim sahibi olması gerekir. Müçtehit düzeyinde ilim sahibi değilse İslam devletinin en yüksek makamına getirilmesi uygun ve doğru olmaz. Nitekim taklit etmek bir eksikliklerdir. Halife olacak zatın, evsaf ve ahvalde kemal derecesinde olması hilafet makamının gereğidir.¹⁴³ Kadı Abdülcebbar da bu konudan bahsederken İmam'ın sahip olması gereken ilmin miktarından söz etmiştir. İmam'ın bilgisine değinirken dört halifenin bilgisine de değinir. Ona göre Hz. Ebubekir, (r.a) Hz. Ömer, (r.a) ve Hz. Osman, (r.a) ilim durumunda birbirlerinden farklı olsa da, biri diğerinden daha yetersiz olsa da ve Hz. Ali'nin onlar içinde en bilgili olduğu haberlerle sabit olsa da Hz. Ali (r.a) diğer halifelere uymuştur. İmam seçilecek kişinin İmametini için talep edilen miktar bu şekilde açıklanır.¹⁴⁴

Bilgin olma vasfının derecesi konusunda Maturidi bilginler çeşitli anlayışlar ortaya koymuşlardır. Bazılarına göre İmamın müçtehit olması şarttır.¹⁴⁵ Müttekaddimûn âlimlerin bu görüşleri, zamanla toplumda ilmi seviyenin azalması ve müçtehit seviyede insanın az yetişmesi, özellikle müçtehit devlet adamının bulunması ve yetiştirilmesinin zor bir hale gelmesiyle daha sonraki dönemlerde bu durum biraz daha hafifletilmiştir.

¹⁴² Cüveyni, *İrşad*, s.169.

¹⁴³ İbn Haldun, *Mukaddime*, 428.

¹⁴⁴ Kadı Abdülcebbar, *Muğni*, XX/1,208.

¹⁴⁵ Taftazani, *Şerhul Makasid*, 5: 244.

Nazariyede, İmamet için içtihat seviyesi aranırken bunun tarihteki uygulamalarda çoğu zaman önem verilmediği de bir gerçektir.¹⁴⁶

4.3. Adalet Sahibi/Adil Olması

Genel olarak İslam bilginleri İmamet makamına geçecek olan İmamın adalet sahibi olması konusunda ittifak halindedirler. Adalet sahibi olmaktan kastın ise, doğru sözlü olmak, iffetli, emanete uyan, haramlardan ve günahlardan sakınan, şüpheli şeylerden uzak duran, rızalı ve rızasız işleri ayırt eden, din ve dünya işlerinde aynı şahsiyetini koruması demektir. Adalet vasfını taşıyan biri her türlü memuriyete atanır ve şahitliği de kabul edilir.¹⁴⁷ Devlet yönetimini oluşturan her kurum ve kuruluşun adalet ilkesi doğrultusunda görevlerini yerine getirmesi, sevk ve idare edilmesi İmamet makamının sorumluluğundadır. Buradan hareketle, İslam devletinde adaletin sağlanmasında ilk sorumlu olan İmamet makamıdır ve bu makama gelecek olan İmamın da adalet sahibi olması tabiidir. İmamın adalet sahibi olması gerekir denildiğinde ilk olarak; hukuki açıdan adil olması, idare ve yönetimde zalimlik yapmaması ve adaletle hükmetmesi akla gelmelidir.¹⁴⁸ İkinci olarak ise; İmamın ahlaki açıdan dine uygun ve dürüst bir tavrının olması düşünülmelidir. İmam Maturidi, İmamın takva ve vera sahibi olmasını ifade etmiştir.¹⁴⁹ Bu şartın en asgari seviyesi de tahammül ve eda açısından şahitliği kabul edilecek şahısların seviyesinde olma durumudur. Maturidiye göre İmamda bulunması gerekli en önemli özelliğin “adalet”le hükmetmek olduğunu söylenebilir. Nitekim o, “*İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedin*”¹⁵⁰ ayetinden yola çıkarak bu kanıya varır. Yine Hz. Peygamber’in (s.a.s) şöyle dediğini nakleder: “*Kıyamet gününde insanların en sevimsisi ve bana en yakın olanı adil imamdır, insanların en kötüsü ve azabı en şiddetli olan ise zalim meliktir.*”¹⁵¹ Bundan dolayı, yöneticilerin insanlar

¹⁴⁶ Gümüšoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, s. 171-172.

¹⁴⁷ el-Maverdi, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 75.

¹⁴⁸ Halil b. Ahmet, *Kitabu'l-Ayn*, 2: 39.

¹⁴⁹ En-Nesefi, *Tabsıra*, 2: 437.

¹⁵⁰ Nisa Suresi 4/58.

¹⁵¹ Maturidi, *Tevilat*, 1: 441.

arasında hüküm verecekleri zaman hak ve adalete uygun hüküm vermelerini gerekli görür.¹⁵²

4.4. İmamın Liyakat Sahibi / İşinin Ehli Olması

İmamet makamını temsil edecek İmamın liyakat sahibi olması gerekir. Sorumlu olduğu görevleri yerine getirebilmesi için bu haslet kaçınılmazdır. İmam toplumsal düzenin sağlanmasında başrol konumunda olduğundan dolayı, işinin ehli olması gerekir. Çünkü toplumsal düzenin sağlanmasında yönetime, din ve devlet işlerine hâkim olmayı gerektirir. Kuran-ı Kerim de Yüce Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: “Allah size emanetleri ehline vermenizi ve inanlar arasında hükmettiğinizde adaletle hükmetmenizi emreder.”¹⁵³ Yani, emaneti üstlenecek kimsenin, emanet ehli olması gerektiğini söyler. İmamet makamının da en önemli emanetlerden olması hasebiyle bu makama gelecek olan İmamın işin ehli ve emaneti üstlenebilecek durumda olması gerekmektedir.

İmamet makamının, din ve dünya işlerini düzenlemede, adaleti tesis etmede, toplumsal refahı sağlamada en etkin konumdadır. İşinin ehli olmayan birisinin bu makamı işgal etmesi durumunda, toplumsal düzenin korunamaması, adaletin tesisinin gerçekleştirilememesi gibi durumlar baş gösterir. Böyle bir durum hem devleti hem de mensuplarını sıkıntıya düşürür. Bu nedenle İmamet makamına seçilecek olan İmamın, işinin ehli/liyakat sahibi olması gerekmektedir.

4.5. İmamın Hür ve Sorumluluk Yaşında Olması

İradesi noksan olan başkası hakkında hüküm veremez.¹⁵⁴ diyen Maverdi, İmamın hür olması gereğini açıklamıştır. İmamet makamının hür birisi tarafından sevk ve idare edilmesi en önemli niteliklerdendir. Çünkü toplumu yönetecek olan kimsenin başka bir kimsenin kontrolü altında olması düşünülemez. İslam toplumunun, gerek ictimai gerekse iktisadi konuların dahi Kuran-ı Kerim de yer aldığı açıktır. Ve bunun pratikte uygulayıcısı ve öğreticisi olarak da Peygamberlerin gönderilmesi haktır. Bu nedenle, İslam toplumunun kanunsal ve uygulayıcı açısından kavram ve kuralları açıktır ve

¹⁵² Akbulut, *Kuran-ı Kerim Açısından Egemenlik Meselesi*, 150.

¹⁵³ Nisa Suresi, 4/58.

¹⁵⁴ Maverdi, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 55.

bellidir. İmamın da İslam Devletini bu kurallar ve kavramlar çerçevesinde idare eder. Bu çerçeve dışında İmamın yönlendirilmesi, İslam Devletinin istikbalini ve İslam toplumunun da emniyetini tehlikeye sevk eder.

İmamın hür olmasının yanında, sorumluluk/mükellefiyet yaşında olması da en önemli nitelikler arasındadır. Taftazani, Şerhu'l Akaid kitabında "Buluğ yaşına varmamış kimse, namazda imamlık yapamadığı gibi devlet başkanlığı anlamında imam ve halifede olamaz."¹⁵⁵ demektedir. Genel itibariyle, İslam Bilginleri, İmamın; Müslüman, erkek, akıllı, baliğ, özgür, adil, alim, sağlıklı(organlarının ve azalarının sağlam ve sağlıklı olması), savaş ve siyaset ilmine vakıf olması, Kureyşli olması gibi şartların bulunması gerektiği hususunu dile getirmişlerdir.¹⁵⁶

5. Seçilen İmamın Görevleri

İmâmın, belirli sorumlulukları ve yapması gereken bir takım görevleri vardır. Bu görev ve sorumluluklar imâm seçiminin veya imâmın gerekliliğinin gerekçesi olarak da kabul edilir. Ulema tarafından farklı şekillerde tespit edildiyse de anlam ve hüküm açısından bu görev ve sorumluluklar ittifakla kabul edilmiştir.

Cenab-ı Hak (c.c), Kur'an-ı Kerim'de Hz. Davûd'a (a.s) hitaben şöyle buyurur: "*Ey Davûd, muhakkak ki biz seni yeryüzünde Halife kıldık. Öyleyse insanlar arasında hak ile hükmet ve hevâ ve hevese uyma!*"¹⁵⁷ Cenab-ı Hak (c.c) burada işleri başka görevlilere havale etmekten doğrudan bahsetmemiş, aksine "*mübaşeret*"ten yani işlerin bizzat Hz. Davûd (a.s) tarafından takip edilmesinden bahsetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de "*Hepiniz çobansınız (idârecisiniz) ve hepiniz idare ettiklerinizden mesulsünüz.*"¹⁵⁸ buyurmuştur." İmâm'ın da olduğu gibi herkesin görev sorumluluğu vardır. Herkes bu görev ve sorumluluğunu iyi takip etmeli, işlerini düzenli yapmalıdır. İmamet makamının sorumluluğu, diğer Müslümanların sorumluluğundan önce gelmektedir. Çünkü İslam devletinin din ve dünya işleri bu makamın sevk ve idaresindedir. Bunun

¹⁵⁵ Taftazani, Şerhu'l-Akâid,185.

¹⁵⁶ Mehmet Ali Kapar, *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998),105-106.

¹⁵⁷ Sâd Suresi 38/26.

¹⁵⁸ Buhârî, Kitâbu Bed'i'l-Vahy, 11; Müslim, Fadiletu'l-İmâm, 5; Ebu Dâvûd, Mâ Yelzemu'l-İmâm, 1; Tirmîzî, Má Câe fi'l-İmâm, 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 5.

yanında İslam dini kulun görev sorumluluğuna çok önem vermiş ve kişiyi sorumlu kılmıştır. Bu sorumluluk dünya düzeni için hem İmamet makamına sorumlu kimselerin hayatını düzenleme noktasında hem de bireyin kendi hayatını düzenlemesi ve sorumluluklarının farkında olması noktasında önem arz etmektedir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki İmam, her şeyden önce Allah'a (c.c) karşı sorumludur. Bu sorumluluk, İmamın yapacağı ve alacağı her türlü kararda, onun karar düşüncesini ve uygulama şeklini belirler.

İmamet makamının yetki ve görev sorumluluğu oldukça geniş tutulmuştur. İmam, İslam devlet nizamının teşkilinde Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) uygulamalarını esas alır. Bunun yanında İslam hukukunun "*İmamın tebaa hakkındaki tasarrufları kamu faydasına dayanmaktadır.*"¹⁵⁹ kaidesine göre uygulamaya esas olur.

İmam, toplumun işlerini idare etmek için bir takım görevler üstlenmekle sorumludur. İslam bilginleri tarafından bu sorumluluklar sayısal olarak farklı tespitlerde bulunulduysa da anlam ve görevler açısından ortak kanaat vardır.¹⁶⁰ İslam bilginleri İmamet makamının görevlerini, dini işleri düzenlemesi ve dünya işlerini düzenlemesi şeklinde iki başlık altında zikretmişlerdir.¹⁶¹ Örneğin İbn Haldun, İmamet makamından bahsederken "*dinin korunması ve dünya işlerinin dine uygun halde idare etmek*"¹⁶² şeklinde yorumlayarak İmamın görevlerini iki başlık altına almıştır. Yine İmam Gazali İmamın görevlerinden bahsetmiştir.¹⁶³ Maverdi, İmamın görevlerini on başlık altında toplamıştır.¹⁶⁴ Genel olarak İslam bilginlerinin İmamın görevlerini ana hatlarıyla şu şekilde ifade etmişlerdir:

1. Dini vecibeleri yerine getirmek ve Müslümanlar arasında dini hükümleri uygulamak.¹⁶⁵ İslam toplumunun dini görevlerini yerine getirmek için gereken çalışmaları yapmak.¹⁶⁶

¹⁵⁹ Mecelle md. 58.

¹⁶⁰ Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, s.18.

¹⁶¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, 460.

¹⁶² İbn Haldun, *Mukaddime*, 510.

¹⁶³ Gazali, *Fadâihu'l-Bâtıniyye*, 125-152.

¹⁶⁴ Maverdi, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 51.

¹⁶⁵ el-Ferra, *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*, 27

¹⁶⁶ Ömer en-Nesefi, *İslam İnancının Temelleri Akaid*, trc. Yunus Vehbi Yavuz, (İstanbul: Bayrak Yayınları, 2002), 202-204.

2. Orduyu idare etmek ve sınır boylarını korumak, düşman istilasından korumak.

3. Zalimleri engellemek, mazlumların haklarını korumak, haklının hakkını, haksızdan almak¹⁶⁷

4. Şer'î ahkâmı ve hadleri uygulamak, bir başka görüşte ümmetin icma ettiği usul üzere dini korumak.

5. Zekât ve fey'leri Müslümanlar arasında dağıtmak.

6. Müslümanların sefer ve haclarını edâ etmelerini sağlamak, onları bu durumlarda korumak.

7. İslâm toplumunun birliğini sağlamak, onları düşman kuvvetlerinin taarruz ve saldırılarından korumak, İslâm devletinin sınırlarını ve topraklarını korumak.

8. Toplum içinde meydana gelecek fitne ve fesadı, anarşi ortamını yok etmek, toplumun huzur ve emniyetini sağlamak.

9. İnsanların, geçimlerini rahat sağlamalarını ve yolculuklarını güvenle yapmalarını sağlamak üzere kaleleri, yolları ve şehri koruyup kollamak.

10. Allah'ın yasakladığı haramların işlenmesini, ilâhî yasakların çiğnenmesini önlemek ve insanların haklarının israf edilmesi ve heder edilmesinden korunması için hadleri uygulamak.

11. İslâm'a düşmanlık yapanları Müslüman olmaya veya zimmete girmeye davet ettikten sonra onlara karşı mücadele etmek.

12. İşlerin düzen ve disiplin içerisinde sürdürülmesi ve malların korunması için görevlendirilen memurların, atanan bürokratların ve yetki verilen devlet adamlarının denetim ve gözetimini yapmak ve onları kontrol altında bulundurmak.¹⁶⁸

İmâmın yukarıda saydığımız görevlerinin yanında “dini ve itikâdî yönden de bazı görevlerinin bulunduğu” İslam bilginleri dikkat çekmişlerdir. Buna göre dini korumak, onu en uzak yerlerde yaşayan insanlara ulaştırmak, şüphe sahibi olan ve din konusunda kuşkulu olan kişilerin şüphelerini gidermek, bu konudaki hüccet ve delilleri yaygınlaştırıp insanları ikna etmek,

¹⁶⁷ Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi*, s.259

¹⁶⁸ Bakıllânî, *Temhîdu'l-Evâil*, 141.

kâfir ve inkârcıları İslâm'a davet etmek, onlara hak din olan İslâm'ı kabul etmeye çağırarak, dinin saf ve temiz inançlarını bid'at ve hurafelerden korumak, vatandaşların hevâ ve heveslerin peşine düşüp ahirette zor duruma düşmelerine engel olmak ve bu konuda onları bilgilendirip bilinçlendirmek, itikât konusundaki bidât ve dalâlete götüren inanışlar hususunda gereken çalışmaları yapmak, Cemâati bir araya getiren namaz, cuma, bayram merasimleri, ezan, mescit gibi dinî şîârları ve kurumları gözetip yaygınlaştırmak, zekât ve benzeri ibadetlerin edâ edilmesini sağlamak, bu konularda direten ve karşı çıkanlara karşı kılıç kullanmak (savaşmak), kısacası vatandaşlarını Allah'a yakınlaştıracak ve onları Allah'ın râzı olacakları şeylere teşvik edecek şekilde yönlendirmesi de imâmın görevleri arasındadır.¹⁶⁹

Ulemanın kendi zamanlarına göre belirledikleri bu görevleri günümüz şartları açısından da değerlendirdiğimizde, dinî görevler, askerî ve güvenlikle ilgili görevler, hukukî görevler, ekonomik görevler, idârî görevler şeklinde sistematize etmek de mümkündür.¹⁷⁰ Görüldüğü gibi, bu görevlerin tümü İslâm dininin açıkladığı hükümlerin uygulanışı için gereklidir. Hepsini özetlediğimizde, İslâm devlet başkanının görevi inanç, ibadet ve muamelât (münâkâhât, ukûbât ve ticaret) şeklinde üç kısımda değerlendirilebilir. Yani imamın, itikadi konularda ve ameli konularda nassları uygulama otoritesinde bulunması, sosyal bir anlayışa sahip olan ve bu anlayışının da bir tezahürü olarak imamet makamına ihtiyaç duyan insanın hukuki, ticari vb. günlük işlerini, takdir ve tayinle görevlidir. Toplumsal nassları uygulama ve idare görevi de vardır.

İmamet makamına yüklenen bu sorumluluklar ve görevler de göz önüne alındığı zaman görülen o dur ki; İmamet makamı, toplumların ıslahı ve felahı için bir gerekliliktir. Ve bu gereklilik ihmale gelecek bir durum ve halde değildir. Bu makamın liyakat esası ve toplumun kabulü ile değerlendirilmesi, toplumun ıslah ve felahını ayrıca celb edecektir.

¹⁶⁹ Nesefî, *İslam İnançının Temelleri Akâid*, 202- 204.

¹⁷⁰ Evkuran, *Sünni Paradigmayı Anlamak*, 18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBU'L A'LÂ el- MEVDÛDÎ'NİN İMAMET ANLAYIŞI

Bu bölümde İmamet kavramının Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî tarafından değerlendirilmesine yer verilecektir. Mevdûdî'ye göre İmamet/Hilafetin tanımı yapılacak ve bu görevin zorunluluğunun nedenlerine değinilecektir. İmamet makamına itaat konusuna değinilecek, Mevdûdî'nin bu konu hakkındaki görüşleri sıralanacaktır. İmamda bulunması gereken özellikler, imamın belirlenmesindeki usullere de değinilecektir. Mevdûdî'nin kaleme almış olduğu *Tefhîmu'l-Kur'ân* isimli tefsirinde İmamet kavramının geçtiği ayetler açıklamalarıyla ele alınacaktır. Son olarak Hz. Peygamber (s.a.s)'in vefatından sonra İslam Devleti'nin yöneticisinin belirlenmesinde ki usul ve esaslara, ilk dönem de imamet makamının belirlenmesinde de ki olaylara ve usullere değinilecektir.

1. Mevdûdî'ye Göre İmamet/Hilafet'in Kavramsal Boyutu

İmamet konusu, İslam tarihi boyunca, Müslümanların en çok gündeminde duran konulardan birisidir. Bu konuda mezhepsel anlamda birçok tartışmalar yapılmış, konunun bazı mezheplerin belirgin özelliği olduğu, imameti kabul etmenin ya da etmemenin, farklı yorumlamanın farklı mezhep akımlarının doğmasına ve kelamî problemlerin ortaya çıkmasına neden olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman da konunun önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî imamet konusunda çok titiz davranmış ve bu konuya çok önem vermiştir, imamet konusunu çok geniş yelpazede ele almış ve farklı bakış açıları ile konuyu değerlendirmiştir.

Mevdûdî, imamet tanımına geçmeden önce şu soruları sorar: İmamet kelimesinin manası, hakikaten Arap lügatinde acaba, sadece yerine geçmek, kaymakamlık, arkasından gelip birinin yerine oturmak (Urduca: Cânişini/Sussess) mıdır; yoksa niyabet, vekâlet (Vicegerenty) manasına da gelmiş midir?¹⁷¹

¹⁷¹ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, çev. Ali Genceli, (Ankara: Hilal Yayınları, t.siz), 254.

Mevdûdî, İmamet kavramının lügat manasını anlatırken konuya Râğıp el-İsfahânî'nin (ö.502/1108) *Müfredat* isimli kitabında hilafet kelimesini şu şekilde tarif ettiğini ifade ederek başlar:

”الخلافة: النيابة عن الغير، إما لغيبة المنوب عنه، وإما لموته، وإما لعجزه، وإما لتشريف المستخلف. وعلى هذا الوجه الأخير استخلف الله أولياءه في الأرض، قال تعالى: (هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُم خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ) (فاطر: 39) وقال: (وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ) (هود: 57)“

“Hilafet, başka birine niyabet etmek demektir. İster niyabet edilen kimse gaib (gayrı hazır) bulunsun, ister ölüm sebebiyle olsun, isterse aczinden dolayı, yahutta bu halife/imam olan kimse, halife/imam kılan kimse tarafından yüceltilmek için de böyle bir vazifeye getirilmiş olabilir. Nitekim Fâtır sûresinde geçen “*O, sizi yeryüzünde halifeler kılandır.*” (Fâtır, 35/39) ve Hûd sûresinde geçen “*Rabbim (dilerse) sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir.*” (Hûd, 11/57) “halife” ifadeleri bu son anlamda kullanılmıştır.¹⁷²

Mevdûdî, imamet konusuna başlamadan önce bu kavramın çok geniş bir anlam yelpazesinin olduğunu ifade eder ve bunu Kur'an-ı Kerim ayetleri ile destekler. Mevdûdî'nin ifade ettiği geniş anlam yelpazesini şu şekilde ifade edebiliriz.

Kelimenin kavram çerçevesini ifade etmek için Râğıp İsfahânî'nin yine şu cümlesini örnek göstermektedir:

”خلف فلان فلاناً، قام بالأمر عنه وإما بعده“

“Falan kimse, falan kimseye halife tayin oldu demek, onun işini eline aldı demektir. Bu ister onun bulunmasıyla bir arada olsun, ister ondan sonra olsun.”¹⁷³ Mevdûdî, imam/halife olmak, ondan sonra gelmek anlamını Kur'an-ı Kerimden örneklerle açıklamaktadır. “*Onlardan sonra öyle bir yerlerini tutan geldi ki, kitaba varis oldu.*”¹⁷⁴ “*Musa, kardeşi Harun'a dedi, benim kavmimim arasında sen benim yerime geç, naibim ol.*”¹⁷⁵ “*Dedi: Siz benden sonra ne de*

¹⁷² Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 257; krş. Râğıp el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî, (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1412/1992), 294.

¹⁷³ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 258; krş. İsfahânî, *el-Müfredât*, 294.

¹⁷⁴ Araf Suresi, 7/169.

¹⁷⁵ Araf Suresi, 7/142.

kötü niyabet ettiniz?”¹⁷⁶ “Biz isteseydik, yeryüzünde sizin yerinize geçen melekler yaratırdık.”¹⁷⁷ Bu ayetleri incelediğimiz zaman, İmamet/hilafet kavramının yerine geçme, mevcut olan bir durumun arkasından o durumda bulunma, takibinden gelme, naipliğini yapma anlamlarına geldiğini görmekteyiz.

Mevdûdî, İmameti, öncelikle Allah’ın verdiği yetkiyi ve hükümdarlığı taşımak olarak yorumlamaktadır.¹⁷⁸ O bu yorumunu Ahzâb Suresi 72. Ayette ifade edilen “insanın yüklendiği emanetin” “imamet” olduğunu ifade edip, bunu “seçme serbestisi” ve “bunun sorumluluğu” olarak anlatır. Mevdûdî, insana verilen bu özelliğin yanında, diğer yaratılanlardan üstün olan çok sayıda özelliğiyle birlikte bu özelliklerin de Allah’ın sanat ve azametinin kâmil bir yansıması olduğunu ifade eder.¹⁷⁹ Bu durum neticesinde “eşref-i mahlûkât”¹⁸⁰ olarak yeryüzüne gönderilen insan, aynı zamanda yeryüzünün imamı/halifesi¹⁸¹ olarak gönderilmiştir. İnsan haricindeki yaratılan mahlûkat, insanın hizmetine verilmekle, ona bu olgular üzerinde kullanma ve idare etme yetkisi verilmiştir. Bu yetki de hilafet/imamet yetkisidir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki; Mevdûdî, bu yetkinin verilmesinde Allah’a inanan/inanmayan ayrımı yapılmadan her insana şamil olduğunu ifade eder. Ancak bu görevin, asaleten olmadığını, vekâleten verildiğini ifade etmiştir. Çünkü imamet, kendisine bunları veren Allah’a vekâleten, O’nun emirlerini ve hükümlerini yerine getirme görevidir. Bu şekilde gerçekleşmediği durumda ise sonuç, “emanet”e, verilen göreve ihanet kabul edilmektedir.¹⁸²

Ebu’l-A‘lâ el-Mevdûdî, İmametin terim manasını ifade ederken, çoğu zaman, siyasi-idari vekâlet manalarını sıklıkla kullanır ve üzerlerinde sıklıkla durur.¹⁸³ İmamet/Halifelik kendisine tevdi edilmek suretiyledir. Bunun için Allah (c.c), tevdi etmiş olduğu bu “ihtiyarat” (seçme durumunu) “emanet” diye

¹⁷⁶ Araf Suresi, 7/150.

¹⁷⁷ Zuhruf Suresi, 43/60.

¹⁷⁸ Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 186.

¹⁷⁹ Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 269.

¹⁸⁰ İsra Suresi, 17/70.

¹⁸¹ Bakara Suresi, 2/30.

¹⁸² Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 186.

¹⁸³ Mevdûdî, *Hilafet ve Saltanat*, çev. Ali Genceli, (İstanbul: Hilal Yayınları,), 30-32.

vasıflandırmıştır. İnsan da tevdi edilmiş olan bu ihtiyaratı elinde bulundurup bunları kullandığından insan bir “imam/halife” dir şeklinde söylenmiştir. İşte bu açıklamaya göre, “imam/halife” nin manası şu oluyor ki; bu iş kime, hangi şahsa verilirse, o kimse o şahıs veren kimsenin yerine, veren zat tarafından bu ihtiyaratı kullanacaktır. Yani kendisine tevdi edilen ihtiyarat kuvvetlerini kullanacak olan kimse İmam olarak isimlendirilir.¹⁸⁴

2. İmamet Makamının Zaruri Oluşu

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî “içtimai yaşayışın intizama girmesi için herhalde zor kullanabilecek bir kudrete/güce ihtiyaç vardır. Buna imamet/hilafet denir. Böyle bir kuruluşun, kudretin olması gerektiği hususunda, bugün artık inkâr edecek kimse bulunamaz.”¹⁸⁵ der. Toplumların ıslahında ve yönetiminde imamet makamının zorunluluğuna dikkat çeker. Bu durumda kimse tarafından inkâr edilemeyeceğini söyler. Bu konuda, Sosyo-Komünizm kültüründe, yaşam içerisinde öyle bir merhale tasavvur ediliyor ki, o merhaleye varılınca, herhangi bir hükümete ihtiyaç kalınmayacağı söylenir. Ancak Mevdûdî, böyle bir tasavvurun, tamamıyla hayal âleminin mahsulüdür, der ve bu durumun böyle bir neticeyi doğuracak ne bir müşahedesi ne de bir tecrübesinin görülmediğini ifade eder.¹⁸⁶

Mevdûdî, dinin yaşanmasında imamet makamının önemine dikkat çeker. O bireysel ve sosyal herhangi bir düzenin korunamayacağını ifade ederek, devletin lüzumu ve önemi üzerinde durur. Toplum hayatının tecrübeleri ve insanın fitri kabiliyetleri de açık olarak göstermiştir ki, medeniyetin ayakta durabilmesi ve devamının sağlanması için mutlaka bir ‘kuvvet-i kahire’ye ihtiyaç vardır. Bu içtimai kuvvet, kendi kudretiyle ve kendi gücü ile medeniyeti ayakta tutar. Bu hususta bütün nazariyeler ve içtimai fikir mektepleri ittifak ederler.¹⁸⁷ Mevdûdî, İmamet makamının gerekliliğini toplumsal birlikteliğin ve yaşayışın sağlanmasında şart koşar. Bu konunun bireysel ve toplumsal etkilerinin büyük olduğunu ve bu etkilerin devlet medeniyetini sağlamada büyük katkısının olduğunu söyler. Buradan hareketle devlet medeniyetinin

¹⁸⁴ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 270.

¹⁸⁵ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 88.

¹⁸⁶ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 89.

¹⁸⁷ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 89.

oluşumunda bu konunun önemini ifade eder. Bu nedenle İmamet makamının zarureti doğal olarak gerekmektedir. Ayrıca konunun önemine katkı bulunması maksadı ile Mevdûdî, tarihin hiçbir döneminde imametsiz/hükümete kalınmadığını da ifade etmektedir. İmamet makamının tarih boyunca boş kalmadığını ifade ettikten sonra, imamet makamının farklı isimlerle ifade edildiğini de aktarır.

Mevdûdî, İslami hükümette, hükümetin başında bulunan başkan veya reis için “halife” kelimesinin kullanılmasının zaruri bir ıstılah olmadığını söyler.¹⁸⁸ İslam devletinin yönetim sorumluluğunu üstlenen kimseye yani imamet makamına oturan kimseye, “emir”, “imam”, “sultan” gibi başka kelimelerin de söylenebileceğini ifade eder. Hadis ıstılahında, fıkıh, kelam ve İslam tarihi ıstılahlarında bu kavramlar kullanılmıştır. Ancak bu konu hakkında zaruri bir şey vardır ki o da şudur: Hükümetin esas nazariyesinin hilafet üzerine kaim bulunmuş olmasıdır. Sahih bir İslam Hükümeti; ne padişahlık (kraliyet), ne âmirlik (hükümdarlık) ne de avami cumhuriyet (halk hâkimiyeti) olabilir. Bu yönetimlerin hiçbirine benzemez. Bu iktidar şekillerinin hilafına ancak hakiki hâkimiyetin Allah (c.c) ait olduğu bir rejim Sahih İslam hükümeti olabilir.¹⁸⁹ şeklinde izahatta bulunur. Allah (c.c) ve Resulü’nün (s.a.s) şeriatı en üstün kanun olduğu için çıkarılacak kanunların da esas kaynağı ve dayanağı yine o mukaddes hükümlere istinat etmesiyle sağlanır. Allah’ın koymuş olduğu sınırların içinde çalışacak ve işler bu dairede yürüyecektir. Böyle bir hükümette iktidardan kastedilen yegâne amaç, Allah’ın (c.c) hükümlerinin yerine getirmek ve O’nun rızasını gereğince fenalıkları ortadan kaldırıp, bunların yerine iyilikleri hayatın merkezine koymaktır. Böyle bir hükümetteki iktidar ise; “iktidar-ı a’la” (en yüksek iktidar) anlamına gelmemektedir. Buradaki iktidar veya emir sahibi olmak, Allah’a (c.c) niyabet etmektir. O’nun tevdi ettiği emaneti muhafaza etmektir. İşte “imamet/hilafetin” manası da budur.¹⁹⁰ Mevdûdî, İmamet makamına gelecek kimsenin alacağı görevi, üstleneceği sorumluluğu, Allah’ın (c.c) kendisine tevdi ettiği bir iş olarak görmesi gerektiği

¹⁸⁸ Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 633.

¹⁸⁹ Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 635.

¹⁹⁰ Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 636.

ve bu görevinde emanet düşüncesiyle kendisine verilen bir emanet olarak değerlendirmesi gerektiği düşüncesindedir. Ayrıca bu emanetin haklarını da muhafaza edip riayet etmesi gerektiği anlayışındadır. İmamet makamı emanet bir makamdır. Allah'ın (c.c) ilahi emir ve yasaklarının yeryüzünde ihyasının ve uygulanmasının başlangıç noktası olduğu ve bu makamında bu görevleri sevk ve idarede sorumluluk aldığı düşüncesindedir.

Mevdûdî, İmamet makamının maksadını da şu şekilde açıklamaktadır. *“Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine bir yerde egemenlik versek, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoymaya çalışırlar.”*¹⁹¹ ayetinde İslami hükümetin tezahürü olan İmamet makamının maksadı vücudu ve onun esas feraizi anlatılmıştır. O da şudur ki; İmana layık olmamış hükümetler gibi, yalnız memleketin iç asayişini temin edip ve dış hudutlarını muhafaza ile memleketin refahını yükseltmekle iktifa edilemez. Bunların tersine, İslami hükümetin, ilk vazifesi; namazı, zekâtı kaim kılsın, iyilikleri İslam'ın aydınlığı altında, Hak Teâlâ ve O'nun Resulünün iyilik olarak bildikleri durumlarının yayılmasını sağlasın ve kötülüklerden, kötü fiillerden - bu fiillerin kötülüğü Allah'ın ve Peygamber'inin kötü olarak bildirdiklerinden de insanlığı korusun. Böyle bir yönetime ancak, İslami yönetim demek uygun olur. Böyle olmayınca, herhangi bir hükümet, İslam hükümeti olmak hakkına malik değildir. Böyle bir yönetim, namazı ayakta tutmaz, zekâtı ödemez, iyilikleri emretmez; kötülüklerden de men etmez ise, onun İslami hükümetle bir alakası kalmaz. Yani İmamet makamına Allah tarafından verilmiş olan emanetin gereklilikleri yerine getirilmemiş olur. Emanete uygun hal ve durumdan uzak davranılmış olur. İslami hükümetin, anayasasında bu saydığımız hususlara dikkat edilmesi icap eder. Nitekim Kur'an-ı Kerim bu hususları belirtmiştir.¹⁹²

3. İmama İtaat Meselesi

İslam devletinin yönetiminde bulunacak İmam/Halife, kendisine muayyen bir ihtiyarat verilen ve mülkün hakiki malikinin emrine göre o mülkün işlerini sevk ve idare eden kimsedir. Yani mülkün sahibi olan Malik'in

¹⁹¹ Hacc Suresi, 22/41.

¹⁹² Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 494-496.

yerine geçer ve onun naibi olur. Bu halifenin yahut da naibin elindeki bu ihtiyarat kendisine ait değildir, kendinden gelmemiştir, onu naib yapan, onu bu işin başına getiren Zat'tan çıkmıştır; bu kimseye salahiyet, onu bu makama tayin etmiş bulunan tarafından verilmiştir. Eğer bu kimse, kendisine tevdi edilmiş olan bu ihtiyaratı usulü dairesine istimal etmezse, asıl Malik'e değil de herhangi türedi birisine teslim etmeye kalkışırsa, bu uydurma malike arz-ı tebaiyet ederse, gaddarlığın ve zulmün en büyüğünü irtikâp etmiş olur.¹⁹³ Malik tarafından kendisine tevdi edilen bu naibliğin layık olduğu makama yani, imamet makamına itaat meselesi de ilk düsturlar arasında yer almaktadır. Hâkimiyet ve hilafet tasavvurunun fitri ve mantıki iktizası, itaattir. Bu itaatin asli kaynağı da yine ancak Allah'dır (c.c) ve O'nun hidayetidir. Hükümet işlerinde ve devlet meselelerinde ve diğer mevzularda da bu asli kaynağa itaat edilip sadakat gösterilmelidir. İmamet makamına itaat meselesinde öncelikle anlaşılması gereken şudur ki, bu makamın idaresinde emaneti tevdi eden Allah'a (c.c) itaat, hepsinden önce gelmektedir. Mevdûdî bu hususu Kur'an-ı Kerim'den delil getirerek izah etmektedir. Nisa Suresi 59. Ayet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır. *“Ey İman etmiş bulunan kimseler. Allah'a itaat ediniz, O'nun Resulüne de itaat ediniz, sizin içinizden bulunan ulü'l-emre de itaat ediniz. Bir mesele üzerinde anlaşmazlığa girerseniz ve eğer hakikaten siz Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimseler iseniz, bu meseleyi de Allah'a ve O'nun Resulüne havale ediniz, işte bu hayırlı ve en iyi yoldur.”*¹⁹⁴

Bu ayet-i kerimede, İslam'ın temel nizamı ortaya konmuştur. İmamet makamına itaatin hususi olarak ayet-i kerimede zikredilmesi konunun önemini de ortaya koymaktadır. Ayrıca kime ve neye itaat edilmesi gerektiğini de öncelik durumuna göre bizlere öğretmektedir. Ayette geçen “ulu'l-emr” ifadesi, devletin en üst merciini ifade etmekle birlikte, kelimenin çoğul olarak kullanılmasına dikkat ederek, valiler, âlimler, din ehli, savaş komutanları gibi farklı kimseleri de ifade ettiği anlaşılmış ve kabul edilmiştir.¹⁹⁵ Buradan hareketle öncelikle asıl itaat edilecek olan Allah'tır. Bir Müslüman her şeyden

¹⁹³ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 247.

¹⁹⁴ Nisa Suresi, 4/59.

¹⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 1376-1377.

önce Allah'ın kuludur. Müslümanın ferdi ve içtimai hayatının merkezinde Allah'a itaat gelmektedir. Çünkü Allah'a itaat, itaatin aslıdır. Aynı şekilde bu durumun zıddı da karşılık ve günah bakımından aynıdır. Yani Allah'a isyanın karşılığı açıktır. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilir. *“Hiçbir mümin erkeğe ve hiçbir mümin kadına şu hak düşmez ki, Allah ve O'nun Resulü bir işte hallü fasl edip hüküm versinler de, ister bu mesele onların lehine ister aleyhine olsun -ona tabi olmasınlar- Her kim Allah'a ve O'nun Resulüne karşı gelirse elbette ki apaçık bir dalalete düşmüş olacaktır.”*¹⁹⁶

İslami düsturun ikinci temel prensibi ayet-i kerimede de zikredildiği üzere Peygambere itaattir. Bu itaatin kendisi “mustakillun bizzat” itaat değildir. Allah'ın (c.c) itaatinin zımında bir itaattir. Peygamber'e itaat edilmesinin sebebi, Peygamber'in isnatlı bir vasıta ile Allah'ın (c.c) hükümlerini ve emirlerini bize ulaştırmasıdır. İşte biz Allah'a (c.c) itaat etme işini de ancak Peygamber'e itaat etmekle gösterebiliriz. Allah'a (c.c) itaat denilen herhangi bir şekildeki itaat, Peygamber'e itaat olmaksızın muteber olamaz. Peygamber'e itaatsizlik etmek, gayrı müstakim bir şekilde Allah'a (c.c) itaatsizlik demektir. Allah'a (c.c) karşı gelmektir.¹⁹⁷ Allah'a (c.c) itaat etmek bir şekilde Peygamber'e itaat anlamı taşımaktadır. Nitekim bununla ilgili de Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmaktadır: *“Her kim bana itaat ederse, Allah'a itaat etmiştir ve her kim bana karşı gelirse, Allah'a karşı gelmiştir.”*¹⁹⁸

Buraya kadar ifade ettiklerimiz İslam nazariyesinin ilk başta itaati mecbur gördüğü Allah'a ve O'nun Rasûlüne itaat ilkesiydi. Bu makamlara itaatten sonra üçüncü olarak itaat edilmesi gereken bir makam vardır ki o da imamet makamıdır. İslam devletinin işlerinin sevk ve idaresinin yapıldığı, dini ve dünyevi işlerinin idaresinde bulunduğu imamet makamına itaattir. Yani imamet makamında bulunan İmam'a itaattir. Ayet-i kerimede ulü-l-emr diye ifade edilen, anlam itibariye “başınızda bulunan yöneticiler” anlamına tekabül eden, İslam devletinde de karşılığı imamet makamını karşılayan ifadedir. Mevdûdî İmam'a itaati, diğer yazmış olduğumuz iki itaatin, yani Allah'a (c.c)

¹⁹⁶ Ahzab Suresi, 33/36.

¹⁹⁷ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 249.

¹⁹⁸ İbn Mace, *Sünen*, 3.

ve Peygamber'e itaatin devamı olarak görmektedir.¹⁹⁹ Bu itaatin İslam Nizamında, bütün Müslümanlar için vaciptir. Bu hususta Müslümanların kendi içlerinden, kendi aralarından çıkmış olan İmam'a itaat etmeleri gereklidir. Bu İmamet Makamı diye tasvir ettiğimiz, İmamın seçildiği, görevini icra ettiği konuma, İslam toplumu mensuplarının hepsi dâhildir. Bunlar Müslümanların bir millet halinde yaşamalarını tanzim ve tertibe koymak için aralarından çıkan kimselerdir. Aynı şekilde Müslümanların toplumsal hayata ait birçok işlerini düzenleyen kimselerdir. Bunlar ister din adamları gibi fikri ve zihni çalışmaları ile rehberlik etsinler; ister vali, lider, önder gibi siyasi rehberlik yoluna tutsunlar, ister vali ve hakimler gibi mülki ve intizamî işlerde rehberlik etsinler, ister medeni, muaşeret ve içtimai işlerde Müslümanların işlerini görüp rehberlik etsinler, isterse askeri işleri yürütmek yoluna tutsunlar, her ne suretle olursa olsun, Müslümanlar arasından çıkmış emir sahibi kimselerdir. Bunlara da itaat etmek lazımdır. İmam'a karşı gelmek, bunlarla çekişmek, İslam nizamını bozabileceğinden doğru ve caiz sayılmamıştır. Toplumun işlerini üstlenen İmam'a itaat edilmesinin şartı, bu zevatin Müslümanların kendi aralarında bulunması ve Müslüman zümrelerinin içinden çıkmış olmalarıdır. İmam'ın kendilerinin de Allah (c.c) ve Peygamber'ine itaat etmeleri zarureti vardır. Bu iki şartı haiz oldukları zaman, İmam'a itaat edilir. Aksi durumda itaat edilme vasfını kaybetmiş olurlar ve böyle idarecilere de asla itaat edilmez.²⁰⁰ Bu durumla ilgili olarak da Mevdûdî şu hadisi zikreder: *“Sizin en kötü önderiniz, kendilerine karşı sizin düşmanlık beslediklerinizdir ki, onlar da size karşı düşmanlık beslerler; siz onlara lanet edersiniz, onlar da size lanet ederler. Dedik: Ya Resulallah (s.a.s) biz o zaman onlara karşı koyalım mı? Buyurdular: Mademki sizin içinizden namazlarını kıyorlar, karşı koymayın, namazlarını mademki, kıyorlar, karşı koymayın.”*²⁰¹

Mevdûdî, imamet makamına itaati zorunlu olarak görmektedir. Bu makamın Müslümanların bütün sosyal hayatını kapsadığını ve Müslümanların da o makama karşı sorumlu olduğunu ifade etmektedir. İmamet makamına

¹⁹⁹ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 249.

²⁰⁰ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 250.

²⁰¹ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 251.

itaati, ilk başta itaat edilmesi gereken Allah'a (c.c) ve Peygamber'e itaatten sonra o iki ana konunun devamı olarak görmektedir. Birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirmemektedir. İmamet makamı, Allah'ın (c.c) yeryüzünde koymuş olduğu ilahi sisteminin naibi ve emanetçisi konumundadır. Mevdûdî bu hususu ifade ettikten sonra İmamet makamına itaati, Allah'a (c.c) ve Peygamber'e itaatin devamı olarak görmektedir. Bu nedenle de İmam'a itaati, itikadi bir konu olarak değerlendirmektedir. İtaat edilmemesi durumunu da ayetlerle izah etmiştir ki, öncelikle itaat edilmesi gereken iki ana makamın devamı olarak gördüğünden, aynı şekilde bu iki ana makama itaat edilmemesi durumu ile aynı görmektedir.

4. İmamda Olması Gerekenler

Mevdûdî, İmamet makamına geçecek kimsenin nasıl bir hal ve durumda olması gerektiği hususunda mülâhazalarda bulunmuştur. O İmam'ın İslam toplumuna yön veren bir kimse olduğunu her defasında tekrar etmiştir. Seçilecek İmamın evvela ehliyetli, dindar, takva ehli ve halk ile iyi geçinmesini bilenlerden olması lazımdır.

İmam gerek toplumun işlerini sevk ve idare etme görevinde bulunsun gerekse ferdi işlerde bulunsun her şeyden önce bir insandır ve kuldür. Kendisinin de bireysel ve toplumsal sorumlulukları ve ödevleri vardır. Öncelikle Allah'a (c.c) karşı sorumlulukları sonra kendisine, ehline ve idaresini üstlendiği topluma karşı sorumlulukları vardır. Bütün bu görevleri yerine getirebilen kimse bu makama layık olur. Şimdi Mevdûdî'nin, İslam Devleti'nin imamet makamında olacak İmamda olması gereken nitelikleri nasıl izah ettiğine bakalım.

4.1. Müslüman Olması

Mevdûdî, İmamın Müslüman olması gerektiğini söyler.²⁰² Bu durumu da iki sebebe bağlar. Bu sebeplere de; *“Ey İman etmiş bulunan kimseler. Allah' itaat ediniz, O'nun Resulüne de itaat ediniz, sizin içinizden bulunan ulü'l-emre de itaat ediniz. Bir mesele üzerinde anlaşmazlığa girerseniz ve eğer hakikaten siz Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimseler iseniz, bu meseleyi de Allah'a*

²⁰² Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 498.

ve O'nun Resulüne havale ediniz, işte bu hayırlı ve en iyi yoldur.²⁰³ ayetinden delil gösterir. Birincisi şöyledir: “Ey İman etmiş bulunan kimseler.” Ve devamında “sizin içinizden bulunan ulü'l-emre de itaat ediniz.” söylenmiş olduğuna göre, burada her iki mefhumdan açık bir şekilde anlaşıldığı ifade eder. Ulu'l-emr'in sizin içinizden, sizden olması söylenince İmamın Müslüman olması lazım geldiği anlaşılmıştır. Yani Müslüman olan Ulu'l-emr'e itaat edilecektir. Müslüman olmayana itaat edilmeyecektir. İkinci karinesi de şudur: İhtilaf halinde ihtilafı mesele Allah'a (c.c) ve Resul'e (s.a.s) havale edilecektir. Bu şekilde hüküm verilmiştir. Açık ki, halk ile hükümet arasında herhangi bir suretle ihtilaf çıkabilir. O zaman Allah'ın (c.c) ve Resul'ünün (s.a.s) hükmünün hakem olarak kabul edilmesi lazımdır. Bu da elbette Müslüman İmam için olabilir, kâfir imam için olamaz.²⁰⁴

4.2. Erkek Olması

Mevdûdî'ye göre İslam Toplumuna önderlik yapacak İmam'ın erkek olması lazımdır. Bu hususu da Nisa Suresin de “*Erkekler kadınların koruyucularıdır*”²⁰⁵ ayetine dayandırır. Bu ayette zikredilen “kavvâmûn” kelimesini, bir kimsenin, bir kuruluşun veya bir kurumun işlerini yürüten, ona bekçilik eden kimse olarak anlamlandıran Mevdûdî, erkeklerin, kadınların işlerinin düzenleyicisi, yöneticisi, koruyucusu olduklarını da ifade etmektedir.²⁰⁶ Erkeğe bu şekilde bir sorumluluğun yüklenmesi neticesinde İmamet konusunda da erkek olma şartı getirmektedir.

4.3. Akil ve Reşit Olması

Mevdûdî, imamın akıllı ve reşit olması gerektiğini savunur. Bu kanısını da yine ayet-i kerime ile delillendirir. “*Allah'ın sizi başına koymuş bulunduğu mallarınızı, akılsızların ellerine vermeyiniz.*”²⁰⁷ Bu hususu da şöyle izah eder: Müslüman topluluğa, hayatın devam ettirilmesi için çok gerekli olan servetin, hiçbir zaman beyinsizlere ve onu doğru dürüst kullanmayı başaramayacak ehil olmayan kişilere verilmemesi gerektiği, çünkü bu tür kişilerin serveti israf

²⁰³ Nisa Suresi, 4/59.

²⁰⁴ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 499.

²⁰⁵ Nisa Suresi, 4/34.

²⁰⁶ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1991), 1:357.

²⁰⁷ Nisa Suresi, 4/5.

ederek toplumun ekonomik ve kültürel sistemini, uzun dönemde de ahlaki düzenini bozabileceği öğretilmektedir. Özel mülkiyet hakları mutlaka korunmalıdır, fakat aynı zamanda kişinin onu istediği şekilde sınırsızca kullanıp, toplumu ifsat etmesine de izin verilmemelidir. Bir kişinin hayati ihtiyaçları da söz konusu olduğunda bunlar karşılanmalıdır. Fakat kişinin bu hakkı zorlayarak, toplumun ahlakını, kültürünü ve ekonomik düzenini bozacak kadar ileri götürülmesine izin verilmemelidir. Bu ayete göre, her servet sahibi kendi servetini birine emanet etmeden önce o kişinin ehil olup olmadığına dikkat etmesi gerekmektedir. Daha geniş planda ise İslam Devleti, kendi servetlerini kullanmaya ehil olmayanların veya kötü yollarda kullananların temel ihtiyaçlarını karşılamak şartıyla, onların idaresini ele alabilir.²⁰⁸

4.4. İslam Ülkelerinin Sakini Olması

Mevdûdî, bu niteliği Kur'an-ı Kerim'den şu şekilde örneklendirmiştir. *“Gerçek şu ki; iman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenler ile –hicret edenleri- barındıranlar ve yardım edenler, işte birbirlerinin velisi olanlar bunlardır. İman edip de hicret etmemiş olanları, hicret edinceye kadar korumak hususunda size bir şey düşmez. (Bir mesuliyet terettüp etmez). Ama din konusunda sizden yardım isterlerse, yardım üzerinizde bir yükümlülüktür. Ancak, sizlerle onlar arasında anlaşma bulunan bir topluluğun aleyhine değil. Allah, yapmakta olduklarınızı görendir.”*²⁰⁹ İslam Devleti sınırları dışında yaşayan Müslümanlar, devletin siyasal korumasından hariç tutulmuşlardı ama bu durum onların iman kardeşliği ilişkisi içinde olmasını engellemez. Bu nedenle, eğer yardım isterlerse ezilmiş ve haksızlığa uğramış kardeşlerine yardım etmek, İslam Devletinin ve vatandaşlarının en büyük görevidir. Fakat bu durumda da İslam Devleti, uluslararası hukuka ve kabul edilen evrensel hukuk kurallarına riayet etmelidir.²¹⁰

İşte bu dört vasfın bulunduğu kimse, emaret ve şura meclisinin azalığına seçilebilme hakkına sahiptir. Bu durumlar için bu dört vasıf yeterli

²⁰⁸ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, 2:82.

²⁰⁹ Enfal Suresi, 8/ 72.

²¹⁰ Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimü'l-Kur'an*, 3:171.

kabul edilmiştir. Bu görevler için bu dört vasfı bulunduran kime ehliyetli kabul edilir.

5. İmamın Seçilme Şekilleri

Mevdûdî, İslam devletinin başına gelecek olan İmamın nasıl belirleneceği ile ilgili hususta şu iki ana noktaya temas etmiştir. Bunlardan birincisi Müşavere Usulü'dür. Bu usulün temelinde İmametın Müslüman ümmetinin hakkı olduğu tasavvuru vardır ve bu neticede böyle bir İmam belirleme yöntemi geliştiğini ifade eder. İkinci önemli nokta ise, Seçim Usulü'dür. Bu usulün ise, Müslüman ümmetin, kendilerini yönetecek, işlerini sevk ve idare edecek İmamlarının belirlenmesine etkin rol oynamaları gerektiği düşüncesinden meydana gelmektedir. Şimdi Mevdûdî'nin İmamın belirlenmesinde benimsediği iki yöntemi detayları ile izah edelim.

5.1. Müşavere Usulü

Kur'an-ı Kerim'de *"Onların işleri, aralarındaki müşavere ile olur"*²¹¹ buyrulmaktadır. İslami hayat düzeninin hususiyeti bu ayette beyan edilmiştir. Bütün toplumsal meseleler müşavere ile icra edilmelidir. Mevdûdî bu konunun sadece bir beyandan ibaret olduğunu söylemez. Aksine bu usulün bir emir ve bir hüküm olduğunu zikretmektedir.²¹² Bundan dolayı herhangi bir içtimai iş, müşavere olmaksızın yapılamaz. Müşaveresiz içtimai işler yapmak menedilmiş bulunmaktadır. Müşavere usulünün önemi ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.s), Hz. Ebu Bekir (r.a) ve Hz. Ömer'e (r.a) şöyle demiştir: *Bir istişarede ikiniz karar verirsiniz ben bu istişare hakkında size muhalefet etmem.*²¹³

Bu hüküm gayet geniş bir şekilde beyan edilmiştir. Burada müşavere için herhangi özel bir şekil tayin edilmemiştir. Bu bakımdan, İslam'ın ahkâmı bütün dünya için olduğuna ve her zaman geçerli olduğuna göre bu şekilde bildirilmiştir. Eğer her ne suretle olursa olsun, müşavere için belirli bir yöntem belirlenmiş olsaydı, o zaman İslam'ın ebedi ve âlemşümül mahiyeti kalmazdı. Mevdûdî, istişare usulünü 3 başlık altında toplamış ve şu şekilde değerlendirmiştir.

²¹¹ Şura Suresi, 42/38.

²¹² Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 488.

²¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*,4: 227.

1. Müslümanların herhangi bir toplumsal işlerini şurasız yapmaları uygun değildir. Bu mesele diktatörlüğün kökünü kazımak için lazımdır. Bunun için devlet işlerinde mühim işleri devlet reisinin kararlaştırmasının önüne geçilmiş olur. Devlet reisinin nüfuz kullanarak istediği gibi işleri idare etmesine meydan verilmez. Böyle olunca da diktatörlük için açık kapı bulunamaz. Nitekim diktatörlük demek, istibdat ve mutlakiyet demek olduğundan, istibdat ve mutlakiyet de müşavereye muhalif bir husustur. Bu şekilde yine anayasada arızı ve müstakil bir şekilde duraklama olamaz. Tam ihtiyarat da İmam'a verilmemiş olur. Her ne durumda olursa olsun, istibdat men edilmiştir. İslami devlet nizamında, istibdat ve mutlakiyet üzerine hükümet tesis edilemez.²¹⁴

2. Toplumsal meselelerle ilgilenen herkes bu işlerde müşaverede bulunmalıdır. Bunlar isterse doğrudan müşavereye iştirak ederler isterlerse güvendikleri ve itimat ettikleri bir kimseyi temsilci olarak ortaya çıkarırlar ve bu kimse müşaverede bulunur.

3. Müşaverenin serbest ve herhangi bir problem ve gösteriştan uzak olması gerekir. Üstü kapalı ve gizli yollarla müşavere edip de oy ve fikir almak gerçek anlamda müşavere değildir. Müşavere usulünde bu tür durumlardan uzak durulması icap eder.²¹⁵

Mevdûdî, bu üç noktayı göz önünde bulundurarak bunun haricinde devlet işlerinin yürütülemeyeceğini ileri sürer. Yürütülse bile doğru olmadığını ifade eder. Öyle bir nizam olmalı ki Ümmet bu işe iştirak etmelidir.

5.2. Seçim Usulü

Mevdûdî, imamın belirlenmesinde ki bir diğer yöntemin de seçimle olduğunu söyler ve bu hususu şu ayetlerle delillendirir. “Allah size emrediyor ki, emanetleri ehillerine tevdi ediniz.”²¹⁶ “Elbette ki, sizin Allah indinde en değerliniz en muttaki olanınızdır.”²¹⁷

Mevdûdî'nin bu başlık altında zikrettiği ayetlere baktığımız zaman şunu görmekteyiz ki, imamın belirlenmesinde ki yöntemlerden birisi de seçim

²¹⁴ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 490.

²¹⁵ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 491.

²¹⁶ Nisa Suresi, 4/58.

²¹⁷ Hucurat Suresi, 49/13.

usulüdür. Mevdûdî bu konuyu dört halife döneminin devlet yönetimi ile örneklendirmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s) kendileri bizzat, ne şekilde olursa olsun, belirli bir kimseyi kendisinin yerine halef tayin etmemiş olmamakla beraber, Müslümanlar da şunu biliyorlardı ki, İslam da Müşavere Usulü ile bir İmamın seçilmesi iktiza etmektedir. Bunun için orada herhangi bir saltanat hanedanı ve krallık sülalesinin iş başına gelmesine ne kimsenin tahammülü vardı, ne de kimse böyle bir iktidarı ele geçirmek için yeltenmek cesaretini gösteriyordu. Belki, birbirinin ardından gelen dört sahabe, halkın serbestçe seçmesi ve rıza göstermesiyle İmam tayin edildiler. Bu İmamet için, “*Ümmet-i İslamiye Hilafet-i Raşide*” demişlerdir. Bundan da şu nokta açıkça ortaya çıkmış oluyor ki, Müslümanların nazarında en doğru İmamet Usulü bu usul olmuştur.²¹⁸

6. Seçilen İmamın Görevleri

Müşavere ve Seçim yoluyla belirlenen İmam’a birçok hususiyetli sorumluluklar yüklenmiştir. Çünkü İmam, önderliğini yaptığı toplumun işleri sevk ve idareden sorumludur. Hem dünya işlerini hem de din işlerini düzenlemede ve yönlendirmede ilk sorumludur. Mevdûdî, İslam Devleti’nin başında bulunan İmam’ın görevlerini şu ayet-i kerimeler ışığında ele almıştır. “*Onlara eğer yeryüzünde bir iktidar mevki verirse dosdoğru namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar. Bütün işlerin sonu Allah’a racidir.*²¹⁹ “*Siz halkın arasından çıkarılmış bulunan en iyi ümmetsiniz ki, marufa (doğru yola) emreder, münkirden (eğri yoldan) meneder ve Allah’a iman edersiniz.*²²⁰ Bu ayet-i kerimelerden açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki Kur’an-ı Kerim’in planladığı Hükümet’ten maksat, menfi bir hükümet değildir. Bunun bir müspet maksadı vardır. Bundan hedef, halkın birbirlerine karşı, bir nevi üstünlük tesis etmeleri değildir. Hürriyeti bir zümre lehine de uygulayıp yine bu zümreyi yüceltmek ve bunu memleket müdafaası için kullanmak değildir. Bu nizamı değişmez kabulü, toplumsal adaleti düzenli bir şekilde gerçekleştirerek, Allah’ın Kitabı’nın emri gereğince bu adaleti tesis

²¹⁸ Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 531.

²¹⁹ Hac Suresi, 22/41.

²²⁰ Al-i İmran Suresi, 3/110.

etmektir.²²¹ Bu genel bir girişten sonra Mevdûdî nin İmamın görevleri üzerine yaptığı değerlendirmeyi alt başlıklar altında ele alalım.

6.1. İlahi Kanunun Üstünlüğünü Tesis Etmesi

“*Hâkimiyet mahza ve münhasıran, Hak Teâlâ'nındır*” gerçeği üzerine kurulmuş bir hükümetin tesisi İmam'ın ilk görevidir. İman ehlinin kurduğu hükümet ve devlet aslında hâkimiyet değil de bir “Hilafet”tir. Bu mevkiye getirilen kimse, yani İmam; İlahi hâkimiyetin zımında bulunan İlahi kanunlar gereğince işlerin yürütülmesi görevini üstlenir.²²² İmam, İslami yaşayış nizamı için çalışmalıdır. İyiliklerde ve kötülüklerde İslami ölçüyü göz önünde bulundurup iyiliklerin aydınlığı ile fenalıkların ortadan kalkması için çalışmalıdır. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de “*Yeryüzüne yerleştirmiş bulunduğumuz bu kimseler, namazı ayakta tutarlar, zekatı öderler ve iyiliği emredip, kötülükten de sakındırırlar*”²²³ buyrulmaktadır.

6.2. Dini Kaim Kılması

İmam, dini kaim kılmaya ve dini dağılmaktan korumaya memurdur.²²⁴ İslam Devleti'nin esas gayesi ve maksad-ı vücudu dini, bütün kanun ve nizamları ile kaim kılmaktır. Dinin içine herhangi bir şekilde karışıklık ve yabancı şeylerin girmesine mani olmalıdır. Aksi durumda İslami yaşayışta ayrılık ve tefrika baş gösterir. Dini geldiği, indirildiği ilk haliyle bozulmadan devamının sağlanması İmam'ın başlıca görevlerindedir. Bu husus mühimdir. Zira bu durumun korunmaması durumunda dinin asıl kaynaklarının maruz kalacağı birçok etken söz konusu olabilir.

6.3. Adaleti Sağlaması

İmamın ikinci önemli görevi, halk arasında adaleti temin etmektir. Buna göre, Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'in ortaya koyduğu kanunlar, emir ve yasaklar çerçevesi dâhilinde, bütün halkı aynı seviyede tutmak ve aynı değerlendirmeler ile değerlendirmek icap eder. Memleketin en aşağı seviyesinin daha aşağısındaki bir kimse ile memleketin en ileri gelenleri hep aynı şekilde, aynı ölçüde muamele görmeli aynı seviyede tutulmalıdırlar. Bunun sağlayacak olan

²²¹ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 182.

²²² Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 513.

²²³ Hac Suresi, 22/41.

²²⁴ Mevdûdî, *İslam'da Hükümet*, 526.

imamdır. İmamet makamı, taraftarlık ve düşmanlık gözetmeksizin adaleti ortaya koymak için vardır. Kendimizden olsun, yabancı olsun, büyük olsun, küçük olsun, zengin veya fakir olsun bunların hiçbirinin arasında ayrı bir hak ve hukuk yoktur.²²⁵ Mevdûdî konuyu şu hadisle sürdürür. “Sizden öncekilerin helak olma sebebi şudur: Onlar aşağı derecede bulunan kimseler cezalandırır ve yüksek derecedeki ileri gelenleri bırakırlardı. Muhammed’in (a.s) varlığını elinde bulundurana yemin ederim ki, Fatıma da böyle bir şey yaparsa mutlaka onun da elini keserdim.”²²⁶ Buradan da anlaşılabilir ki, İslam Milletinin toplumsal düzeninin sağlanmasında adaletin yeri tartışılmazdır. Bu önemli konunun tesisinde de ilk merci İmamet makamıdır. Toplumsal refahın ve düzenin sağlanmasında İmam’ın adaleti sağlaması elzemdir.

6.4. Eşitliği Sağlaması

Bütün Müslümanlar, aralarında hak ve hukuk bakımından, renk, ırk, soy, sops, lisan bakımından hiçbir fark nazar-ı itibara alınmaksızın eşittirler. Bu eşitliğin sağlayıcısı ve uygulayıcısı da İslam Devleti’nin başında bulunan imamdır. İslam Devleti’nde herhangi bir ferdin diğer fertlere ırkı, dili, nesebi her ne bakımdan olursa olsun hukuk nazarında bir farkı söz konusu değildir. Bu hususta Kur’an-ı Kerim’de “Müminler birbirleriyle kardeşler”²²⁷ buyrulmaktadır. Bu kardeşliğin sağlanması ve sürdürülmesinde temel nokta İmamın etkisi ve yetkisidir.

6.5. Devlet Geleneğine Sahip Çıkması

Devlet, kendisine verilmiş bulunan ihtiyarat, salahiyetler ve mallardan mesuldür.²²⁸ Bu hususlar, Allah’ın (c.c) ve İslam toplumunun bu devlete tevdi ettikleri emanetlerdir. Bu emanetlere sahip çıkmakta evvela Devletin idarecisi olan İmamın görevidir.

6.6. Şura ve Müşavereyi Sağlaması

İslam Hükümetinde, her zaman Müslümanlarla müşavere ederek ve Müslümanların görüşü alınarak devlet işleri görülür.²²⁹ İlk başta İmamın

²²⁵ Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 516.

²²⁶ Buhari, *Kitabu’l-Hudud* bab11-12.

²²⁷ Hucurat Suresi, 49/10.

²²⁸ Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 518.

²²⁹ Mevdûdî, *İslam’da Hükümet*, 520.

belirlenmesinde de benimsenen usuller bunlardır. İslam Devletinin işlerini sevk ve idare eden İmam, devleti ilgilendiren bir meselede şura ve müşavere yöntemini çalıştırması, bu yöntemin devamını sağlaması, görevleri arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Kâinatın yaratıcı Yüce Allah (c.c), mahlûkatı bir hedef ve gaye doğrultusunda yaratmıştır. Yaratılan her şeyin bir görevi ve amacı vardır. Bu eşsiz sistem içerisinde İnsan, mahlûkat içerisinde en değerli ve özel kılınmıştır. Diğer mahlûkattan en belirgin ayırt edici özelliği akl-i iradesinin olmasıdır. İnsan bu özelliği sayesinde dünyanın ve kendisinin varlık sahnesine çıkmasından bu yana bu sorumluluk duygusu içerisinde hareket etmiştir. Bu sorumluluk var olan düzende fesadın ve bozgunculuğun çıkmaması içindir. İşte bu sorumluluk neticesinde insan yönetme ve yönetilme ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bu bir ihtiyaçtır ve insan var olan düzeni sağlayabilmesi için bu ihtiyacı kanalize etmek mecburiyetinde kalmıştır. Yönetme işi yani imamet insanlığın doğal bir ihtiyacı neticesinde ortaya çıkmıştır. Çünkü Yüce Allah'ın (c.c) sunmuş olduğu ağır yükü üstlenen insan olmuştur. Bunun neticesinde de insan kendi tarihi boyunca yönetme ve yönetilme işleriyle muhatap olmuştur.

İmamet meselesi, insanlığın tarihi ile başlamış ve insanlığın nihayeti ile son bulacaktır. Çünkü bu mesele fitri bir meseledir. İnsanlık için toplumun ve var olan sistemin ıslah ve devamı için bunun böyle olması gerekmektedir. İslami kaynaklarda yönetim ve yönetim şeklini ifade etmek için İmamet kavramı kullanılmaktadır. İmamet denildiğinde şu iki ana nokta üzerinde düşüncelerimizi yoğunlaştırmamız İmameti anlamamızda sağlıklı bir yöntem sunacaktır. Bunlardan birisi din ve dünya işlerinde genel yönetim ve bu yönetimi gerçekleştiren makam; diğer nokta ise, Hz. Peygamber'in (s.a.s) halifesi, vekili olması durumudur. Yani İmamet makamı, dini ve dünyevi işlerin tesisinde, İslam Cemâatinin bu işlerinin tesisi noktasında ihtiyaç duyduğu otoritenin, makamın kendisidir. Yani hayatın merkezinde olan bir durumdur.

Kur'an-ı Kerim'de İmamet kelimesi farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Bunlardan bazıları, "Halife", "Ulu'l-emr", "melik" kavramlarıdır. Genel olarak incelediğimizde görmekteyiz ki bütün bu kavramlar yönetim görevinden bahsetmektedir. Yönetim önemli bir mesele olmasının yanında İslam Devleti için kaçınılmaz bir durumdur.

İslam dininin yeryüzünü teşrifıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s) etrafında çevrelenen Müslümanlar, İmamet ihtiyacını Hz. Peygamber'in (s.a.s) İmamlığı ile gideriyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.s) yönetme, ıslah ve ikaz görevi yerine getirmesiyle ilk imam olma rolünde bu görevi ifa etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra İslam toplumunda yönetim ihtiyacının önemi ortaya çıkmıştır. Müslümanlar İmamet meselesini, Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatıyla gündemlerine almışlardır. Bunun öncesinde Hz. Peygamber (s.a.s) bu görevi hem dini rehberlik hem de devlet yönetimi noktasında yerine getiriyordu. İlk imam olarak Hz. Ebu Bekir (r.a) seçilmiş ve İslam Devleti herhangi bir otorite/yönetilme boşluğuna bırakılmamıştır. Hz. Ebubekir' in (r.a) Hz. Peygamber'in (s.a.s) defnedilmesinden önce seçilmesi bu durumun önemini de ortaya koymaktadır. Her ne kadar bu konu hakkında farklı yorumlar yapılsa da İslam Devleti bir an olsun İmamsız bırakılamazdı.

Hz. Ebu Bekir'in (r.a) İslam devletinin ilk İmamı olarak seçilmesiyle, İslam toplumu hem devletin her hangi bir otorite boşluğuna düşmesini engellemiş hem de İmametın nasıl seçilmesi gerektiği noktasında usulleri de belirlemiştir. Hz. Ebu Bekir (r.a) çeşitli bazı tartışmalar eşliğinde İmamlığa seçilmiştir. Bu tartışmalar Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından önce yerine kimin geleceği konusunda her hangi bir kanaat belirtmemesine işarete bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s) herhangi bir işarete bulunmaması da bize gösteriyor ki, Müslümanlar İslam Devletinin başına geçecek olan kimsenin, devletin din ve dünya işlerini sevke ve idare edecek İmamın belirlenmesinde kendi kanaatlerinin oluşması ve kendilerinin bunu belirlemesine yönelik bir işarettir. Hz. Peygamber (s.a.s) burada bir öğretiyi daha yerine getirmektedir. Nitekim İmamın belirlenmesinde Müslümanların konuya dâhil olması hem seçilecek imamın çalışmasını ve otoritesi kuvvetlendirecek hem de toplumda oluşabilecek fitne ve fesadın önüne geçilmiş olunacaktır. Nitekim Hz. Ebu Bekir (r.a) tartışmalar eşlinde İmam seçilmiş ve kendisine biat edilerek İslam Devletinin Hz. Peygamber (s.a.s) den sonra ilk İmamı olmuştur. Hz. Ebu Bekir'den (s.a.s) sonra İmamet Makamına Hz. Ömer (r.a) geçmiştir. O da Hz. Ebu Bekir'in tayin etmesi ve Müslümanların istişareleri sonucunda bu görevi üstlenmiştir. Ardından Hz.

Osman (r.a) ve Hz. Ali (r.a) İslam Devletinin halifeleri/imamları olmuştur. İslam Devletin de bu ilk dört halife/imam dönemine Raşit İmamlar dönemi olarak isimlendirilmiştir. Bu dönemlerde Hz. Peygamber (s.a.s) den sonra İslam Devletinin hem sınırları korunmuş hem de toplumun dini ve dünyevi işleri sevk ve idare edilmiştir.

Yaşadığı dönemde yaptığı çalışmalar ve kaleme almış olduğu eserleri ile Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî sınırları ve zamanları aşan bir âlimdir. Yaşadığı coğrafyada ilmi ve siyasi birçok şekilde yön veren bir isimdir. Çok çeşitli çalışmaları olan bir âlimdir. Mevdûdî, imamet konusunda geniş bir yelpazede konuyu tanımlamaktadır. Öncelikle İmametın Allah'ın vermiş olduğu bir sorumluluk olarak değerlendirmektedir. Toplumsal düzenin sağlanması ve ıslahı noktasında İmamet Makamının zorunluluğuna vurgu yapmaktadır. O da İslam Devletinin yönetim boşluğunu kabul etmediğini bunun toplumsal düzenin bozulmasında ana neden olduğu ifade eder. İmamet makamının hem dini bir yönünün olduğunu hem de içtimai bir yönünün olduğu söyler. Ayrıca İmamet makamına gelecek olan İmamın o makama geçmesinde birçok kıstas ortaya koyar. Hz. Peygamber'in (s.a.s) vefatından sonra bu sorumluluğu üstlenen ilk dört İmam'ın devletin din ve dünya işlerini sevk ve idare etmede Hz. Peygamber'in (s.a.s) yolundan ve üslubundan ayrılmadıkları üzerinde çeşitli mülâhazalarda bulunmuştur. Bugün de toplumun ıslahının sağlanmasında ve fesada sürüklenmesinin önüne geçilmesinde yapılması gereken Hz. Peygamber'in (s.a.s) anlayışı ve yönetim modelidir. Çünkü din insan merkezli indirilmiştir. İnsanın ve yaşadığı toplumun ihyası ve inşası noktasında hareket noktasını belirler. İnsan kendisinin ve toplumsal ıslahın sağlanmasında, Allah'ın verdiği emanet olan İmamet Makamına itaati zorunludur. Toplumun fesadı da bu zorunluluğa karşı yapılan bir hamledir. Adeta kâinat bir birine sarmal kurallar manzumesidir. Ve kâinatta her yaratılana bir sorumluluk verilmiştir. Bu sorumluluğu da toplumun ve kendisinin ıslahı ve ihyası için gerekli görmüştür.

İmamet makamı, devletin ıslahı ve devamı için vazgeçilmezdir. Aynı şekilde bu makamın kimler tarafından yönetilmesi konusunda yapılacak titiz çalışmalar ve kurallar da devletin ıslahı ve devamı için gereklidir. İnsan devlet

olduğu sürece yani içtimai bir düzenin sağlayıcısı olduğu sürece kendisini ve çevresini ihya eder. İmamet makamı hem insanlar hem de toplumlar için vazgeçilmezdir.

KAYNAKÇA

- Abdulcebbar, Kâdî Ebu'l-Huseyn. (ö.415/1025). *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. Thk. Abdulkerim Osman, Kahire, 2000.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*.
- Ahmed, Anis. "Mevdûdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29:432-437. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ahmetoğlu, Gülşen Yağır. *Tarihsel Süreçte Cemâat-i İslâmî*. İstanbul: Şiar Yayınları, 2018.
- Ahsan M. Manazır. *Cemâat-i İslami*. Çev. Ahmet Akgündüz. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. İstanbul: Otto Yayınları, 2011.
- Akyüz, Vecdi. *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.
- Âmidî, Ebu'l-Hasan Seyfuddin Ali b. Muhammed b. Sâlim. (ö.631/1233) *Ebkâru'l-Efkâr fî Usûli'd-Dîn*. Thk. Ahmed Ferîd el-Mezidi. Beyrut: Dâru'l-Kutub, 2003.
- Avni, İlhan-Öz, Mustafa. "İmamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22:203-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ay, Mahmut. *Mutezile ve Siyaset*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.
- Aydınlı, Osman. *Mutezili İmamet Düşüncesinde Farklılaşma Süreci*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2003.
- Aziz, Ahmed. *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam*. Çev. Ahmet Küskün. İstanbul: s.n., 1990.
- Bağdâdî, Abdulkâhir. (ö.429/1037). *Kitâbu Usûli'd-Dîn*. İstanbul:s.n. 1928.
- Bağdadi, Abdulkahir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. Çev. Ethem Ruhi Fıçlalı. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Birişik, Abdülhamit. "Kur'âniyyûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26:428-429. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Birişik, Abdülhamit. *Mevdûdî Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.
- Buhari. *Sahih-i Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*. Çev. Babanzade Ahmed Naim-Kamil Miras. Ankara: DİB Yayınları, 1986.
- Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali. *Şerhu'l-Mevâkıf*. Haz. Bedruddin el-Halebi. Mısır: Matbaatu's-Saade, 1907.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Ruknuddin Abdulmelik b. Abdullah. (ö.478/1085). *Gîyâsî*. Çev. Abdullah Ünalın. İstanbul: Mevsimler Kitap Yayınları, 2016.
- Ebu Davud. *Sünen*. İstanbul: s.n. I-IV cilt.
- Ece, Hüseyin K. *İslam'ın Temel Kavramları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- el-Îcî, Adududdin. *el-Mevâkıf*. Haz. M.Bedreddin el-Halebi. Mısır: Matbaatu's-Saade, 1907.
- Evkuran, Mehmet. *Sünni Paradigmayı Anlamak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Fayda, Mustafa. "Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10:101-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Fayda, Mustafa. "Ömer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34:51-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Fırlalı, Ethem Ruhi. "XIX.Yüzyıl Sonlarında Hindistan." *İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1983:1.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. (ö.505/1111). *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*. Haz. Adnan Şerafavi. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2008.
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed. *Batıniliğin İç Yüzü*. Çev. Avni İlhan. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Gümüšoğlu, Hasan. *İslam'da İmamet ve Hilafet*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1995.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. Çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.

- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed. *Mukaddime*. Haz. Halil Kendir. İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, 2004.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. (ö.456/). *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*. Beyrut.
- İbn Kesîr. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968.
- İsfahânî, Râğıb. (ö.502/1108). *Mufredâtu elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî, Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1412/1992.
- Kapar, Mehmet Ali. "İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi." *Beyan Yayınları*. 1998.
- Kaplan, Doğan. "İslam Mezhepleri Tarihi İlk Dönem Müellifleri ve Mezhepler Tarihine Ait Eserleri" *SÜİFD*, 23 (Bahar 2007):197-219.
- Kavak, Özgür. "Şah Veliyyullah Dihlevi'den Muhammed İkbâl'e Hint Alt Kıtasında İctihad ve Taklide Farklı Yaklaşımlar." *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 2011.
- Komisyon. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Kuleyni, Ebu Cafer Muhammed b. Yakub. *el-Kâfi fi Usûl*. Kum: Müessesetu Ensâriyân, 1424.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (ö.450/1058). *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*. : Bedir Yayınları, 1976.
- Mâverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed (ö.450/1058). *el-Ahkâmu's-Sultâniyye*. Çev. Ali Şafak. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.
- Mevdûdî, Hamira. *Babam Mevdûdî*. İstanbul: Mana Yayınları, 2011. Seyyid Ebu'l-A'lâ. 1979.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *Cuma Konuşmaları*. Çev. Muhammed Han Kayani. İstanbul: İnkılap Basım Yayınları, 2011.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *Gelin Müslüman Olalım*. Çev. Filiz Handan. İstanbul: Pınar Yayınları, 2014.

- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *Hilafet ve Saltanat*. çev. Faik Akçaoğlu, Ali Genceli. İstanbul: Hilal Yayınları, 2015.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *İslam Kavramları*. Çev. Süleyman Akyüz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2014.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *Kuran'da Dört Terim*. Çev. Osman Cilacı. İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *İslam'da Hayat Nizamı*. Çev. İbrahim Düzen. Ankara: Hilal Yayınları, 1965.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *İslam'da İhya Hareketleri*. Çev. Halil Zafir. Ankara: Hilal Yayınları, 1967.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *İslama Giriş*. Çev. Ahmed Asrar. İstanbul: Hilal Yayınları, 2015.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *İslamda Hükümet*. Çev. Ali Genceli. Ankara: Hilal Yayınları, 1976.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *İslami Hareketin Ahlaki Temelleri*. Çev. Hakan Bayrak. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ. (1979). *Tefhîmu'l-Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nasr, Veli Rıza. *Mevdûdî ve İslâmî İhyânın Teşekkülü*. Çev. Hasan Aktaş. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2000.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed. *Tabsıratu'l-Edille*. Hz. Hüseyin Atay. Ankara: DİB Yayınları, 2003.
- Nesefî, Ömer. *İslam İnançının Temelleri Akaid*. Çev. Yunus Vehbi Yavuz. İstanbul: Bayrak Yayınları, 2006.
- Nizami, Khaliq Ahmad. "Hindistan." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18:101-108. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Öz, Mustafa. "İmamet." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22:201. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
- Semerikandî, Şemsuddin Muhammed b. Eşref. *el-Mu'tekad li'l-İ'tikâdi ehli'l-İslâm*. Haz. İsmail Şık. Ankara: Araştırma Yayınları, 2011.

- Şehrestânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebû Ahmed. (ö.548/1153). *el-Milel ve'n-nihal*. Thk. Emîr Ali Muhennâ-Ali Hasan Fâ'ûr. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998.
- Şehrestânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim. (ö.548/1153). *el-Milel ve'n-nihal*. Thk. Emîr Ali Muhennâ-Ali Hasan Fâ'ûr. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998.
- Şehrestânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim. (ö.548/1153). *Nihâyetu'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*. Thk. Ahmed Ferid el-Mezidi. Beyrut: Kutubu'l-İlmiyye, 2004.
- Taberi, Muhammed b. Cerir. *Tarihu'l-Ümem*. Çev. M.Faruk Görtunca. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Teftâzânî, Sa'duddin Mes'ûd b. Ömer. *Şerhu'l-Makâsîd*. Thk. Abdurrahman Umeyra. Beyrut: s.n. 1998.
- Uludağ, Süleyman. *İslam Siyaset İlişkileri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1998.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.